zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 19. svibnja 2,,5., godište VII, broj 155
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Matanić - Filmove ne radim po tuđim pravilima

Dražen Cepić - Proizvodnja kulturalnih studija

Eric L. Santner - Politička moć i stanje izuzeća

Festival europske kratke priče

GORICA

CENTAR ZA NEZAVISNU KULTURU I MLADE

cmyk

Gdje je što?

***Info i najave* 2-4**

Satira
Gej osobe ipak su izvanzemaljski mutanti *The Onion* **5**

U žarištu
Proširena Europa i kultura *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Daliborom Matanićem *Rade Dragojević* **8-9**
Nobody's perfect *Andrea Dragojević* **11**
Terri Schiavo i stanje izuzeća *Eric L. Santner* **12-13**
Nagodba vladajućih, a ne ustav *Rastko Močnik* **13**

Esej
Kalamovi *Predrag Matvejević* **10**
Proizvodnja proizvodnje *Dražen Cepić* **14-16**

Vizualna kultura
Treći prostor kao egzistenijski habitat ili poetska imaginacija *Sandra Uskoković* **17**
Strukturalna tenzija nepomičnih prometala *Ivica Župan* **18-19**

In memoriam
Sudionik vremena *Silva Kalčić* **19**

Tema: Knjižnice i knjige
Knjižnica će biti cjelovita *Grozdana Cvitan* **28-29**
Kako sam služio ugarskog kralja *Grozdana Cvitan* **29**

Glazba
Instantizacija glazbenog procesa *Trpimir Matasović* **30**
Meditacija u ritmu salse *Zvonimir Bajević* **30**
Jureći vlak u smjeru rock'n'rolla *Zvonimir Bajević* **31**
Nepravocrtni pop *Marko Grdešić* **31**
Oživljavanje ruševine – mit ili zbilja? *Nataša Petrinjak* **32**

Kazalište
Pozoroni, alati i kastracijski strojevi *Nataša Govedić* **33**
Razgovor s Marijanom Stanić *Suzana Marjanić* **34-35**
Koreografska zona rutine i samozadovoljstva *Ivana Slunjski* **36**

Kritika
Atraktivan žanrovski složenac *Ivica Župan* **37**
Itinerari za strip, Europu i Valentovo *Rade Dragojević* **38-39**
Neka se monstruozne mutacije slobodno razvijaju *Steven Shaviro* **40**

Poezija
Cogito incognito *Vladimir M. Vukićević* **41**

Proza
Netko mora biti žena u ovoj kući *Andrea Pisac* **42-43**

Riječi i stvari
Šešula Chat *Željko Jerman* **44-45**
Lokalni izbori – Pompeji 79. *Neven Jovanović* **45-46**

***Svjetski zarezi* 47**
Gioia-Ana Ulrich

Ilustracija na str. 48
R. Black

TEMA BROJA: *Festival europske kratke priče*
Priredio Roman Simić
Sačuvajmo kratke priče *Roman Simić* **21**
Posao *Denis Johnson* **22-23**
Scatter *Simon Crump* **23**
Moje ime je legija *Lucía Etxebarría* **24**
Indija *Rashid Novaire* **25**
Božuri i nezaboravci *Georgi Gospodinov* **26**
Veliki ljubavnik *Petri Tamminen* **27**

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
pomoćnik glavnog urednika: Rade Dragojević
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Agata Juniku, Silva Kalčić, Slađan Lipovec, Trpimir Matasović, Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d. d.
Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Projekt realnih utopija

Valerio Baćak

Gostovanje Erika Olina Wrighta 25. svibnja 2005. u Zagrebu

U srijedu, 25. svibnja, u Zagreb dolazi Erik Olin Wright, pokretač i voditelj međunarodnog društveno-znanstvenog projekta *Real Utopias*. U organizaciji Kluba studenata sociologije Diskrepancija, Hrvatskog sociološkog društva i Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, taj ugledni američki sociolog održat će dva predavanja na temu *Envisioning Real Utopias*. Prvo predavanje će biti održano u 10 sati u dvorani D-V na Filozofskom fakultetu, dok će se drugo predavanje održati u Društvu sveučilišnih nastavnika u 18 sati.

Real Utopias Project je od svog osnutka 1991. okupio vrsne međunarodno priznate autore među kojima su poznatiji Claus Offe, John Roemer, Samuel Bowles, Herbert Gintis, Iris Marion Young, Carole Pateman i Philippe Van Parijs. Projekt se sastoji od serije konferencija na američkom sveučilištu Wisconsin, na kojima se raspravljaju prijedlozi za radikalan i progresivan redizajn ključnih demokratskih institucija. A radovi predstavljeni na konferenciji objavljuju se kao zbornici u ediciji *Real Utopias* britanskog izdavača Verso. Drugu konferenciju unutar Projekta i prvu knjigu objavljenu u ediciji, naslovljenu *Associations and Democracy*, 1995. pripremili su Joshua Cohen i Joel Rogers. Njihova glavna tema su mogućnosti koje sekundarne, nedržavne asocijacije imaju za unaprjeđenje demokratskog projekta. Sljedeća je publikacija (*Equal Shares: Making Market Socialism Work*, 1996.) uređena na temelju prijedloga Johna Roemera o uspostavljanju posebne vrste tržišnog socijalizma, dok je treća (*Recasting Egalitarianism*, 1999.) slične tematike, a bavi se prijedlozima koje su na četvrtoj konferenciji Real Utopias izložili američki ekonomisti Sam Bowles i Herb Gintis. Njihov je cilj dokazati da se ekonomska strategija ljevice može revitalizirati samo ako se napusti tradicionalna ljevičarska averzija prema korištenju tržišta i institucija privatnog vlasništva u službi demokracije. Četvrta knjiga iz edicije, ujedno i posljednja koja je izašla iz tiska, nosi naslov *Produbljivanje demokracije* (*Deepening Democracy*, 2003.). Taj je zbornik radova nastao na osnovi teksta o konceptu opunomoćenog participativnog upravljanja (OPU) koji su teorijski sastavili Archon Fung i Erik Olin Wright, pri čemu teorijski okvir ove rasprave predstavljaju recentni pomaci u teorijama deliberativne i participativne demokracije. Posljednja u nizu publikacija je knjiga *Redesigning Distribution* (u tisku), uređena na temelju koncepata *univerzalnog osnovnog dohotka* i *subvencija dionicima (interesentima)* koje su formulirali Philippe Van Parijs, te Bruce Ackerman i Anne Alstott. Uz ovih pet navedenih publikacija spremaju se još mnoge zanimljive konferencije na kojima će se obrađivati teme poput alternativnog korištenja mirovinskih fondova koji će predstaviti britanski sociolog Robin Blackburn i prijedlog američkog teoretičara medija Roberta McChesneyja za razvijanje održivog egalitarnog medijskog sustava. Više o samom projektu, uključujući intervju s Erikom O. Wrightom i prijevod jednog od njegovih posljednjih tekstova, može se doznati u posljednjem, devetom, broju časopisa za društveno-humanističke teme *Diskrepancija*.

Gostovanje Erika Olina Wrighta, jednog od najpoznatijih svjetskih istraživača društvenih klasa, koji se proslavio svojim radovima unutar tradicije analitičkog marksizma (*Class, Crisis and the State*, *Interrogating Inequality* i *Classes*), omogućit će hrvatskoj publici izravan uvid u najnovije tendencije na području progresivne demokratske teorije. Stoga su svi zainteresirani pozvani da posjete predavanja koja će se održati u srijedu, 25. svibnja, na Filozofskom fakultetu (10 sati) i Društvu sveučilišnih nastavnika (18 sati). z

Oglašavajte se u Zarezu
www.zarez.hr

Povoljnje cijene oglasa već od 500 kn (bez PDV-a)

* posebne pogodnosti za kulturne institucije
* popusti za serije oglasa

tel. 01/ 4855 451
e-mail: marketing@zarez.hr
kontakt osoba: Viktorija Kudra Beroš

zarez

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:
dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Vodnikova 17
Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn
s popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn
s popustom 200.00 kn
Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn, 12 mjeseci 170.00 kn
Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.
PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime:_____
adresa:_____
telefon/fax:_____
e-mail:_____
vlastoručni potpis:_____
Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

k

Prošireno dokumentarno kino

Izložba Kristine Leko *Amerika*, paviljonu 19 ZV-a, Zagreb, od 19. svibnja do 12. lipnja 2005.

Izložba u organizaciji Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb (kustosi uzložbe su Nada Beroš i Tihomir Milovac) nastala je u suradnji umjetnice s hrvatskim doseljenicama u Queensu, New York City, jednom od središta hrvatskog iseljeništva u SAD. Izložba je ambijent koji sadrži dokumente (reprinte), osobne predmete, zidne tekstove, fotografije (reprinti obiteljskih fotografija),dokumentarni video te višekanalnu video instalaciju. Autorica takvu prezentaciju naziva "proširenim dokumentarnim kinom".

Kristina Leko provela je godinu dana u New Yorku, u okviru rezidencijalnog programa u Centru za suvremenu umjetnost P.S. 1 u Queensu. Boraveći u Americi umjetnica je opsežno istraživala sudbine hrvatskih emigrantkinja, osvjetljavajući manje poznatu stranu iseljeništva iz specifičnog "ženskog kuta" gledanja. Projektom Amerika Kristina Leko nastoji definirati pojam *Novi svijet* kroz osobno iskustvo pet žena, koje na neki način sumiraju sudbine većine naših iseljenica u Sjedinjenim Američkim Državama. Svaka od sudionica u suradnji s umjetnicom odabire i definira svoju noseću temu - putovanje, obitelj, rad, blagostanje, siromaštvo, sloboda, demokracija, nostalgija - služeći se različitim oblicima predstavljanja – fotografijom, videom, audio dokumentima, tekstovima, knjigama, memorabilijama, tvoreći svojevrstan arhiv sjećanja osobne povijesti i povijesti zajednice. Kako žene uključene u projekt većinom pripadaju radništvu, pogled plavih ovratnika na novi svijet nije naravno nimalo romantičarski.

"Nedvojbeno, rad Kristine Leko paradigma je socijalno-kritičke umjetnosti *par excellence,* premda je umjetničin društveni komentar naizgled skriven, neeksplicitan, posredovan kroz 'emocionalnu prizmu' kroz koju se prelamaju intimna kazivanja i 'male priče' sudionica projekta. Služeći se tim suženim, subjektivnim rakursom gledanja, kao i polifonijskom strukturom pripovijedanja, umjetnica slaže slike na širokoj društvenoj pozornici, svojevrstan povijesni *quilt* sastavljen od osobnih memorabilija, dokumenata i priča. Zahvaljujući umjetničinu senzibilitetu, izboru i 'montaži' tih slika, on postaje opće vlasništvo s kojim se mogu identificirati i pripadnici drugih zajednica, primjerice, talijanske i irske, poljske ili pakistanske emigracije" (Nada Beroš u predgovoru kataloga izložbe).

"Kristina Leko svoj pristup opisuje kao "prošireno dokumentarno kino", koje, u ovom slučaju, prikazuje "starije hrvatske žene, koje žive u Astoriji, u Queensu." U drugim radovima, *Mlijeko i ljudi, Sir i vrhnje* i *Halle 05,* ona se bavi problemima seljaka/mljekarica/nezaposlenih. U svim njezinim projektima u koje uključuje stvarne ljude, umjetnica se zauzima za probleme grupa na samom društvenom rubu, točnije skupina koje društvo sve više potiskuje na rub, marginalizira. Leko na umjetnost gleda kao na mogućnost društvenog angažmana. Umjetnost je sredstvo pomoću kojeg marginalizirane skupine i njihov način života mogu postati vidljivima, a njihovi problemi saslušani. Ukratko, umjetnost je sredstvo njihova "prikazivanja". To zapravo znači da radovi Kristine Leko nadilaze ono što "čisti" socijalni dokumentarci čine, koristeći dvoznačni karakter dokumentarca – ne samo da prikaže stvarnost, nego i s namjerom proizvođenja nečeg novog" (Barbara Steiner, iz teksta *Javna stvar*).

FAKI008

24.05. utorak

STREET PARTY – Zrinjevac
(jos uvijek bez krova nad glavom pa moramo na ulicu)
*12:00 d.j-i, žongla, ples i zabava
HARIS REKANOVIĆ (Bihać. BIH) – POZDRAVNICA
SINEKI SHOP – buvljak
KOKOŠANJEL . službeni FAKIjev štand i sve za čim ste ikada žudjeli
VECO – mala instalacija
d.j BEN – roots reaggae selecta kao podloga
d.j ODIUM – drum'n'basse hard core
*15:00 MASRAH AL ARAB (Beirut, Libanon)– A SCENE FROM THE THEATRE – interaktivni mimički performance
*17:00 ZAKUSKA !!!! za vip goste na drvenim kolicima
*17:30 MARAKAS BAND – ženska klapa s ciganskim reggae ritmom
*18:00 Radiacal Dub Colective D.j CREW selection
*21:00 PSYCHOLOGICAL ART CIRCUS (Engleska, Velika Britanija)– PSYCHOLOGICAL ART CIRCUS – cirkus, cirkus!! eksperimentalna priča o Ani O

SQUATT VILLA KISELJAK – Horvaćanska ulica 32
* 22:00 Neformalna zabava uz d.j Seru – fešta balkanika + fina rakija zagarantirana!

25.05 srijeda

TEATAR &TD – velika dvorana
* 17:30 PLESNA GRUPA BURKA (Samobor) - RIJETKA POJAVA OČEKIVANOG – komorna, intimnistička "proizvodnja pokreta "
*18:30 TEATAR SIRA (Mostar, BiH) – USRED GRADA TMURNA, NALAKTIH SE DA POVRATIM – poetski teatar

TISKARA BORBA – Cvjetni trg
* 20:00 ART CHICKEN (Knin) – ZLOČIN U VIKARIJI TWICKNAM – crnohumorna komorna drama
* 21:00 KLJUK (Zagreb) – FEFU I NJEZINE PRIJATELJICE

SAVSKI NASIP KOD BIVŠE TVORNICE « Jedinstvo»
*22:00 MARAKAS (Zagreb) – EL FEMME - fantazija
TISKARA BORBA
* 23:00 TRIBALIZER chill out DJ'S CREW - proslava Dana mladosti

26.05.četvratak

TEATAR &TD – velika dvorana

* 17:00 KRANEVIT THEATER (Berlin, Njemačka) – JORINDE AND JORINGEL – lutkarsko –glazbena priča
* 19:00 DRAMSKI STUDIO EHO (Zagreb) – IGRE U PIJESKU - drama

CVJETNI TRG
* 20:15 - ZLIJA MECE (Zagreb)– JEŽOVA KUĆICA – mjuzikl basna

TISKARA BORBA
* 21:00 GANGZTA TEATAR (Zagreb) – RUDE STAND UP – improvizacijska komedija
*21:30 DMS (Beograd, SCG) – JMBG – slam ekces
* 22:00 TOBIĆ TOBIĆ IDOL MLADIH I ILEGALNI POSLASTIČARI (Smederevo, SCG)- Da sam muško bio bih Brus Li
* 22:30 SLAM I SLAMOVANJE ZAGREB CREW
* DRUŽENJE I ZABAVA – Rockabilly bejbe

27.05. petak

SC KLUB
17:00 LIBERDANCE (Zagreb) - OVERDO – instalacija u pokretu

TEATAR &TD – velika dvorana
*18:00 PSYCHOLOGICAL ART CIRCUS (London, Velika Britanija) – PSYCHOLOGICAL ART CIRCUS – eksperimentalna priča o Ani O

MM CENTAR
*19:00 GRUPPA (Amsterdam, Nizozemska) – VERSION.3 [BLANCO] – plesna ilustracija odsustva i praznine

SC KLUB
* 20:00 IKAKO – NIKAKO (Zagreb) – EH! – čudnjikava priča o nečemu
* 21:00 MIHA CIGLAR (Graz-Maribor)- RESISTANCE - muzički intermezzo
*22: 00 ZABAVA UZ DOBRE ZVUKE SKA- PUNK EVERGREENA I DEUS EX MACHINA - D.J'S VANČO I JOŽA

28.05. subota

TISKARA BORBA
* 17:00 MEGALOFON (Beograd, SCG) – KO JE UBIO KAPETANA KUKA – višeslojna urnebesna komedija

KLUB STUDENATA ISTRE «MATE BALOTA»
* 19:30 PLESNA SKUPINE ANDREE GOTOVINE (Pula-Amsterdam)– TELEPORT - VIDEO PROJEKCIJA

ŠTROS, GORNJI GRAD/u suradnji sa Cest is d`best
*21:00 PAAD (Novi Bečej, SCG) – DOBRA ZEMLJA

TISKARA BORBA
*22:15 SATANIC SISTERS SLAUGHTERHOUSE (Zagreb) – SS – čudno i nevjerovatno prikazanje

STUDENTSKI CENTAR – PREDVORJE KINA
*23:00 ZLIJA MECE (Zagreb)– JEŽEVA KUĆICA – mjuzikl basna (lijepo ozvučeni)
*23:55-04:00 ZAVRŠNA NON-STOP FEŠTA – DJ BANGAVI & ATTACK`S RESIDENTS –hitovi naše i vaše mladosti prže sa 7 incheva

RADIONICE:

25. – 27.05. BORBA
* 11:00 – 13:00 SHARIF ABDUNNAR (Beirut, Libanon) – BOAL/STANISLAVSKI

Iz mostarske spavaonice

Katarina Luketić

***Kolaps, vodič za urbane spavače*, Alternativni institut i OKC Abrašević, Mostar, 2005.**

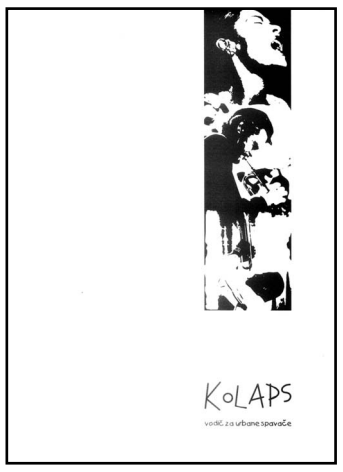

"Razlika između Diktature i Demokratije je u tome što u Demokratiji ljudi prvo glasaju, pa tek onda svi izvršavaju naređenja, a u Diktaturi niko ne traći vreme na glasanje", rekao je to Charles Bukowski odgovarajući u jednom intervjuu na pitanje zašto nikada ne piše o politici i zbivanjima u svijetu. U politici se, smatra on, "ne dešava ništa nova"; a nakon H-bombi i hladnog rata (a intervjuu datira s početka osamdesetih) bolje se vratiti "svojim konjima, kurvama i čašicama, dok za to još ima vremena". Ta razmišljanja Bukowskog o odnosu političkoga i privatnoga, patriotizma i artizma, stoje kao svojevrstan ekspoze časopisu *Kolaps*, podnaslovljenu kao *Vodič za urbane spavače* koji se tiska u Mostaru, a udomljuje mnoge autore sa šireg post-yu prostora. "Nepolitičnost" Bukowskoga ne treba shvatiti kao deklamatorsku programsku odrednicu ovoga časopisa, već prije kao njegov poziv čitateljima da se odlijepe od aktualne, nacionalpolitikom zatrovane društvene zbilje, i upuste u neizvjesnu i ugodnu avanturu književnoga teksta.

Treći po redu *Kolaps* sadrži tako prozne i poetske radove mnoštva autora iz Bosne, Hrvatske, Srbije, Slovenije; između njih su upleteni i novi prijevodi kultnih i za uredništvo očito referentnih autora poput Raymonda Carvera, Toma Waitsa..., a poput glazbenih stanki ili džezerskih varijacija na temu pojedinog teksta služe umetnute stranice sa slikama Milesa Davisa, Charlie Parkera, Billie Holiday i sl. Većina domaćih autora u časopisu su mlađi, nedovoljno afirmirani pisci ili pak oni čije su prve knjige imale obećavajući *feed-back* od publike; no, pri tome se teško može govoriti o ikakvoj generacijskoj sličnosti, što je podcrtano i time što su se među *mlađe* umiješali i oni *stariji* poput Branka Čegeca, Senka Karuze ili Roberta Milinarca, koji su izrasli iz drukčijeg kulturnog konteksta negoli autori koji su počeli pisati u kasnim devedesetima. Zastupljeni tekstovi su različiti i po poetici, žanru i kulturnom potencijalu na koji upućuju, pa tako u časopisu jedni uz druge stoje ratom obilježeni stihovi Faruka Šehića i ljubavne queer proze Mime Simić; hedonističke urbane minijature Roberta Mlinarca i rezignirajući turobni redci Igora Banjca. U književnim ulovom bogatoj časopisnoj mreži izdvajaju se pak tekstovi Slobodana Tišme, Dušana Čatera, Branislava Oblučara, Slađana Lipovca, Gorana Bogunovića, Marka Tomaša... Svemu navedenome, uredništvo *Kolapsa* (Mehmed Begić, Marko Tomaš, Nedim Ćišić i drugi) nije nametnulo nikakav čvrsti okvir, namjerno izostavljajući uvodnike, dodatne bilješke ili objašnjenja, te puštajući da se iz samog svijeta književnog teksta neograničeno stvaraju/množe interpretacije.

Kolaps se može kupiti u zagrebačkom klubu-knjižari Booksa, a više o njemu možete saznati na www.kolaps.org. Spomenimo i da je iz iste urbane mostarske *spavaonice* dosada izašlo i nekoliko knjiga: autora Dinka Delića, Gorana Bogunovića, Damira Pilića, S.tre Bronte (posljednja dva u suizdanjima), Mehmeda Begića, Leonarda Cohena i drugih.

Proširenje pojma sustava vrijednosti

Ana Kadoić

U povodu izložbe autorica opisuje svoje umjetnički postupak

Izložba Ane Kadoić *Unatrag*, Galerija PM, Zagreb, od 17. do 26. svibnja 2005.

Ono što me zanima, a provlači se gotovo čitavim mojim radom, stavljanje je forme u proces koji je u proturječju s predmnijevanom hermetičnošću forme, u potrazi za njezinim otvaranjem i promjenom. Vizualni fenomen zanima me kao promatrača koji, oslanjajući se na svoju subjektivnu percepciju, donosi određene zaključke o viđenom na temelju određenih vizualnih kvaliteta, bez obzira na to što se nalazilo iza njih na objektivnoj razini. Interveniranjem u te prepoznate kvalitete, čak i u minimalnoj mjeri, sa sviješću o objektivnoj razini, struktura fenomena počinje se pomicati iz korijena što može rezultirati bitnim promjenama u čitanju strukture i razumijevanju identiteta viđenog.

Moj je rad počeo funkcionirati u sistemima i strukturama koje zahtijevaju određenu disciplinu i ustrajan trud mnogobrojnog ponavljanja akcija. Proizvedene senzacije se s pomoću potencijalne "protusenzacije" trenutačno brišu, poništavaju ili se jednostavno i ne dogode, ostavljajući samo nagovještaj i iščekivanje, puštajući da sistem doživi neuspjeh. Tijelo rada, objekt, postaje obmana, ali i sredstvo koje ukazuje na svoju suprotnost.

Instalacija *Unatrag* sastoji se od niza papira širine 75 cm stupnjevito toniranih olovkama različite mekoće, kontinuirano postavljenih duž kružnog zida galerije, počevši s najtamnijim tonom pa sve do potpuno bijelog papira. Preko papira su projicirani dijapozitivi tih istih crteža, ali u suprotnom smjeru. Projekcija najtamnije površine pada na bijeli papir i niz se nastavlja sve dok projekcija bijelog papira ne padne na najtamniju podlogu. Tonska vrijednost cijele površine ostaje gotovo nepromijenjena i predstavlja vizualni kontinuum.

Istodobno, tonska vrijednost se u svakom segmentu niza sastoji od različitih omjera materijala; čestica grafita i svjetlosti iz dijaprojektora. Vizualno nepromijenjena površina postupno prelazi iz jedne fizičke konzistencije u drugu, postižući punu (iako nevidljivu) transformaciju iz čvrste tvari u efemernu svjetlost, od izvorne čvrste površine u projekciju iste te površine. Dolazi do proturječja slike i fizičkog identiteta, supostavljanja kontinuiteta i promjene.

U točci sučeljenja (sa svake strane ulaza u galeriju), susreću se "početak i kraj zatvorenog toka", stopostotni, neukaljani crtež i stopostotna, samodostatna projekcija.

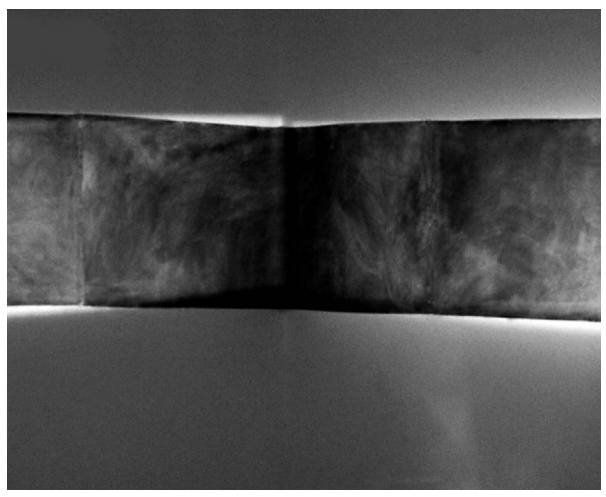

Kad se najmanje nadamo

Nataša Petrinjak

***Up&underground*, broj 7/8; Bijeli val/AGM/Community Art, Zagreb 2004.**

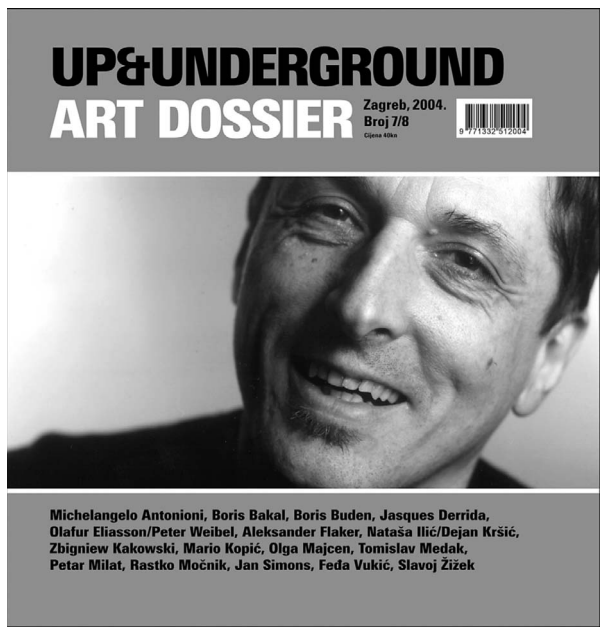

Nekako u skladu, valjda sa samim nazivom časopisa *Up&underground*, teče i njegovo objavljivanje. Zabljesne na sceni, na tržištu, neko vrijeme svi su pogledi uprti u nj, a onda suradnici, novinari, pa i sam urednik nestanu, kao u zemlju propali. Prije tri dana, kada skoro nitko više nije vjerovao u izlazak nekog novog broja stigla je sms-poruka: *U crvenoj naslovnici kap je i tvoje proleterske krvi*. Novi broj *Up&undergrounda* nosi brojčanu oznaku 7/8 2004., ali ga prošlogodišnja odrednica ne čini nimalo *passe*. Dapače, opet je iznenađujući, zanimljiv, koristan, druželjubiv. Dobro društvo za barem nekoliko narednih tjedana. Otvaraju ga tekstovi Michelangela Antonionija iz tetralogije otuđenja (*Bolest osjećaja*, *Moja pustinja*) koje je prevela kao i uvodni tekst napisala Tanja Vrvilo. Zahtjevnog posla predstavljanja multimedijalnog umjetnika Borisa Bakala poduzela se Katarina Peović ispisavši odličan presjek njegova stvaralaštva, te potom zajedno s kolegom Mirkom Bogosavcem napravila intervju s autorom. Potom Boris Buden kao i uvijek – dopadljiva analiza postkomunističke normalizacije pod nazivom *U cipelama komunizma*. Zahvaljujući prijevodu Nataše Tomanović, imamo priliku pročitati rad Jacquesa Derride *Mochlos; ili konflikt fakulteta*, što je 17. travnja 1980. predstavljen na Sveučilištu Columbia. Prema izboru Eveline Turković, a u prijevodu Snježane Veselica Majhut slijede četiri teksta iz zbornika *Sourranding Sourranded* Olafura Eliassona i Petera Weibela. Kako istovremeno misliti (društvenu) inovaciju i historijsku nepovratnost zapitao se i pokušao dati odgovor Petar Milat u eseju *Pisanje ili blokada pisanja, ili stvaranje kao kreacija poslije politike i umjetnosti*.. U istraživanje teze da je vrijeme da se završi s opozicijom Istok/Zapad vodi nas Rastko Močnik, dok se za *Tranzicijske meditacije* odlučio Feđa Vukić. Iz *Ogleda i rasprava* Trećeg programa Hrvatskog radija *Up&underground* prenosi ogled Maria Kopića *Umjetnik, umjetnost, umjetnina*, Olga Majcen iscrpno izvještava i komentira s festivala umjetnosti, znanosti i tehnologije Ars Electronica 2004., u Linzu, a vrlo poučno o percepciji balkanskih umjetnika i umjetnosti na Zapadu piše Dejan Kršić. I onima koji preferiraju informaciju "iz prve ruke" neće biti dosadno: tu su veliki intervju s Aleksandrom Flakerom, srednje veličine intervju s Natašom Ilić i mali sa Zbigniewom Karkowskijem. Mnogo toga za čitanje, a redakciji upućujemo tek molbu da prije izlaska sljedećeg broja odvoji nešto novca i za korektora. Koji će ispraviti *tipfelere* da bi užitak čitanja bio potpun.

Gej osobe ipak su izvanzemaljski mutanti

The Onion

Parada namijenjena prihvaćanju gej osoba zapravo je potvrdila najdublje predrasude o njima

ZAPADNI HOLLYWOOD, KALIFORNIJA – Mainstream prihvaćanje gejeva i lezbijki, teško stečena pobjeda civilnih prava postignuta tijekom desetljeća borbe protiv predrasuda i diskriminacije, vratilo se barem pedeset godina unatrag, i to kao rezultat godišnje Gay Pride parade u Los Angelesu.

Uvijek sam mislila da su homoseksualci normalni ljudi, baš poput vas i mene, te da su stereotipi o homoseksualcima kao hedonističkim, seksualnim manijacima samo destruktivan mit, kazala je 41-godišnja Hannah Jarrett, majka četvero djece, uvrijeđena pogledom na sedamnaest preplanulih muškaraca namazanih uljem, koji su, sa suspenzorima, skakali na bubnjanje techno glazbe na pokretnoj platformi u obliku golemoga falusa. *Čovječe, čovječe, kako sam bila u krivu.*

Potvrđeni najgori strahovi

Parada koju je organizirao Los Angeles Gay And Lesbian And Bisexual And Transvestite And Transgender Alliance (LAGALABATATA) imala je namjeru *promovirati prihvaćanje, toleranciju i jednakost za gradsku gej zajednicu*. Međutim, postignuto je upravo suprotno, s obzirom na to da je događaj potvrdio najgore strahove tisuća heteroseksualnih gledatelja, te u njihov um zabetonirao izopačenu i iskrivljenu sliku homoseksualnog života izravno iz najzlokobnije konzervativne literature govora mržnje.

Među prizorima i zvucima na paradi, koji su nanijeli neprocjenjivu štetu borbi za prava homoseksualaca, bilo je moguće vidjeti: skupinu pretilih žena u kožnatoj bajkerskoj odjeći kako užasnutim promatračima dijele lizalice u obliku klitorisa; muškarca u vojničkoj odori kako na psećoj uzici vodi pokornog mazohistu u pelenama i sa šeširićem za bebe; nekoliko hispanskih plesača s perikama u duginim bojama i minicama kako na manekenki odjevenoj u papinsku odjeću izvode pokrete koji sugeriraju spolno općenje; dvanaest muških transvestita u prozirnim haljinama kako mrdaju bokovima i u rukama drže pivske boce u obliku penisa, koje kao da štrcaju pjenu što je, kad su je promućkali i prolijevali po prolaznicima, izgledalo poput ejakulacije.

Timothy Orosco (51), lokalni menedžer Walgreensa, čija se trgovina nalazi na ruti kojom je prolazila parada, promijenio je mišljenje o homoseksualcima, što je bila posljedica ovoga događaja. *Neprekidno su skandirali stvari poput "Tu smo, mi smo queer, naviknite se na to!" i "Hej, hej, mi smo gej, i nećemo otići odavde!"*, kazao je Orosco. *Sve što mogu kazati je da sam* bio *naviknut na to, no sada, iako se nisam nikada ovako osjećao, želim da* odu *odavde.*

Allison Weber (43), marketinška savjetnica iz El Segunda, također je iznijela svoje predodžbe i pretpostavke o homoseksualcima koje su bile potaknute paradom. *Mislila sam da su gej osobe poput svih drugih – pristojni, radišni ljudi kojima je stalo do njihove zajednice i koji su u nježnim, predanim vezama*, kazala je Weber. *Nakon ovog užasnog prizora ne želim da podučavaju moju djecu ili da žive u mojem susjedstvu.*

Ipak su bolesni

Utjecaj parada proširio se onkraj granica Los Angelesa mijenjajući gledište heteroseksualnih osoba diljem cijele Amerike. Snimljeni materijal toga događaja prikazan je na televiziji u emisiji *The 700 Club* kao "potvrda o grijehu u koji je uronio svijet homoseksualnosti". Slika objavljenja u ponedjeljak u novinama *USA Today* zabilježila je mnoga vulgarna izlaganja na događanju – koja gej osobe shvaćaju kao ironično "pretjerivanje" – što je užasnulo nekad tolerantne ljude s obje strane kontinenta.

Dr. Henry Thorne, profesor povijesti na njujorškom sveučilištu, koji je napisao nekoliko knjiga o pokretu za prava homoseksualaca, razjasnio je nesporazum. *Nakon stoljeća tlačenja kao "nevidljivoga" segmenta društva, homoseksualci su sedamdesetih godina, ohrabreni ustankom Stonewall 1969., izašli na ulice izravno suočivši ljude sa svojim uvjerenjima. Konfrontirajući se s najgorim predrasudama svijeta koji ih nije prihvaćao, borili su se protiv tih predrasuda uz pomoć pretjerivanja i parodije, pretvarajući najgore stereotipe njihovih neprijatelja u simbole* gay pridea, kazao je Thorne. *Trideset godina kasnije, u svijetu se u globalu homoseksualce počelo mnogo više prihvaćati, no oni to usprkos svemu čine i dalje. Mislim da to čine uglavnom zato jer je doista zabavno*, dodao je Thorne.

Los Angeles Gay Pride parada, primijetio je Thorne, *dio je nekoliko desetljeća stare tradicije borbe za prava homoseksualaca. Ali mainstream heteroseksualcima kojima su nepoznate ironija i korištenje stereotipova u svrhu njihova uništenja, parada je nalikovala na invaziju grotesknih mutanata-izvanzemaljaca u namjeri da unište ljudsku vrstu.*

Imam rođaka koji je gej i činio mi se kao sasvim pristojan tip, kazao je Russ Linder iz Iowa Cityja, koji je u Los Angeles došao na vikend-seminar o prodaji. *Zahvaljujući ovoj paradi shvatio sam kakav je on* freak *bio cijelo vrijeme. Svi su homoseksualci bolesni, nemoralni perverznjaci.*

Organizatori parade obećali su da će uvesti promjene kao ishod negativne reakcije među heteroseksualcima. *Znala sam. Kazala sam da trebamo sto plesača na pokretnoj platformi za šou* Pokažite nam vaše dupe, *no svi su ustrajali u tvrdnji da je pedeset dovoljno*, kazala je Lady Labia, glasnogovornica LAGALABATATA-e. *Sljedeće godine ti će heteroseksualci doista imati što vidjeti.*

S engleskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

Los Angeles Gay Pride parada, primijetio je Thorne, *dio je nekoliko desetljeća stare tradicije borbe za prava homoseksualaca. Ali mainstream heteroseksualcima kojima su nepoznate ironija i korištenje stereotipova u svrhu njihova uništenja, parada je nalikovala na invaziju grotesknih mutanata-izvanzemaljaca u namjeri da unište ljudsku vrstu*

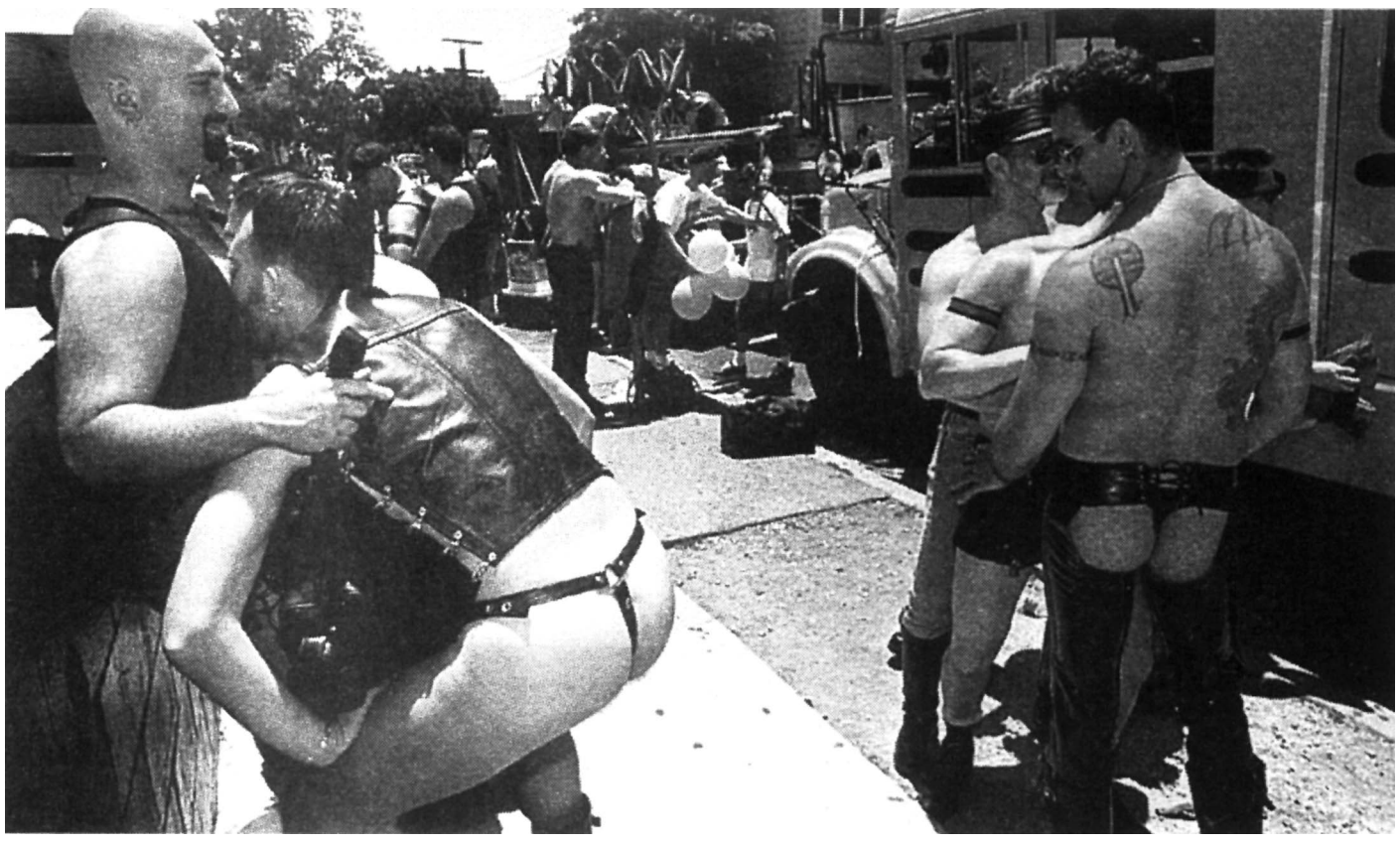

Studio ARTLESS poziva sve ljubitelje, štovatelje, ikonografe i da ne zaboravimo predstavnike diplomatskog kora Europske Unije, Republike Hrvatske i grada Zagreba na otkrivanje spomen ploče dr. H. C. Zabludovskom i A. G. Matošu
25. svibnja 2005. godine
u 12 sati, 19 rue des Frigos, Pariz.

À CET ENDROIT, EN 1900,
LE DR. H. C. ZABLUDOVSKY
ET SON AMI A.G. MATOŠ VIDÈRENT
UNE BOUTEILLE D'ABSYNTHE.
CETTE PLAQUE FUT POSÉE EN SOUVENIR
DE LEUR HURLEMENT POUSSÉ
CONTRE L'ÉTERNEL ET EFFRAYANT
BARATIN ÉMIS À PROPOS DE
LA LIBERTÉ.

À PARIS, LE 25 MAI 2005

ŽELJKO ZORICA

Nakon svečanog čina svi nazočni, potpomognuti slučajnim prolaznicima degustirati će hrvatske delicije.

GALERIJA SC

NATJEČAJ ZA PROGRAM 2006. GODINE

Galerija SC poziva umjetnike i kustose na prijedloge za izložbe i performanse za 2006. godinu.

Prijave trebaju sadržavati molbu, životopis, kraći opis projekta (idejni i tehnički) te vizualni materijal prijedloga (skice, fotografije).
Prijedloge će razmatrati Umjetnički savjet Galerije.

Natječaj je otvoren do 20. lipnja 2005. godine, a prijave se mogu donijeti osobno ili poslati na adresu: Galerija SC, Savska 25, 10 000 Zagreb.

Informacije na tel. 4593-602.

japanski queer vikend **20-21/05/05**

«Queer subote petkom (i subotom)»
u kinu Tuškanac, Tuškanac 1

petak, 20. svibanj, 2005.

19:30 sati
Tomato Keccapu Kotei /
Emperor of Tomato Ketchup
(Japan, 1970., 75 min, 16mm)
režija: Shuji Terayama
igraju: Taro Apollo, Mitsufumi Hashimoto, Maya Kaba, Keiko Niitaka, Salvador Tari
21:00 sat
Bara No Soretsu /
Funeral Parade of Roses
(Japan, 1969., 107 min, 16mm)
režija: Toshio Matsumoto
igraju: Emiko Azuma, Osamu Ogasawaro, Yoshio Tsuchiya, Shinno Ikehata
23:00 sata
Tengoku no mutsu no hako /
Heaven 6 Box
(Japan, 1995., 60 min, 16mm)
režija: Hiroyuki Oki

subota, 21. svibanj, 2005.

19:30 sati
Tomato Keccapu Kotei /
Emperor of Tomato Ketchup
(Japan, 1970., 75 min, 16mm)
režija: Shuji Terayama
igraju: Taro Apollo, Mitsufumi Hashimoto, Maya Kaba, Keiko Niitaka, Salvador Tari
21:00 sat
Bara No Soretsu /
Funeral Parade of Roses
(Japan, 1969., 107 min, 16mm)
režija: Toshio Matsumoto
igraju: Emiko Azuma, Osamu Ogasawaro, Yoshio Tsuchiya, Shinno Ikehata
23:00 sata
Matsumae-kun no senritsu /
Melody of Buddy Matsumae
(Japan, 1992., 45 min, 16mm)
režija: Hiroyuki Oki

ulaznice u prodaji na blagajni kina Tuškanac 20. i 21. svibnja 18:30 – 23:00 sata
cijena projekcije 20 kuna
komplet ulaznica (3 projekcije): 40 kuna
posebna ponuda: komplet ulaznica i knjiga 'Poqueerene priče' 80 kuna

Kulturna politika

Proširena Europa i kultura

Biserka Cvjetičanin

Sredinom travnja u Luksemburgu, zemlji predsjedateljici Europskog vijeća, održan je međunarodni forum na temu proširene Europe i kulture *Ponovo otkriti Europu*, na kojemu se raspravljalo o kulturnom identitetu i Europi kako je vide umjetnici te o proširenju Europe i promjenama koje je ono izazvalo

Mogli bismo reći da se još nedavno o Europskoj uniji raspravljalo, uglavnom, s političkog i ekonomskog stajališta. Kultura je bila daleko od prioriteta, usprkos naporima brojnih kulturnih institucija, udruga, mreža i pojedinaca da u procesima europske integracije kultura zauzme središnje mjesto. Promjene su se zbile u posljednje vrijeme, pa predsjednik Europske komisije José Manuel Barroso poručuje: "Pitanje što Europa može učiniti za kulturu i što kultura može učiniti za Europu dobilo je novi smisao hitnosti". I dalje: "Kultura nas povezuje, drži zajedno".

Europa je zajednička svijest

Sredinom travnja u Luksemburgu, zemlji predsjedateljici Europskog vijeća, održan je međunarodni forum na temu proširene Europe i kulture: *Ponovo otkriti Europu*.. Forum se odvijao u znaku znamenite rečenice Jacquesa Delorsa: "Europa nije teritorij, ona je zajednička svijest". U nizu okruglih stolova posvećenih, između ostalog, kulturnom identitetu i Europi kako je vide umjetnici, raspravljalo se o proširenju Europe i promjenama koje je proširenje izazvalo. Na samom početku, Jacques Rigaud, savjetnik u francuskoj vladi, postavio je pitanje je li "proširenje" uopće pogodna riječ. Potvrdno je moguće odgovoriti, objašnjava Rigaud, jedino ako se smatra da je prethodno Europa bila zatvorena i ograničena, "amputirana" u jednom svom dijelu; ulaskom novih zemlja, riječ je prije svega o ponovo otkrivenoj Europi, "o fundamentalnom jedinstvu njenih pluralnih kultura kojih korijeni dopiru do zajedničke kulturne baštine koju je svatko obogaćivao na svoj način". Izazovi su sada pred tom "ponovo otkrivenom Europom", jer na kulturnom planu ona postaje sasvim novi subjekt: s prodorom intelektualaca, umjetnika, mreža, cirkuliraju nove ideje i uspostavljaju se novi dijalog i suradnja.

U jednom članku prije dvadesetak godina Milan Kundera pisao je kako za centralno/istočne Europljane riječ *Europa* ne predstavlja geografski, nego duhovni pojam. Na toj su razini prije svega šanse "ponovo pronađene Europe". Na prvom je mjestu komunikacija, smatraju sudionici foruma, jer komunikacija oduvijek potiče stvaranje novih znanja i novih vrijednosti, znači otvaranje društava i kultura jednih prema drugima. Kada je Rigaud govorio o "amputiranoj" Europi, naglašavao je njezinu zatvorenost: otvaranje i komunikacija u proširenoj Europi omogućuju dijalog između različitih kultura, nove načine interakcije, sudjelovanja, suradnje. S upoznavanjem i razumijevanjem, jača i poštivanje kultura, odnosno njihova šansa za integriranjem u globalne razvojne procese.

Druga je šansa u afirmaciji kulturne raznolikosti i kulturnog pluralizma. Danas društva postaju sve više multikulturalna, a s proširenom Europom, svjedoci smo afirmacije kulturne raznolikosti koja će, kako je naglasio jedan sudionik, ostati *hallmark* europske politike. Kulturna raznolikost je veliki potencijal za budući razvoj Europske unije. Šansa je to i za demokratizaciju kulture, proces koji obuhvaća sve segmente sociokulturnog života: za još fragilne nove demokratske institucije, to prije svega znači demokratizaciju komuniciranja između različitih kultura.

Mobilnost je još jedan značajan aspekt, osobito mobilnost mladih i umjetnika koji u najvećoj mjeri pridonose izgradnji "zajedničke svijesti", stvaranju i održivosti interkulturnog dijaloga.

Novo koncipiranje kulturnih politika

Proces proširenja prilika je za novo koncipiranje kulturnih politika. I na ovom je forumu naglašeno da kultura i kulturne politike nisu bile prioriteti u prvom razdoblju europske integracije, te i danas kultura ostaje iza drugih sektora, premda su promjene uočljive. Kulturne politike se mijenjaju pod dvostrukim utjecajem tranzicijskih procesa i europskih integracija. To se odnosi i na Hrvatsku: kulturna politika trebat će se adaptirati novim uvjetima koji će nastati integracijom Hrvatske u Europsku uniju.

Osim intenzivnijim istraživanjima kulturnih politika, trebat će se posvetiti i drugim istraživanjima utjecaja proširenja na kulture novoprimljenih zemalja kao i kandidata, jer se (osim u audiovizualnom sektoru, copyrightu i kulturnoj baštini) takva istraživanja gotovo i ne provode. Istraživanja bi mogla ukazati i na rizike proširenja. Na forumu je postavljeno pitanje hoće li se u proširenoj Europi ljudi identificirati s proširenjem, odnosno dati proširenoj Europi istinsku potporu. Rasprava koja se kretala oko definiranja pojma europskog kulturnog identiteta i jačanja europske svijesti istodobno je išla u pravcu potvrde kulturnih identiteta – individualnih, kolektivnih, nacionalnih itd. jer, kao što je naglasio jedan sudionika, ukoliko europska integracija predstavlja izazov za identite i kulture, onda se s time suočavaju sve europske države, bez iznimke.

XXII. TJEDAN SUVREMENOG PLESA 20. - 30. svibnja 2005.

Kazalište	petak, 20. 5.	subota, 21. 5.	nedjelja, 22. 5.	ponedjeljak, 23. 5.	utorak, 24. 5.
HNK	19,30 h: MARIE CHOUINARD, Kanada: *Etude No 1. Chorale*	19,30 h: MARIE CHOUINARD, Kanada: *Etude No 1. Chorale*			
ZeKaeM		20 h - Istra: SIOBHAN DAVIES DANCE Co, Velika Britanija: *Bird Song*	20 h - Istra: SIOBHAN DAVIES DANCE Co, Velika Britanija: *Bird Song*		20 h - Istra: WILLI DORNER, Austrija: *threeseconds / not at all*
Zagrebačko kazalište lutaka			21,30 h: TRAFIK, Hrvatska *Beaufortova ljestvica*	21,30 h: NACERA BELAZA, Alžir *Paris - Alger*	
DK GAVELLA					21,30 h - premijera: MARMOT / IRMA OMERZO, Hrvatska *Euro vizija*

HIPP TSP - BIANKINIJEVA 5 - 10 000 ZAGREB - HRVATSKA - tel +385 1 462 19 67; tel/fax +385 1 464 11 54
E-mail: HIPP-TSP@zg.htnet.hr - www.danceincroatia.com

Kazalište	srijeda, 25. 5.	četvrtak, 26. 5.	petak, 27. 5.	subota, 28. 5.
ZeKaeM	20 h - Istra: STUDIO ZA SUVREMENI PLES, Hrvatska: *Posvećenje proljeća*	Gliptoteka HAZU: 20 h: KARINA HOLLA, Nizozemska: *Falten*	20 h: KARINA HOLLA, Nizozemska: *Falten*	20 h: METTE INGVARTSEN, Belgija / Danska: *Manual Focus*
Zagrebačko kazalište lutaka	21,30 h: DANIEL LEVEILLE, Kanada: *Amour, acid et noix*	PROJEKT 'KOŽA' *Hrvatski institut za prokret i ples u suradnji s Gliptotekom HAZU*	21,30 h: HIROKO TANAHASHI, Njemačka / SAD: *SkinSITEs* 22 h: BADCo, Hrvatska: *Fleshdance*	21,00 h: HIROKO TANAHASHI, Njemačka / SAD: *SkinSITEs*
DK GAVELLA		21,30 h: MALA KLINE, Slovenija *Campo de'Fiori* CARLOTTA SAGNA, Italija *Tourlourou*		21,30 h: CATERINA SAGNA, Italija *Sorelline*

ponedjeljak, 30. 5.
TVORNICA 20 h: JOSEF NADJ Fra/Madj/SiCG: EDEN - Apocrif Codex *II. part*

HIPP zadržava pravo izmjene programa!

Dalibor Matanić

Filmove ne radim po tuđim pravilima

Rade Dragojević

Dalibor Matanić režiser je koji istodobno radi na nekoliko kolosijeka. Tek što je u Zagrebu predstavio *Sto minuta Slave* i pustio ga u redovnu distribuciju, krenuo je s novim projektima. Upravo radi televizijski film o AIDS-u. Na umu mu je i film prema prozi Damira Karakaša *Kino Lika*, koji bi, kako kaže, trebao biti svojevrsni lički *Amarcord*, a namjerava raditi i film prema scenariju Tomislava Zajeca

Kako to da ste odlučili reagirati na kritiku, da ste, na neki način, odlučili kritizirati kritičara, odnosno Juricu Pavičića i njegov tekst u* Jutarnjem listu*?

– Filmsku kritiku smatram najbitnijim dijelom podrške filmu. S Juricom Pavičićem sam u jako dobrim odnosima, najprije da to kažem, i nikad ne bih reagirao na kritiku kao takvu. Međutim, uvijek ću reagirati na pokušaj svojevrsne pedagogije, što je bio slučaj upravo s njegovom kritikom. Protiv sam toga, dakle, da se nameću svjetonazorna rješenja i da se filmska scena u nas postavlja prema mjerilima nekih krugova. Ne trpim autoritete nikoje vrste, pa mi je i ovo dociranje svisoka zasmetalo. Ako kritika ukazuje na mane sa željom da sljedeći rad bude što bolji, to je u redu. U njegovoj kritici nisam to osjetio, a ima tu, izgleda, i nekih neriješenih odnosa između Pavičića i mojeg scenarista Roberta Perišića. Znam prepoznati kada kritika radi svoj posao, a znam i prepoznati kad neki kritičar pedagogizira autore i usmjerava ih u samo njema poželjni pravac.

Odmah ste dobili po prstima od Branimira Donata, dan-dva kasnije?

– To je toliko trivijalno da se na to ne bih ni osvrtao. Takvi pokušaji advokatiranja jednog stava, na sreću, naišli su na brze odgovore nekih ženskih autorica. Zadovoljan sam što se to nije prešutjelo u javnosti. Baš sam kazao Tanji Gromači, koja je radila tekst za *Feral*, kako se, na neki način, onaj salonski svijet iz filma *Sto minuta slave* preselio u današnjicu i da se odvija baš kao i prije stotinu godina.

Slavi se smiješi Sundance

Što ste promijenili na filmu od Pule do danas?

– Razlika je u tome što sam s nekoliko "štrihanja" cjelini dao koherentniji izgled. Kao kad najprije imate raspuštenu djecu, a onda ih zatvorite u jednom prostoru i stavite pod kontrolu. Film je dobio na ritmu samo kroz reduciranje nekoliko elemenata na samom kraju. U vezi s prethodnim pitanjem želim dodati još nešto. Kad bi se prihvatilo ovakvo dociranje i pedagogiziranje kakvo je prakticirao Pavičić, a koji je pak neka vrsta advokata jedne salonske grupe, onda danas možda ne bi imali neke od najvećih filmskih autora, poput von Triera. Ne želim se, dakako, s njim uspoređivati, iako mi je on uzor, ali, ponavljam, ne bi bilo takvih individualaca. Ne bi bilo autora u pravom smislu te riječi kad bi se filmovi radili po nekom općem konsenzusu, prema nekoj općoj usuglašenosti. Kad je tako onda sve završava po onoj narodnoj, *puno babica, kilavo dijete*. Šteta je, također, da se u takvim tekstovima u kojima se raspreda kako bi zapravo trebalo snimati filmove koji bi onda zadovoljili neke akademske krugove, najčešće izgubi analiza onoga bitnoga. Jednostavno se ispuste važne stvari. Uostalom, ja sam se tijekom četverogodišnjeg rada na filmu već odavno ispucao u takvim jalovim raspravama. Stvar nisam htio prešutjeti, jer filmove nikada neću raditi po njegovim pravilima. Da ponovim da sam s Pavičićem dobar. Samo jedan primjer, u Cannesu nisam stigao na prvu projekciju *Suše*, pa sam njega zamolio da predstavi film, što je i učinio.

Pročitao sam da bi film trebao biti pozvan i na Sundance. Što se s tim događa?

– Zanimljivo je da su taj film pozitivno ocijenili Amerikanci. Oni su prema nekim stereotipima najdalji od takva tipa autorske poetike, ali film im se ipak svidio. I oni su kazali da se film, naravno, mogao raditi na tradicionalan način, prema holivudskim uzorima rada na filmskim biografijama. Ali, mogao se raditi i na moj način i njima se svidio upravo moj autorski pristup. Odatle je proizašla i varijanta za sudjelovanje na festivalu u Sundanceu, ali ne vjerujem dok se film ne uvrsti u program tog festivala koji se održava početkom sljedeće godine. Jer i ranije sam imao raznih obećanja, pa nije bilo ništa. Zato sam skeptik. Ipak, draga mi je bila njihova reakcija. Usput, film su proglasili tipično istočnoevropskim.

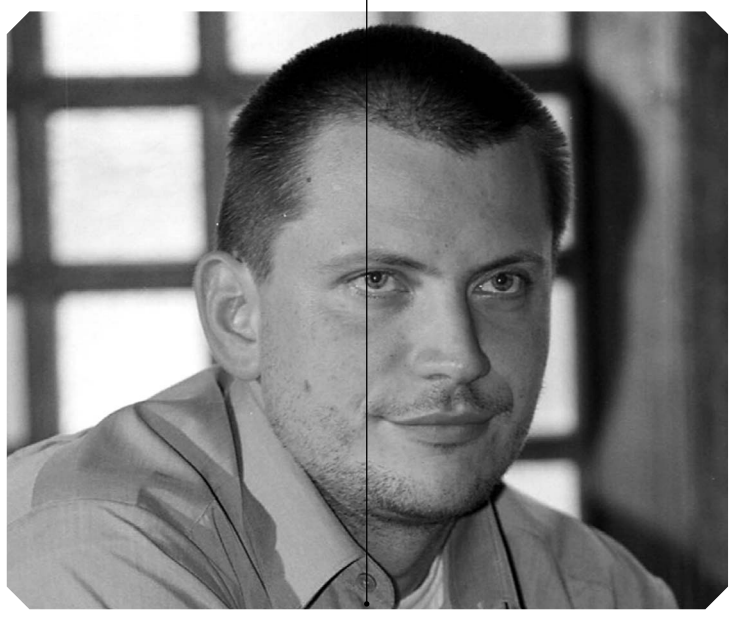

Kažete da ne trpite autoritete. Kako ste onda surađivali s glumačkim autoritetima kao što je Miki Manojlović?

– Tajna uspjeha svih tih velikih glumaca leži u tome da je njemu - dok radi – bitan samo krajnji rezultat, bitno mu je samo da ono što će se vidjeti na platnu ispadne dobro. Njemu je jasno da ako je on dobar u kadru, a njegov partner ne, onda cijeli kadar nije dobar. Ako on glumi nauštrb svog partnera, onda to nije dobro. S Mikijem sam komunicirao bez riječi, samo smo s pogledima shvaćali što je dobro, a što ne.

Nisam želio biti žrtva faktografije

Anakronija koju prakticirate u filmu sliči na filmove kakve radi, recimo, Baz Luhrmann.

– Htio sam takvim pristupom probiti neku uvriježene modele u nas. S druge strane dugo sam se bavio Slavinom biografijom, bilo je više verzija scenarija, dosta se razmišljalo. U svakom slučaju, brzo sam shvatio da cijelu stvar trebam postaviti na način da ne ispadnem žrtva blata faktografije. Znao sam, budem li snimao samo pridržavajući se fakata, film neće napredovati. U takvu pristupu materiji nema napretka. U filmu je sve moguće. Recimo, u svom pristupu biografskom filmu, Forman se priklonio tome da Amadeusa napravi kretenom koji se stalno smijulji, iako ovaj to uopće nije bio. Dakle, sve je moguće, samo ako redatelj misli da mu to služi svrsi. Dakle, da ponovim, ne može se raditi film tako da postaneš rob faktografije. Čak bih radije da se kaže da sam radio film s likovima koji se slučajno zovu Bela Čikoš i Slava Raškaj, nego da je posrijedi biografija, da se, dakle, zaključi da sam od Slave Raškaj uzeo samo njezin duh. Također, ako radiš tako da zadovoljiš neke salonske krugove – ponovo se vraćam na prethodna pitanja – posve sigurno nećeš zadovoljiti kriterije filmske slobode.

Kako vam se u tom kontekstu onda čini Berkovićeva* Kontesa Dora*?

– Pa to je primjer filma koji je standardno pristupio jednoj biografiji, ali je napravljen na odličan način. Inače, pričao sam s profesorom Berkovićem i on mi je na Motovunskom festivalu kazao jednu krasnu rečenicu. Najprije mi je priznao da je i sam jedno vrijeme pokušavao nešto napraviti s biografijom Slave Raškaj, ali je odustao, jer se toliko ispatio prebacivanjem materije iz jednog medija u drugi. Dakle, kazao mi je sljedeće: "Sad kad si napravio *Sto minuta Slave*, sad možeš sve što god hoćeš". I upravo se tako osjećam, kao da sam se porodio, kao da sam novi čovjek.

Kad ste rekli da možete što hoćete, biste li možda radili film po Krleži, recimo* Glembajeve *ili Marinkovićeva* Kiklopa*? Čini mi se da bi vašem slobodnom stilu odgovarala jedna takva priča s jakim rečenicama i likovima.

– Nisam razmišljao o tome da ponavljam nešto što su već neki drugi prije mene snimili. Ali, ako već govorimo o tome, onda me draška jedna druga ideja, naime da radim film o Tesli. Znam da je film o njemu snimljen u više varijanti, a sada i Ken Russell hoće snimiti film o njemu. Kad snimam filmove o stvarnim ljudima, važno je proniknuti u kod čovjekovog duha, pa bi i Tesli prišao na svoj način. Uostalom, povijest i biografije leže na krajnje varljivom tlu. Čak sam u filmu *Sto minuta slave* htio dati jednu malu naznaku da su faktografije i biografije stvari koje nisu provjerene. Samo jedan primjer. Kad smo proučavali Slavine različite biografije, svaki taj tekst je išao u pravcu koji je odgovarao autoru ili je bio u suglasnosti s nekim društvenim ili političkim očekivanjima. Slava Raškaj je možda napravila mnogo više nego što se zna ili, prema nekim drugima, mnogo manje.

Kako je završio Čikoš

Odgovara li faktima priča o Beli Čikošu i njegovu odlasku u Ameriku?

– Pa upravo vam o tome govorim. Dakle, prema jednoj verziji, Čikoš je bio tamo godinu dana i vratio se u Zagreb, gdje je u miru završio karijeru. Druga pak kaže da je bio podulje u Americi, da je dosta lutao i da se preko Italije vratio da bi umro pred platnom slikajući sliku sa Slavom kao motivom. Treća kaže da je otišao u Ameriku i da se ne zna što je s njim bilo. Dakle, koja je istinita? Izaberite sami. Toliko o faktografiji.

Zašto ste stavili spot u film?

– Spotom smo htjeli naznačiti vrlo direktno tezu o prokletstvu umjetnika, o tome kako analize nečijeg rada često postaju trivijalne i kako sam umje-

Kad bi se prihvatilo dociranje i pedagogiziranje kakvo je prakticirao Pavičić, a koji je pak neka vrsta advokata jedne salonske grupe, onda danas možda ne bi imali neke od najvećih filmskih autora, poput von Triera. Ne želim se s njim uspoređivati, iako mi je on uzor, ali, ponavljam, ne bi bilo takvih individualaca. Ne bi bilo autora u pravom smislu te riječi kad bi se filmovi radili po nekom općem konsenzusu, prema nekoj općoj usuglašenosti

tnik može završiti u kontekstu u kojeg ga smještaju različiti ljudi s različitim interesima. Prema nekima ona je bila naša najbolja slikarica, prema drugima ona je uspjela samo zato jer je bila gluhonijema. Reklamom sam htio naglasiti da kupujemo *brand* Slava Raškaj a da zapravo ništa ne znamo o njoj, ne poznajemo njezin duh i sve samo ostaje na površini.

Doživljava vas se kao svojevrsnog spasioca hrvatskog filma. Kako se vi sami doživljavate?

– Pa, evo, neki su *Slavu* čak proglasili najboljim domaćim filmom u posljednjih 15 godina, napisao je Janko Heidl. Baš mi je drago. Osim što samo hoću snimati filmove, toliko tučem sam po sebi da sam, vjerujte, sebi najveći korektor.

Jedno vrijeme vodili ste i strukovnu udrugu. Kakva su vam bila iskustva?

– Takva da više nikad to neću raditi. Ustanovio sam vrlo brzo da se u takvim situacijama neki tvoj polet, tvoj duh, vrlo brzo utopi u masi. Također, uvidio sam da neki ljudi, za koje se to možda ne bi reklo, djeluju i rade samo po principu zadovoljavanja vlastitih interesa. Stoga sam se definitivno odlučio za položaj individualca, za poziciju i pogled s margine. Udarat ću sa strane, to mi je draže, a čini mi se i ubojitije.

Svi smo mi *virdžine*

Neobično za naš film je i to da stalno tretirate ženske likove. Jesu li ti ženski likovi zanimljiviji i zašto?

– To je rezultat mojeg filmskog razvoja. S jedne strane, lakše mi je bilo predstaviti situaciju u našem društvu kroz ženske likove. One su ne samo senzibilnije nego se i u njima može naći mnogo više nataloženog. Puno su kompliciranije i složenije. S druge strane, sve mi se više čini i da se neke tradicionalne razlike među spolovima gube, čak i u okvirima našeg manje-više patrijarhalnog društva. Intime postaju sve sličnije i stare klasične podjele nestaju. Čini mi se da kao vrsta evoluiramo u nešto jako začudno, u neku vrstu spolne istoznačnosti. U *Slavi* sam već pokušao progovoriti o ženskom liku kroz optiku muškog lika, radio sam neku vrstu tranzicije. Ženska mi je intima zanimljivija jer je skrivenija.

Snimate, dakle, transseksualne filmove?

– Moglo bi se reći.

Ima li to veze s vašom seksualnom opredijeljenošću?

– Zezam se da ću kad-tad operirati spol. Zapravo shvatiš da su granice intima sve tanje, čak i u ovim našim tradicionalnim društvima. Razlike među spolovima sve su manje.

***Svi postajemo* virdžine.**

– Pa da. Kad smo već kod toga, baš mi je Karanović bio profesor na Cine-linku. To je bio seminar u Sarajevu gdje smo u radu sa scenaristima, velikima kakav je i sam Srđan Karanović, prolazili kroz sve etape pripreme filma – od scenarija, preko operativnih planova do *peachinga* za ulagače. Mi mali balkanski režiseri učili smo se, kako bi se to reklo, filmskom kapitalizmu. Za nas je sve to dobro, jer uglavnom radimo filmove financijski potpuno oslonjeni na državu. Ovdje nas uče kako pronaći dodatne izvore financiranja.

Kako je film prošao na Puli?

– Moj film je otvorio festival. Reakcija publike je bila sjajna, ali sama organizacija i atmosfera bila je takva da više nemam nikakvu želju tamo prikazivati svoje filmove. Prikazivat ću ih ili na Motovunu ili u Sarajevu. U Puli nema onog inicijalnog veselja. Baš sam to kazao kolegama Arsenu (Ostojiću, op. a.) i Ogiju (Ognjenu Sviličiću, op. a.). Svi oni u organizacijskom odboru jako se muče, a treba zapravo festival promijenti na mentalnoj razini, što će biti jako teško. Pula je neki mutant koji se stalno nekako obnovi. Ali to je toliko stara priča, pa doista ne znam čemu je više ponavljati.

Ne može se raditi film tako da postaneš rob faktografije. Čak bi radije da se kaže da sam radio film s likovima koji se slučajno zovu Bela Čikoš i Slava Raškaj, nego da je posrijedi biografija, da se, dakle, zaključi da sam od Slave Raškaj uzeo samo njezin duh

Prema nekima Slava je bila naša najbolja slikarica, prema drugima ona je uspjela samo zato jer je bila gluhonijema. Reklamom u filmu sam htio naglasiti da kupujemo *brand* Slava Raškaj a da zapravo ništa ne znamo o njoj, ne poznajemo njezin duh i sve samo ostaje na površini

Kalamovi

"Nacionalne kulture su po svome postanku i izvoru plod tuđinskog utjecaja. Ono što je u narodu najbolje plod je tuđih kalamova."... "Kakve bi svrhe imala nacionalna kultura da se njom može koristiti samo jedan narod. One vrijednosti koje vrijede tek jednoj rasi inferiorne su vrijednosti. Snaga narodne kultura nije u sposobnosti odbacivanja, eliminacije, već u moći primanja, apsorbiranja što više tuđih kulturnih elemenata". *Dixit* A. G. Matoš

Predrag Matvejević

Prilozi za raspravu o pripadnosti i porijeklu

Malo koja kultura ili književnost ima toliko dvojnih porijekla i pripadnosti kao hrvatska. Uvijek sam to shvaćao kao prednost a ne kao nedostatak. Ponosio sam se time: Šenoa, Strossmayer, Demeter, Šulek, P. Štoos, Gavella, Vatroslav Lisinski (rođenjem Ignac Fuchs). Obitelj Ljudevita Gaja starinom je iz Burgundije (Gay), a Štanka Vraza (pravim imenom Jakoba Frassa) iz Štajerske. Ivan Zajc (u Beču se pisao: von Seitz), autor nacionalne opere *Nikola Šubić Zrinski*, Čeh je porijeklom kao i August Šenoa, a skladatelj Boris Papandopulo ruski Grk. Nikola Firentinac, kako ga mi zovemo (tj. Niccolò di Giovanni Fiorentino), sljedbenik Donatellov, rođen je i kršten u Firenzi, po kojoj je i dobio nadimak – dakle nije "našijenac", to se ne bi smjelo zaboravljati. *Hrvatski preporod* u Hrvatskom narodnom kazalištu oslikao je Vlaho Bukovac, kojem je pravo ime Biagio Faggioni. Kukuljević je preimenovao Andreu Meldolu u Andriju Medulića, koga nikad nitko nije tako zvao; nije sigurno da je postojalo prezime Klović koje je pridao minijaturistu Cloviu; zanemarimo li teško odgonetljiva rodoslovlja, neosporno je da Klovića (Clovio) i Lauranu (Vrana), prema onome što su stvorili i u kojoj sredini, u najboljem slučaju dijelimo s talijanskom umjetnošću. Goran Kovačić je po majci Židov (to sam tek nedavno saznao od jednog mađarskoga književnog povjesničara, majka mu se prezivala Klein) – tako bi naš pjesnik otpora, po židovskom zakonu, pripadao više majčinoj strani. Starčevićeva je majka bila pravoslavne vjeroispovijesti. Sorkočevićeva obitelj (Sorgo) došla je iz Albanije preko Boke, trgovala je žitaricama i po tom dobila prezime (*sorgo* = sijerak). Dubrovački pjesnik Vetranović, za života poznatiji kao Vetrani, spjevao je odu Italiji. Glazbu za našu hrvatsku himnu, posvećenu *Lijepoj našoj domovini*, skladao je vinkovački Srbin Josip (ili Josif) Runjanin. Juraj Dalmatinac se potpisivao kao Georgius Matthei ili po venecijanski Zorzi Mattei, a njegov sin je tvrdio da mu je pravo ime Giorgio Orsini. Andrija Aleši (Alleshi) doselio je iz Drača. Ruđeru

Vlaho Bukovac, Autoportret

Josip Runjanin

Boškoviću djed bijaše pravoslavac iz trebinjskog kraja koji se selidbom u Orahov Dô obreo među katolicima i pokrstio, a mati mu bi Talijanka. I Marulićeva je majka bila Talijanka, a očeva loza, sudeći po prezimenu, imala je stanovitu romansku sastavnicu (dočetak *ul* u prezimenima poput Bartulović, Franulović, Krstulović itd. nije slavenski, nego romanski, rumunjski). I Matošu i Cesarcu majke su stranoga podrijetla. *Zlato Zadra* izrađivale su manje ruke domaćih majstora negoli njihovih učitelja, stranaca. Po dalmatinskim oltarima pretežito su djela naših susjeda. Za izgradnju dubrovačkih *mira* i zidina dugujemo harnost, u prvom redu, talijanskim arhitektima. Ima još mnogo sličnih primjera, ne mogu ih ovdje sve nabrojiti. I ne mislim da je to osobito važno.

Uostalom i u drugim, susjednim kulturama ima sličnih pojava, na primjer u srpskoj: Nušić (Alkibijad Nuša) i Sterija (Jovan Popović kome je otac bio pop Steriu), najznačajniji dramski pisci u srpskoj književnosti, cincarskog su porijekla, kao i dio loze Branka Radičevića, rođenoga u Slavoniji. U srpskoj je političkoj historiji podosta Cincara: Nikola Baja Pašić potječe iz obitelji Pascu; Cincar je bio i Constantin Riga, poznat Grcima kao njihov junak Rigas Feraios, i Pitu Guli (vođa ilindenskog ustanka), a i srpski fizičar Pavle Savić. Među beogradskim nadrealistima, Vučo i Koča Popović su također iz cincarskih obitelji, a Marko Ristić, premda je dubokoga srpskog korijena, bijaše integralni Jugoslaven – što je možda jedan od razloga omraze spram njega u nekim književnom krugovima. Njegoš je, unatoč svemu, više crnogorski nego srpski pjesnik, bez obzira na to kako vidimo veze i razlike srpsko-crnogorske. Kišu je otac Židov, Daviču su i otac i majka. Vasko Popa je svoje rane pjesme pisao na materinskom rumunjskom jeziku. Branko Miljković se ponosio majkom Hrvaticom. Milorad Pavić je također mješanac, mislim da mu je otac bio Hrvat. I konačno najveći od njih, Ivo Andrić, rodom je Hrvat a krštenjem katolik. Crkve u Studenici i Dečanima su sazidali majstori iz Dalmacije, među kojima je bilo i fratara. Najljepše freske i ikone po manastirima i bogomoljama Južne Srbije oslikali su bizantski živopisci, mnogo više nego srpski.

Što se pak naših Srba iz Hrvatske tiče, svi znamo otkud potječu Petar Preradović ili Vladan Desnica, kako su se izjašnjavali za života Ivo Ćipiko (Cipicco se pisalo u Trogiru) ili pak braća Vojnović, Ivo i Lujo, te stric im Kosto Vojnović, pravoslavni preporoditelj koji se zauzimao za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom (i prvi razvio hrvatsku trobojnicu na splitskoj Rivi); nije sporno što su po porijeklu, među inim, Simo Matavulj ili Đuro Daničić (pravim imenom Đorđe Popović, ne znam zašto je ime kroatizirao), Novak Simić, Vojin Jelić, Drago Kekanović ili Branislav Glumac. Od srpske i pravoslavne loze vuku korijene Stjepan Miletić, pravaš i starčevićanac, utemeljitelj *hrvatskoga glumišta*, kao i pravaški tribun August Harambašić, po Matošu "najbolji pjesnik hrvatskoga nacionalizma i hrvatske slobode" – što danas, s obzirom na porijeklo, izgleda nezamislivo i nevjerojatno. Srbin iz Hrvatske i bečki đak Savo Mrkalj suprotstavio se pravoslavnoj varijanti slavjanoserpskoga jezika i otvorio put Vukovoj reformi – a samoga Karadžića Zagreb je proglasio svojim "počasnim građaninom" dok su ga srpski knjaz i velikodostojnici pravoslavne Crkve napadali i osporavali (rado se zaboravlja da je njegova reforma prihvaćena u Srbiji tek nakon smrti mu i da su joj najveću podršku pružili Hrvati). Josipa Jelačića instalirao je za bana srpski pravoslavni patrijarh Rajačić, dok je biskup Haulik, madžarizirani Slovak, bio odsutan za vrijeme investiture. O tome, naravno, nema spomena u našim školskim programima i udžbenicima.

Mogao bih navesti još mnogo primjera, ali nisam siguran da bi to pomoglo onima koji vide kulturu u "etnički čistim" kategorijama. Navest ću još jednom Matoša, da podsjetim one koji slabo poznaju nacionalnu kulturu u koju se inače zaklinju, kako je najveći hrvatski kritičar gledao na to: "Nacionalne kulture su po svome postanku i izvoru plod tuđinskog utjecaja. Ono što je u narodu najbolje plod je tuđih kalamova." (Matoš piše, po starinski, "kalamova", op. P. M.) "Kakve bi svrhe imala nacionalna kultura da se njom može koristiti samo jedan narod. One vrijednosti koje vrijede tek jednoj rasi inferiorne su vrijednosti. Snaga narodne kulture nije u sposobnosti odbacivanja, eliminacije, već u moći primanja, apsorbiranja što više tuđih kulturnih elemenata". *Dixit* A. G. Matoš. I još ovo, iz istoga pera, vrlo aktualno u današnjem času, barem za one koji misle da su Evropljani ili bi željeli da to budu a ne znaju kako: "Naša umjetnost će samo onda biti nacionalna, kada bude evropska" (*Sabrana djela*, sv. IV, str. 268, izd. Zagreb 1973).

Svakom je jasno što stoji iza stavova onih koji se ne mogu pomiriti s različitim pripadnostima nacionalnoj kulturi ili književnosti: jedan stari, zaostali nacionalizam, u našim prilikama obilježen srbofobijom i anti-slavenstvom (ili pak kroatofobijom na drugoj strani), spreman, kao što smo vidjeli, da nas radije proglasi Irancima (ili Sorabima) nego potomcima starih Slavena.

Rudjer Boskovic

Na meti

Nobody's perfect

Andrea Dragojević

Koji *bad luck* mora biti kad se netko u evropskoj Hrvatskoj rodi kao Srbin! Istina, prije desetak godina po tom je pitanju bilo bitno gore, jer je takva loša karma znala rezultirati i s mnogo pogubnijim posljedicama po nevoljnike. Danas se pak *loša sreća* što se netko rađa *takvim* od većine uglavnom percipira kao svojevrsni hendikep, *oštećenje* koji u *zdravima* znade izazvati upravo apsurdne vidove brige; danas se Srbe *humanistički* prebacuje u kategoriju hendikepiranih od kojih svijet sklanja pogled, baš kao što sklanja od invalida

Kad je onomad jednom vukovarskom mladcu zabranjen nastup na lokalnom malonogometnom turniru, a sve zbog njegovog *zabrinjavajućeg* hemograma, liberalni, rasističkog poteza svjesni dio javnosti spremno je to osudio. Međutim, umjesto te politički korektne geste u cijeloj se stvari puno zanimljivije čini prigodno objašnjenje jednog momčadskog kolege nesretnog nogometaša. Naime, on je tom prilikom kazao kako je, dakako, krajnje nepravedno što njegovom siugraču ne daju da igra nogomet na turniru kojeg je organizirala jedna dobrovoljačka udruga, pojašnjavajući to, otprilike, sljedećim riječima: "On tako dobro igra nogomet, a i nije kriv što se rodio kao Srbin". I doista, koji *bad luck* mora biti kad se netko u evropskoj Hrvatskoj rodi kao Srbin! Istina, prije desetak godina po tom je pitanju bilo bitno gore, jer je takva loša karma znala rezultirati i s mnogo pogubnijim posljedicama po nevoljnike. Danas se pak *loša sreća* što se netko rađa *takvim* od većine uglavnom percipira kao svojevrsni hendikep, *oštećenje* koji u *zdravima* znade izazvati, kako ćemo vidjeti, upravo apsurdne vidove brige.

U grupu priča koje govore o toj vrsti *brige o hendikepiranima* spada još jedna istinita, a sigurni smo da je takvih, i to neispričanih, nažalost, napretek. Naime, pripremala se proslava okrugle godišnjice mature jednog zagrebačkog razreda čiji je bivši učenik, danas, dakako, stariji gospodin, silom sudbine bio ne samo taj, jel'te, Srbin iz Hrvatske, nego je povrh svega još i živio u Beogradu. Organizatori *reuniona* odlučili su vlastitu nelagodu, to odvraćanje pogleda od *oštećenog*, riješiti na način da svog kolegu i bivšeg razrednog sudruga, inače šarmantnog i u društvu omiljenog, kako su privatno mnogi izvoljeli posvjedočiti, jednostavno, nakon podužih međusobnih konzultacija - ne pozovu. Eto, da se jadni kolega ne osjeća loše, da ga možda netko ne bi izvrijeđao, budući da je već *manjkav*, budući da ga je snašla ta *strašna bolest*.

Kako je Jovan postao Zvone

Kao vrhunac te vrste nastrane logike slijedi priča koju smo nedavno čuli, a vezana je uz medijski popraćen slučaj premlaćivanja 14-godišnjeg maloljetnika, kojeg su pred pravoslavni Uskrs dvojica poznanika namamila u šumu u Mikulićima i tamo mu, zajedno s trećim dječakom, priredila cipelarenje, šibanje koprivama i prijetnju komadom stakla pod grlom. Javnosti je, međutim, ostao nepoznat jedan detalj iz svakodnevnog života u jednoj zagrebačkoj osnovnoj školi, u jednom trešnjevačkom razredu, gdje se obrazuje i junak naše storije. Njegovo je ime Zvonko, međutim, u vezi s tim Zvonom ili Zvonkecom zanimljivo je to da je on, u stvari, obični, da 'prostite, Jovan, kojemu je razred, u dogovoru s razrednicom, odlučio nadjenuti *prihvatljivije* ime. Evo kako je razrednica to preimenovanje, koje se desilo prije onoga što je u vijestima zabilježeno kao incident, objasnila majci nesretnog dječaka: "Mi smo se u razredu dogovorili da vašeg sina zovemo Zvone, budući da je drugima malo neugodno što je on to, jel' te, to..., znate već".

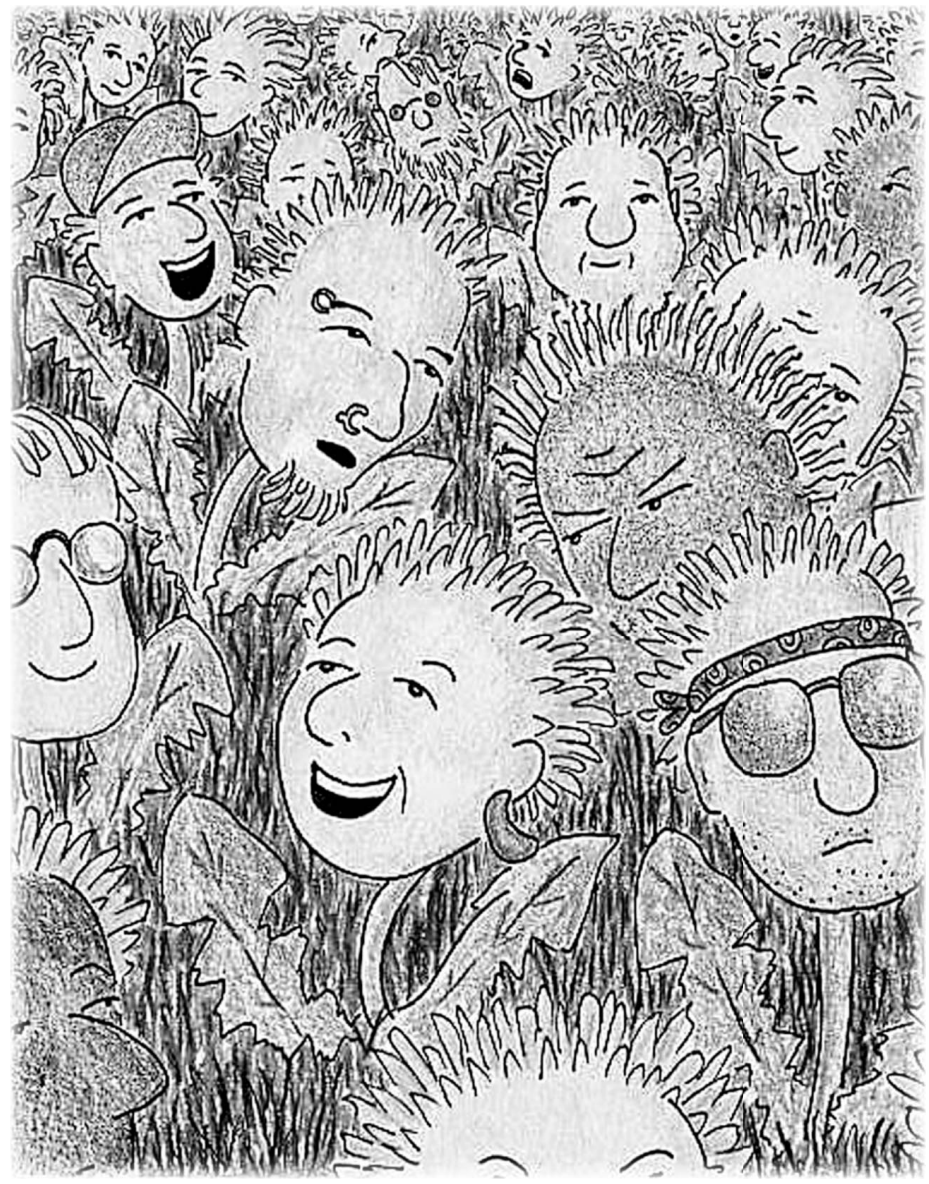

Umjesto, dakle, da tu trešnjevačku školsku mladež učiteljica nauči da živi s drugima i drukčijima (ne'š ti drugoga i drukčijega, posrijedi je tek jedan obični zagrebački *trofazni*, ionako do kraja saživljen sa sredinom), ona se priklanja općerasističkom stavu nedorasle dječurlije i pristaje na prigodno prekrštavanje svog učenika. Ta vrsta pripitomljavanja, ta nasilna kroatizacija svega stranoga, posebno srpskoga, doista je poprimila široke razmjere. Po susjedstvu nam tako odzvanja Dragec, pa Dragec, iako svi vrlo dobro znaju da je riječ o jednom Crnogorcu, pravim imenom Dragan. Škvadra voli svog Dragana, istina, malo im je neugodno što se baš tako zove ali, Bože moj, nitko nije savršen. Zato će biti Dragec, koji je baš OK, *ono, ku'iš, tip je kul.* Šteta je to kvariti.

Tako je lako mrziti Srbina

S druge strane, možemo li uopće zamjeriti našem prosječnom građaninu? Jer, tako je lako mrziti Srbina. Ta oni su uglavnom krivi za sve ratove oko nas, među Srbima je ponajviše zločinaca, uostalom, tako kaže i precizno haško knjigovodstvo. Pa oni se ni dan-danas ne odriču četništva, o čemu nam najbolje svjedoči najnoviji ravnogorski piknik pod pokroviteljstvom Vlade Srbije. Zaista, zar je nakon svega toga teško nevoljeti Srbe? Kad se tome doda sav onaj klasični inventar o Srbima kao inovjericma, svi oni narodni stereotipi o Vlasima, ili kako ih već sve ne zovu u raznim krajevima Hrvatske, kad se, dakle, na to nakalemi sva ona pučka mitologija, nisu li upravo Srbi najlakše mete mržnje?

Može se pomisliti da je ovakvo sklanjanje pogleda od jednog nelagodnog subjekta na nogometnoj utakmici, na proslavi mature, u razredu ili u susjedstvu, bilo da je rađeno kroz izoliranje, marginaliziranje kroz preimenovanje, zapravo oblik humanog postupanja sa, kako sada stvari stoje, praktički subhumanim bićima. Antisrpstvo, ta rak-rana suvremenog hrvatskog društva može naći, a i nalazi, tisuću razloga za svoje postojanje, tisuću razloga za svoje svakodnevno prakticiranje. Danas se Srbe, umjesto da ih se likvidira, *humanistički* prebacuje u kategoriju hendikepiranih od kojih, kako rekosmo, svijet sklanja pogled, baš kao što sklanja i od invalida. Iako, kako rekosmo, antisrpstvo nalazi tisuću razloga za svoje postojanje, svi oni padaju pred jednim jednostavnim principom - principom konkretnosti. To što se sada ovdje želi povući jedna, pomislit će mnogi, nekorektna asocijacija, ipak nas neće odvratiti od namjere da to učinimo. Naime, baš onako kako u klasičnom antižidovstvu svaki Židov zapravo postaje Juda, tako i u sada već klasičnom hrvatskom antisrpstvu svaki Srbin postaje Mladić ili Karadžić. A sve to nema nikakve veze s jednim malim, konkretnim i posve osobitim nogometašem iz naše početne priče, baš kao ni s konkretnim Jovanom koji zapravo pomaže kod pravoslavnog bogoslužja, kao ni s konkretnim Draganom koji intimno u sebi skriva da navija za *Partizan.*

Baš onako kako u klasičnom antižidovstvu svaki Židov zapravo postaje Juda, tako i u sada već klasičnom hrvatskom antisrpstvu svaki Srbin postaje Mladić ili Karadžić

Terri Schiavo i stanje izuzeća

Eric L. Santner

Razmišljanje o slučaju Terri Schiavo u svjetlu dviju novih knjiga o političkoj teologiji: *The State of Exception* Giorgia Agambena i *Citizen Saints* Julije Lupton

Kada niz podataka iz novina zaokupi pozornost nacije u kratkom vremenskom razdoblju, čovjek se opravdano zapita ima li možda neke veze među njima, pokreće li ih skriveni niz pitanja. Mislim na dvije priče: mučenja u zatvoru Abu Ghraib i slučaj Terri Schiavo. Zaboravimo na trenutak da obje priče uključuju dojmljive slike koje ne samo da ilustriraju ključno pitanje nego ga zapravo su-sačinjavaju (fotografiranje je bilo oruđe ponižavanja u Abu Ghraibu; slike Terri Schiavo navele su mnoge – među njima i članove Kongresa – da povjeruju kako znaju nešto o njezinu medicinskom stanju). Ono što me više od toga zanima jest kako je u svakoj od tih priča život postavljen u odnosu na zakon i političku moć.

Život i smrt

Danas je jasno da u Abu Ghraibu isto kao i u mnogim drugim zatvorskim središtima problem zlostavljanja zatočenika – uključujući jasne slučajeve mučenja i ubojstva – nije samo posljedica šačice vojnika-otpadnika koji ostvaruju sadističke maštarije na bespomoćnim žrtvama. No, nije problem ni pitanje izoliranih i slučajnih loših komunikacija duž zapovjednog lanca. Pravi problem ima veze sa zakonskim statusom samih zatočenika i mjestima na kojima su bili zatočeni. Kada je riječ o zaljevu Guantanamo, mjestu najupadljivijeg primjera, Busheva administracija tvrdila je da tamošnje zatvorske ustanove učinkovito zauzimaju područje bez zakona, mjesto na kojemu je na snazi trajno (iako neproglašeno) stanje izuzeća (*exception*) ili izvanredno stanje. Zatvorenici su lišeni bilo kakve zakonske zaštite i izloženi pukoj sili američke vojne i političke moći. Prestalo ih se smatrati prepoznatljivim djelatnicima koji imaju simbolički status što ga pokriva zakon. Oni u stvarnosti stoje na pragu na kojemu se biološki život i politička moć sijeku. Upravo je zbog toga u osnovi nejasno je li išta od toga što im oni na vlasti čine zaista ilegalno.

Ako su mjesta kao što su Abu Ghraib i zaljev Guantanamo mjesta na kojima život, bez ikakva zakonskog statusa i zaštite, stoji maksimalno izložen pukoj političkoj moći, tada nam slučaj Terri Schiavo – a ovdje mislim na zakon što ga je donio Kongres, a kojemu je namjera bila održati je na životu – nudi neobičan obrat. Ovdje nailazimo na paradoks nametljive pretjeranosti zakonske "zaštite" koja učinkovito služi tome da privremeno obustavi zakon (pravni postupci koji se odvijaju na sudovima u Floridi) i izravno sasvim preuzme kontrolu nad ljudskim životom. Zakon osmišljen da izdvoji nekog pojedinca iz sudskog procesa u tijeku u osnovi je oblik hira, zakon u stanju izuzeća (sankcionirana suspenzija legaliteta). Tako paradoks dolazi do svog najvećeg intenziteta tamo gdje zakon pokušava preuzeti kontrolu nad pukim biološkim životom ljudskog bića o kojemu je riječ. Na toj točki život Terri Schiavo podrazumijeva "biopolitičku" dimenziju u kojoj se život i politika više ne mogu potpuno razlikovati. Jednostavno rečeno, kada bi dokument Kongresa doveo do ponovnog umetanja cjevčice za hranjenje Terri Schiavo, to ne bi bile samo vodene i kemijske hranjive tvari koje ulaze u njezin tjelesni sustav, to bi također bila invazivna sila političke moći. To, naravno, ne govori ništa o cinizmu koji je "u igri" u toj političkoj moći. (Mnogi od najugledniji pokrovitelja zakona o kojemu je riječ pokazali su besramno nepoštivanje prema ljudskom životu u bezbrojnim drugim područjima javne politike.)

U jednom slučaju imamo ljudski život nasilno ogoljen od zaklona simboličkog statusa/vrijednosti, a u drugom nametljivo nametanje simboličkog statusa/vrijednosti u odsutnosti osjetilnog života. Međutim, posljedice su neobično slične: radikalno izlaganje tijela pukom hiru političke moći

Ubijanje duše

Još jedan način razmišljanja o dvama licima stanja izuzeća u kojemu političke sile preuzimaju potpunu kontrolu jest uočiti dva načina smanjivanja/povećavanja koja su na djelu u obama ovim slučajevima. U Abu Ghraibu, zaljevu Guantanamo i ostalim takvim mjestima, zatvorenici su potpuno osjetilna bića koja u nekom smislu više ne postoje u "knjizi života", njihov zakonski i simbolički status poništen je, oni su svedeni na puku točku primjene državne moći (opet, kako oni koji su odgovorni za takva bića ne bi bili zbunjeni u pitanju od čega se sastoji zlostavljanje?). Suprotno tome, Terri Schiavo više nije osjećajno biće koje ima simbolički status koji joj je nametnut (ona je, između ostalog, postala ime Cilja).

U jednom slučaju imamo ljudski život nasilno ogoljen zaklona simboličkog statusa/vrijednosti, a u drugom, nametljivo nametanje simboličkog statusa/vrijednosti u odsutnosti osjetilnog života. Međutim, posljedice su neobično slične: radikalno izlaganje tijela pukom hiru političke moći.

Kada je riječ o drugom slučaju, čovjek bi se mogao zapitati zašto je uopće važno održavaju li gospođu Schiavo na životu uz pomoć cjevčice za hranjenje. To jest, ako je točno da je ona u trajnom stanju besvjesnog vegetiranja, bez pristupa užitku i boli, radosti i tuzi – a nije iznesen ni jedan vjerodostojan dokaz koji bi bacio ikakvu sumnju na tu dijagnozu – zašto bi ikome bilo važno da je njezini roditelji odvedu kući i održavaju na životu umjetnim putem? Kome to škodi ako usrećuje njezine roditelje? Mislim da bi mnogi odgovorili da to šteti *duši* Terri Schiavo ako je potpuno podređena volji drugih čak i ako ti drugi jesu njezini roditelji koji je bez sumnje vole (ili volji političara koji tvrde da govore u njezino ime). I koji snažniji oblik podložnosti postoji od toga da volja drugih utječe izravno na našu životnu bit, naše postojanje kao živućeg tkiva? Oni koji zagovaraju stanje intervencije u postojanje Terri Schiavo kao živućeg tkiva zagovaraju najradikalniji oblik dominacije koji je uopće moguće zamisliti. A dominacija nanosi štetu ljudskoj duši. U iskušenju sam da kažem da je trud da se Terri Schiavo održi na životu neka vrsta *ubojstva duše*.

Kultura života samo za neosjetilna bića

Naravno, slušaj Terri Schiavo nikada ne bi ušao u nacionalnu svijest da ga određene kršćanske skupine nisu prisvojile kao bojno polje u široj ideji obrane takozvanog "nevinog života". Moglo bi se mnogo toga reći o toj frazi "nevini život". Imajući na umu činjenicu da mnogi koji se protive abortusu također odobravaju smrtnu kaznu, imamo se razloga zapitati je li ovdje zapravo u pitanju ne nevini *život* nego živuća *nevinost*, to jest fantazija o zaštiti ne ljudskoga života nego stanja čistoće i nevinosti koje, zapravo, može istinski utjeloviti samo *ne-osjetilno* življenje (poput onoga Terri Schiavo). U stvari, čovjek ne može a da se ne zapita ne odnosi li se ono što je predsjednik Bush spomenuo kao "kulturu života" samo na neosjetilni život; čim čovjek stekne osjećaj, percepciju i svijest, on je manje-više prepušten minimalno reguliranim hirovima tržišta.

Bilo kako bilo, jedna od stvarnih teoloških neobičnosti u srži slučaja Terri Schiavo odnosi se na koncepte stvaranja života i života stvorenja (kreature). Kako piše Julia Lupton u prekrasnom poglavlju o Shakespearevoj *Oluji*

Eric L. Santner profesor je germanistike na University of Chicago. Autor je znamenitih knjiga *My Own Private Germany: Daniel Paul Schreber's Secret History of Modernity* (Princeton University Press, 1996.) i *On the Psychotheology of Everyday Life: Reflections on Freud and Rosenzweig* (University of Chicago Press, 2001.)

k

naslovljenom *Creature Caliban*, riječ "stvorenje" dolazi od buduće-aktivnog participa latinskoga glagola *creare*, što znači da je "*creatura* (*stvorenje*) nešto što je uvijek u procesu trajnog stvaranja; stvorenje je aktivno pasivno ili, bolje rečeno, *trpno*, biće koje neprekidno postaje-stvoreno, podvrgnuto preobrazbi prema zapovijedi proizvoljnih naredbi Drugoga". Dakle, u svom teološkom smislu, "stvorenje" nije toliko ime koje određuje stanje postojanja ili bit koliko stanje trajne *izloženosti*, koje znači biti uhvaćen u procesu *postajanja stvorenjem* kroz zapovijedi božanskog autoriteta. Ta dimenzija radikalnog podređivanja – stvorene stvari Bogu Stvoritelju – uzrokovala je, u povijesti tog koncepta, niz daljnjih artikulacija, što su u konačnici postale uopćene da označe, kako to Lupton kaže, "bilo koga ili bilo što proizvedeno ili kontrolirano od nekog djelatnika, autora, gospodara ili tiranina". Na kraju takve putanje ima smisla da riječ koja je nekada označavala čitavu domenu prirode, koja je Božja kreacija, postaje "sve više primijenjena na one stvorene stvari koje remete prave kanone stvaranja". Možda je najpoznatiji književni primjer takva stvorenja Frankensteinovo čudovište, koje i samo na mnogo načina utjelovljenje nemogućnost suočavanja sa smrću u moderno doba, što je bez sumnje središnji aspekt slučaja Terri Schiavo. (Nije osobito čudno da su među onima koji suočeni sa smrću kao da zaboravljaju sva pravila ponašanja, sav osjećaj suosjećanja i poštovanja, upravo ljudi koji proklamiraju duboko religioznu vjeru?)

Kršćanski moral kao pokriće

Ono što u konačnici osigurava taj paradoksalni prijelaz iz prirodnog života u neprirodni, na semantičkom području života stvorenja jest obilježje "gospodara" koje sam spomenuo kao stanje izuzeća ili izvanredno stanje. To jest, nije puka činjenica da je subjekt u odnosu prema zakonu ta koja stvara "ne-prirodnost" stvorenog bića, nego je to izloženost "izvanzakonskoj" dimenziji zakona koja je svojstvena državnoj vlasti. Vladin autoritet u stanju izuzeća uvodi *sankcioniranu suspenziju zakona*, nešto izvan zakona što je uključeno u zakon. Život stvorenja pojavljuje se upravo na takvim čudnim prijelazima gdje je subjekt dirnut tom *silom* zakona u *višku* zakona. Odluka da se zatvorenike zarobljene u "ratu protiv terorizma" svrsta u neprijateljske borce bez zakonskog statusa i pokušaj Kongresa da intervenira u slučaju Terri Schiavo dva su primjera u kojima je život pretvoren u život stvorenja u navedenom smislu.

Ono što je posebno uznemirujuće u slučaju Schiavo jest to što je taj proces proveden u ime "kulture života" koja je navodno u skladu s kršćanskim moralom. No, umjesto toga nailazimo na radikalnu izopačenost poretka stvaranja i teološkog statusa stvorenja, odnosno, njegove preobrazbe u čisto *biopolitički* entitet. Drugim riječima, kršćanstvo se koristi kako bi dalo pokriće za radikalno nametanje političke moći sferi života. Teologija koja je mogla osigurati sredstva za duboko suosjećanje prema umirućoj ženi i prema obitelji te žene, postala je ideološko oruđe za političku moć u stanju izuzeća.

S engleskoga prevela Lovorka Kozole. Pod naslovom Terri Schiavo and the State of Exception *objavljeno na www.press.uchicago.edu/Misc/Chicago/05april_santner.html. Oprema teksta redakcijska*

Nagodba vladajućih, a ne ustav

Rastko Močnik

Hoće li evropska "ustavna" nagodba pokrenuti novi krug društvenih borbi?

Evropska "ustavna" nagodba uzdiže na ravan ustavne kategorije "slobodno i nesmetano tržište", te "slobodnu i istinsku konkurenciju", čime unaprijed ograničava mogućnosti državne intervencije u gospodarstvo. Odnosno, privredom, što znači tržišnim, profitnim djelatnostima proglašava i područja koja su dosad bila zaštićena od napada kapitala, kapitalističkih odnosa iskorištavanja i zatiranja: javne usluge i kulturne djelatnosti

Slovenski parlament prihvatio je "nagodbu koja određuje evropski ustav" uz mnogo ritualne retorike i bez analize.

Kao i kod pridruživanja NATO-ovu vojnom savezu, i ovaj put su se sve stranke, uz iznimku krajnjih nacionalista, ujedinile na istom stajalištu. Za razliku od ulaska u NATO, ovaj put nije bilo javne rasprave. Stranke su, kao i obično, ispuštale dimnu zavjesu demagogije – a pridružilo im se i novinarsko općinstvo. Politički vlastodršci i njihove medijske agenture bili su zato, u svojoj obradi potpore javnog mnijenja "evropskom ustavu", bitno uspješniji negoli u slučaju NATO-a. Kod NATO-a su ankete pokazivale oko 40 posto podrške i oko 30 posto odbacivanja – "evropski ustav" je u studenom prošle godine poduprlo 60 posto anketiranih, a protiv ih je bilo manje od 10 posto. Uz malen odaziv na referendum, ulazak u NATO potom je podržalo više od 40 posto, protiv je bilo više od 20 posto. O evropskoj nagodbi nije bilo referenduma. Posljedice pristupa NATO-u bile su javnosti razmjerno jasne, a dodatno ih je razotkrila američka agresija na Irak: državljanke i državljani znali su o čemu odlučuju. Što se tiče NATO-a, narod se, za inat svim podacima i očitom stanju, svejedno radije odlučio na osnovu rasističke retorike, negoli na osnovi racionalnih argumenata.

Antisocijalna i antidemokratska nagodba

Pa, ipak, u slučaju NATO-a ljudi su barem izabrali na osnovi čega će se odlučiti. U slučaju evropske nagodbe te mogućnosti nije bilo. Zato što nije bilo ni informacija, niti rasprave; možemo kazati da većina podržava evropsku nagodbu, a da ne zna što podržava. Stoga vrijedi pogledati što to većina javnog mnijenja podupire a da joj se to što podupire ne čini vrijednim zanimanja.

Dvije stvari kritičari najčešće zamjeraju evropskoj "ustavnoj" nagodbi: da nije socijalna i da nije demokratska. A stvari stoje još gore: nagodba ne samo da ne brani socijalna prava, ona štiti koristi kapitala. U mnogočemu je zato protusocijalna. Slično tome, ona ne samo da ne uspostavlja demokratski politički sustav nego postavlja vlast koja nije pod demokratskim nazorom; uklanja podjelu na izvršnu i zakonodavnu vlast: ne samo da ne jamči javno djelovanje vlasti nego garantira njezino tajno djelovanje. U mnogočemu je zato protudemokratska. Na kraju, ona ni nije ustav: riječ je samo o međudržavnoj nagodbi koja se proglašava nečim što nije. Po svojoj društvenoj biti to je nagodba između nacionalnih političkih klasa, po kojoj se one obvezuju da će služiti transnacionalnom kapitalu, održavajući se tako na vlasti.

Na socijalnom području "evropska" nagodba ne štiti tekovine društvenih bitaka koje su napredne politike izborile u posljednjem stoljeću, te ih mnogo gdje i zaštitile ustavom. Za socijalna prava nagodba uglavnom govori kako ih "priznaje i uvažava" u državama u kojima postoje i u mjeri u kojoj ih uvažavaju te same pojedinačne države. To znači da nagodba ne određuje nikakav socijalni minimum koji bi bio obvezan za sve države članice EU-a. Neposredna posljedica toga je da nagodba ne onemogućuje tzv. "socijalni *dumping*". Ne brani da države smanjuju socijalna prava i prava na području rada, ne bi li ugodile zahtjevima kapitala.

Vladavina kapitala

"Evropska" nagodba nas, recimo, ne brani od onoga što upravo čini Janšin ministar rada, obitelji i socijalnih odnosa, kada poziva sindikate da se ne suprotstavljaju "povećanju elastičnosti tržišta rada". Povećanje elastičnosti tržišta radne snage znači: smanjenje radnih prava, uvođenje radnih odnosa bez jamstava za radnike i radnice, povećanje neizvjesnosti za iste, te posebice potkopavanje kolektivnih ugovora. Elastičnost tržišta radne snage znači radne ugovore na određeno vrijeme i honorarne ugovore za određeni projekt, znači stvarno ukidanje minimalne plaće, ukidanje prava na bolovanje, dopust, mirovinu, zdravstveno osiguranje itd. Znači i smanjenje moći sindikata. Upravo to je "socijalni *dumping*". S pomoću socijalnog *dumpinga* vlade pokušavaju postići konkurentnost svojih gospodarstava, povećanjem iskorištavanja i zatiranja onih koji proizvode vrijednost. Upravo to čini i Janšina vlada: pokušava postići konkurentnost gospodarstva obespravljivanjem i tjeranjem u bijedu.

"Evropska" nagodba ne garantira pravo na rad, iako to pravo garantiraju, uzmimo, ustavi Belgije, Finske, Francuske, Italije, Irske, Luksemburga, Nizozemske, Portugala, Španjolske. Nagodba ne garantira pravo na minimalni dohodak, pravo na socijalnu sigurnost, zdravstveno i mirovinsko osiguranje, nadoknadu za nezaposlene. Taj ustav ne onemogućuje da države u kojima su si ljudi izborili ta prava ne počnu smanjivati njihov opseg ili ih ukidati. Nagodba, dakle, ne jamči očuvanje već izborenih socijalnih prava.

S druge strane, nagodba uzdiže na ravan ustavne kategorije "slobodno i nesmetano tržište", te "slobodnu i istinsku konkurenciju". Time već unaprijed stvarno ograničava mogućnosti državne intervencije u gospodarstvo. I gore od toga: privredom, a to znači tržišnim, te dakle profitnim djelatnostima, proglašava i područja koja su do sada važila za neprivredne stvari, te su zato bila zaštićena od napada kapitala, kapitalističkih odnosa iskorištavanja i zatiranja, od logike profita. Na primjer javne usluge i kulturne djelatnosti.

Borba za nekoć dobiveno

Nagodba s jedne strane uklanja zaštitu tekovina dosadašnjih društvenih bitaka. S druge strane štiti koristi kapitala i širi društvena područja na kojima naređuje profitnu logiku kapitalističkog tržišta. Oni koji podržavaju "evropsku" nagodbu slažu se, dakle, s time da će se morati ponovo boriti za tekovine koje je izborilo napredno 20. stoljeće. A borit će se u bitno težim okolnostima: ne samo da nagodba štiti koristi kapitala nego i uvodi politički poredak koji je znatno manje demokratski negoli što su to bile države 20. stoljeća.

Tko podržava "evropsku" nagodbu, a to je cijela politička klasa i oko 60 posto javnog mnijenja, taj dakle započinje novi krug klasnih i općedruštvenih borbi. Borit će se za ono što je nekoć već bilo dobiveno, i to u sustavu koji će biti bitno manje demokratski negoli što su to bile države prošloga stoljeća.

Izabrao i sa slovenskoga preveo Srećko Pulig. Oprema teksta redakcijska.

Proizvodnja proizvodnje

Dražen Cepić

Analiza hrvatske recepcije kulturalnih studija

Pri spominjanju kulturalnih studija, bilo s pozitivnim bilo negativnim konotacijama, uobičajeno je govoriti o određenom iznenađenju koje su oni donijeli ušavši u diskurs. Teoretičari skloni kulturalnim studijima spominju novosti poput uvođenja multidisciplinarnosti, pluralnosti, usmjerenosti na dotad zapostavljenu pučku, a potom i popularnu kulturu (Duda, 2002.) itd. S druge strane, teoretičari neskloni kulturalnim studijima spomenut će da sa kulturalnim studijima u diskurs ulazi neegzaktnost, nekritička euforija tobožnjim otporom potlačenih skupina (Sokal, 2002.) itd. Drugim riječima, teško je osporiti da su kulturalni studiji nastali kao vrlo provokativni pravac, te da su potaknuli mnoge reakcije, bilo afirmativne ili osporavalačke. No što kad efekt iznenađenja nestane? Što kad kulturalni studiji prestanu biti provokativni, dinamični, novi, kad prestanu biti subverzivni element koji uzburkava ustajalu teorijsku kolotečinu? Što ako su kulturalni studiji šutke i sami postali dio te iste kolotečine? Teza ovog rada jest da se s hrvatskom verzijom kulturalnih studija dogodilo upravo to da nju ne obilježava teorijska subverzivnost, neočekivanost i dinamičnost, nego, naprotiv, očekivanost i predvidljivost. Borba protiv esencijalizama, pokušat će se dokazati, petrificirala se. Nekad davno, inovativni konstruktivizam, tj. prokazivanje identiteta kao tek konstrukata, rezultata društvene proizvodnje, pretvorio se u još jednu proizvodnju – proizvodnju proizvodnje...

Metodološke pretpostavke

Analiza jednog toliko heterogenog, nekoherentnog područja bez daljnjega predstavlja težak posao. Kritika bilo kojeg teorijskog pravca u cjelini donosi probleme zbog permanentne prijetnje zapadanja u grešku kritike *pars pro toto*. No kad pred sobom imate disciplinu kojoj difuznost ne dolazi tek kao nužni simptom sazrijevanja, nego koja uopće ni ne pokušava biti disciplinirana, koja otvoreno proklamira svoju heterogenost i raspršenost, možda je i suvišno napomenuti da se greška kritike *pars pro toto* umnogostručuje! Stoga je nužno odmah na početku precizirati objekt kritike. Dakle, odmah na početku treba napomenuti da bilo kakvu kritiku koja bi, tobože, obuhvatila cijele kulturalne studije (kao kod npr. Bezinovića, 2004.) smatram tlapnjom, te će se stoga u ovom radu pokušati izbjeći bilo kakvo generaliziranje te vrste. Naprotiv, objekt kritike ograničen je na vremenski i prostorno vrlo usko područje: na akademsku recepciju kulturalnih studija u hrvatskoj humanistici. S obzirom na to da se godine hrvatskih kulturalnih studija daju izbrojati na prste jedne ruke, očito je da je riječ o sinkronijski i dijakronijski dovoljno uskom području da se ono može analizirati u radu ovako skromnog opsega. Pritom treba napomenuti da se time ne želi reći da su pronađene značajke specifične samo za ovo područje; ipak, bilo kakvo šire generaliziranje otupilo bi analitičku oštricu, tj. heuristička bi se vrijednost rada smanjivala obrnuto proporcionalno širini predmeta analize. Ovdje se, dakle, nećemo baviti kulturalnim studijima *uopće*, deskriptivnom semiotikom *uopće*, ili etnografijom *uopće* (treba napomenuti da zabrinjavajuće simptome ne nalazimo samo unutar područja kulturalnih studija, nego i u pravcima u neku ruku srodnima kulturalnim studijima, poput feminizma, postkolonijalne kritike itd., drugim riječima u pravcima koji su, postavivši u pitanje problem reprezentacije, obilježili borbu protiv esencijalizama i koji su obilježeni borbom protiv esencijalizama). Ovaj će se rad, naprotiv, baviti primjenama tih teorija i metodologija u ograničenom fondu radova, na jednom prostorno i vremenski usko omeđenom teritoriju, dok bilo kakvi pokušaji poopćavanja zaključaka ovog rada ostaju tek kao opcija za daljnja istraživanja.

Konstrukcija identiteta kroz medije

Razmotrimo, dakle, radove: većina ih se bavi medijima, bilo na izravan način tako da se kao predmet analize uzima pojedini časopis ili televizijsku emisiju – primjerice, Simić (2003.), Grdešić (2002.), Grdešić (2004.), Opašić (2004.), Hofbauer (2002.), Žurić (2004.) – ili neizravno tako da se analizira neki fenomen, ali se medijska reprezentacija uzima kao bitni faktor – Biti, (2002.), Novak (2002.), Kolanović (2002.), Kolanović (2003.). Težište većine radova sastoji se u dokazivanju da je dotični identitet medijski, društveno ili povijesno konstruiran, dakle da nije biološki zadan. Unatoč razlikama koje postoje između predmeta analize (bilo da je riječ o konstrukciji mita o nacionalnoj reprezentaciji, konstrukciji agenta potrošačkog društva, konstrukciji dominantnog seksualnog diskursa, konstrukciji ženskog ili muškog identiteta itd.), i razlikama između složenosti i sofisticiranosti načina na koji je ta analiza izvedena, može se zaključiti da svi ovi radovi dijele jednu iznimno sličnu matricu po kojoj su napravljeni.

Biti (2002.) u svom tekstu o medijskoj reprezentaciji hrvatske nogometne reprezentacije, popularno zvane "Vatreni" govori o sportu kao o *socijalno konstruiranoj*, značenjski bogatoj aktivnosti, koja je upletena u mrežu reprodukcije i prijenosa ideologijskih tema i vrijednosti koje prevladavaju u našem društvu (Biti, 2002: 25): "Medijske prakse stereotipiziranja, obilježavanja 'drugih', *formiranja identiteta* manifestiraju se i u prikazivanju sportskih, kao i bilo kojih drugih društvenih praksi" (ibid.: 26, kurziv d.c.). Pritom "interakcija između sporta i medija počiva na činjenici da je sport jedna već a priori *socijalno konstruirana* aktivnost koja još iziskuje medijske efekte" (ibid.: 38, kurziv d.c.) Žurić (2002.) se u tekstu *Osobni identitet kao socijalni konstrukt* ne bavi poput Bitija *konstruiranjem nacionalnog identiteta*, nego *konstrukcijom identiteta* sa strane potrošačkog društva. Na početku teksta autorica kaže: "U ovom ću radu pokušati prikazati kako je cjelokupan koncept osobnog identiteta, a time i individuuma kao stabilne i nedjeljive cjeline, samo mistifikacija koja započinje nekoliko stoljeća unazad i koja se u 20. st. svojim novim mehanizmima neprestano reproducira. Zbog spomenutog procesa mistifikacije prikazat ću razloge nemogućnosti postojanja jednog takvog stabilnog individuuma čime se uvodi pojam *subjekta kao masovnog proizvoda društveno-kulturnog konteksta*" (Žurić, 2002.: 69, kurziv d.c.). Nakon povijesnog uvoda, Žurić varira dobro poznatu Marcuseovu tezu da "suvremeno potrošačko društvo funkcionira na način da stvara mehanizme koji, ne samo što su osposo-

Prvotna je ideja kulturalnih studija bila odbijanje zadovoljenja jednostavnim rješenjima, odbacivanje esencijalizama i traženje raznih artikulacija kojima se konstruiraju identiteti: konstruktivizam je tada odigrao značajnu ulogu. No čini se da se taj isti konstruktivizam u neku ruku petrificirao, te su kulturalni studiji time izgubili onu dinamičnost i subverzivni moment koji ih je krasio: čini se da danas za mlade *wannabe* intelektualce nema popularnijeg sporta od dokazivanja da je sve konstrukt

bljeni da zadovolje širok spektar naših potreba nego i sami produciraju potrebe u cilju daljnje reprodukcije tih istih mehanizama" (ibid. : 72). To se konkretno događa tako da "reklame, filmovi, masovni kulturni produkti, životni stilovi – *kultura u širem smislu* – prezentiraju načine na koje pojedinac može sebe odrediti u odnosu na druge. (ibid. : 73).

O konstrukciji identiteta putem medija govori također i Hofbauer (2002.) u tekstu *Seksualnost i mediji – eksploatacija i reprezentacija*. Autorica govori o *proizvodnji* dominantnih seksualnih diskursa "koji, osim što putem medija marljivo vrše procese vlastite legitimacije, preko proizvoda popularne kulture *formiraju sociokulturne matrice* koje služe kao upute za upotrebu vlastitog, netom kupljenog seksualnog identiteta" (Hofbauer, 2002.: 55. kurziv d.c.); te o mehanizmima "diskurzivnog uvlačenja, eksploatacije, *proizvodnje* i *socijalne konstrukcije* seksualnosti putem medijskih tekstova" (ibid.: 56, kurziv d.c.). Autorica citira Bourdieua koji smatra da se "ljudska seksualnost *konstruira* u socijalnoj igri značenjima koja bez prestanka održava i legitimira mušku dominaciju" (ibid. : 58, kurziv d.c.), a jedan od glavnih mehanizama koji služi održavanju tog stanja, tj. koji drži žene u podređenom položaju, su masovni mediji poput ženskih časopisa, koji *proizvode ženski identitet* kao uvijek nekome/nečemu podređen.

O *konstrukciji identiteta* i "*proizvodnji* ženstvenosti", za divno čudo, govori i Kolanović (2002.: 45). Po autorici je kod *Barbie* lutki naglasak na "identitetu u kojem je fizička ljepota imperativ i pravilo društvenog uspjeha" (ibid.). Iako je *Barbie* naizgled samostalna mlada žena, ona je prije svega upućena na udaju i nalaženje muškarca koji će je "odvesti pred oltar", čime se *proizvodi jedan model ženstvenosti* te se taj isti model nameće djevojčicama još u najranijoj dobi. Osim što se time *proizvodi rodni subjekt*, taj je isti proces neodvojiv od *proizvodnje konzumerističkog subjekta* koji će budućeg muža naći upravo svojom izdašnom participacijom u potrošačkom društvu, s obzirom na to da je nemoguće kako bi netko poželio za suprugu ženu koja, primjerice, nije dobro odjevena. Slične zaključke donose i Grdešić (2002.) u analizi *Cosmopolitana*, kao i Simić (2003.) u tekstu *Teen i kreacija ženskog identiteta*, s tom razlikom da Grdešić u *Cosmu* pokušava naći neke subverzivne elemente, dok Simić, u svom pomalo iritantnom[1] militantnom diskursu, *Teenu* negira bilo kakvu subverzivnost: "gurkajući glavu kroz zjapeća vratašca pećnice, priznat ćemo kroz jecaje kako ženski časopisi ne služe ničemu doli ultimativnoj destrukciji samopouzdanja ženskog roda i spola" (ibid. : 22).

Osim tekstova o *proizvodnji ženstvenosti* (Simić, Grdešić, Kolanović, Hofbauer), dio tekstova se bavi i *proizvodnjom muškosti*, npr. Bitijev tekst *Markacije muškosti* i Opašićev tekst *Klik: muškost u potrazi za izgubljenom sigurnošću*. Unatoč različitim predmetima analize, metodološki obrazac je gotovo isti: on se sastoji od beskonačnog ponavljanja jedne te iste fraze o *iskonstruiranosti* roda. Biti tvrdi: "Djeca se od najranije dobi konfrontiraju s imaginativnim konstruktima koji ih uče 'rodu': pričama, igračkama, igrama, glazbi, TV-u, knjigama, novinama i još koječemu. Sve to služi njihovu upoznavanju s načinima na koji se razlikuju muško i žensko" (Biti, 2004 : 48). Iako se drugi rad bavi neuspjehom pokušaja konstruiranja polja sigurnosti za suvremenu muškost te o protuslovljima koji pritom nastaju, u Opašićevu je tekstu svejedno riječ o vrsti reprezentacije muškosti.

Konstruktivizam[2] kao proizvodnja proizvodnje

Jednom davno bijaše normalno smatrati ženu prirodno pozicioniranom u kuhinji, a muškarca u radnoj sobi... Jednom davno također bijaše normalno smatrati ljude crne boje kože intelektualno inferiornijima... Jednom davno, isto tako, bijaše normalno smatrati (svoju) naciju prirodnim stanjem, koje traje od pamtivijeka... Mogli bismo ovaj niz nastaviti do u beskonačnost: jednom davno se identitet doista smatralo antropološkom danošću. No potom se dogodio epistemologijski rez, posredovano kojim su se pojavile teorije koje smatraju da su žene pozicionirane u kuhinju ne zbog genetske predodređenosti, nego zbog utjecaja društva, da je nebjelačko stanovništvo u SAD-u na mjestima statusno nisko pozicioniranim ne zbog prirodne neinteligencije nego zbog društveno-političkih uvjeta, kao i da nacija nije ni primarni ni nepromjenjivi entitet, nego je nastala u osobitoj konfiguraciji povijesti, te će kadtad i nestati. Tom epistemologijskom rezu, koji je poveo borbu protiv esencijalizama te uveo u diskurs "skandaloznu" ideju povijesne kontingencije, u povijesti ideja doista pripada velika važnost. No što napraviti jednom kad smo shvatili da identitet, bilo rodni, nacionalni, urbani, kvartovski bilo rasni, doista jest samo povijesni/društveni konstrukt? Što napraviti jednom kad shvatimo da identitet doista jest proizveden? Za hrvatsku recepciju kulturalnih studija odgovor je izgleda očit: nastaviti s proizvodnjom, proizvodnjom proizvodnje...

Prvotna je ideja kulturalnih studija bila odbijanje zadovoljenja jednostavnim rješenjima, odbacivanje esencijalizama i traženje raznih artikulacija kojima se konstruiraju identiteti: konstruktivizam je tada odigrao značajnu ulogu. No čini se da se taj isti konstruktivizam u neku ruku petrificirao, te su kulturalni studiji time izgubili onu dinamičnost i subverzivni moment koji ih je krasio: čini se da danas za mlade *wannabe* intelektualce nema popularnijeg sporta od dokazivanja da je sve konstrukt. Može se sa žaljenjem konstatirati da se teorija u neku ruku svela na nekoliko ustaljenih obrazaca koji se, kao kalup za taljenje metala, rutinerski iskorištavaju do unedogled. No što nakon toga? Što nakon što prihvatimo da nijedan identitet nije biološki zadan, *ergo* da je sve konstrukt, *ergo* da sve treba dekonstruirati?

Koliko mi je poznato, u Hrvatskoj još nije napisana analiza časopisa *Men`s health*, no bilo kome iole upućenom u problematiku nije nimalo teško zamisliti kako bi ta analiza izgledala: vjerojatno bi se prvo dala kratka semiološka analiza (kakve je kvalitete papir, koliko ima fotografija, koliko košta u usporedbi s drugim muškim časopisima i sl.), nakon toga bi se krenulo na analizu vlasničke strukture (časopis je vlasništvo te i te korporacije, izdaje se u toliko i toliko država), da bi se potom krenulo na sadržaj. Tada bi se vjerojatno kratko navelo značajke kasnog kapitalizma (društva obilja, potrošačkog društva), pozicioniralo bi se dotični časopis u kontekst, te bi se potom izvuklo nekoliko značajki muškog identiteta koji časopis nastoji konstruirati. Vjerojatno bi se pritom navelo da je imperativ suvremenog muškarca, osim uspjeha u karijeri, postao i dobar izgled, seksualno zadovoljenje njegovih partnerica i sl. Zaključak bi se mogao sastojati u tvrdnji da u kasnom kapitalizmu logika kapitala nije više spremna tolerirati ičiji povlašteni položaj, te da su muškarci stoga svrgnuti s trona i uniženi na samo još jedan kotačić u konzumerističkom stroju. Dakako da potencijalna analiza vjerojatno ne bi u potpunosti slijedila naš sinopsis, no isto je tako vrlo vjerojatno da bi podudaranja bila znatna. Sama činjenica da je teorija postala ovako predvidiva i očekivana dovoljna je, smatram, da se oglasi zvono za uzbunu. Mora se, nažalost, konstatirati da fiktivna analiza kakvu smo upravo opisali, kao i analize koje smo opisali u trećem poglavlju, sliče prije na "teorijske trbušnjake" dostojne redovitog čitatelja *Men`s healtha* nego na kreativan posao.

Hrvatska recepcija kulturalnih studija: kontinuitet i diskontinuitet

Hrvatsku recepciju kulturalnih studija u odnosu na njezine britanske izvornike obilježava određena dvostruka narav. Ona, naime, s jedne strane vjerno slijedi svoje uzore, dok je s druge strane prema njima karakterizira oštar diskontinuitet. U čemu se sastoji ta dvojaka priroda hrvatske recepcije kulturalnih studija? Riječ je, naime, o tome da se radovi koji su predmet ove analize s jedne strane doista nastavljaju na tradiciju kulturalnih studija: oni analiziraju stvari koje su u tradicionalnoj društvenoj znanosti zaista bile izvan domašaja kritike, kao trivijalne, npr. ženske časopise, televizijske emisije, sport itd. Oni doista u kritiku toga ne idu "začepljena nosa", nego pokušavaju dohvatiti čestu kontradiktornost: npr. iako se Grdešić (2002.) bez daljnjega prema *Cosmopolitanu* i ideologiji koju on propagira odnosi kritički, ona istodobno nastoji u njemu pronaći mjesta otpora. *Cosmo* prema tome nije samo časopis koji zatupljuje čitateljice stvarajući od njih idealne služiteljice patrijarhata te kapitalizma, nego i časopis koji je inzistiranjem na ženinu pravu na karijeru, pravu na orgazam i sl., doista unio pozitivne pomake; problem *Cosma* nije što feminizma nema, nego što ga nema dovoljno! Nadalje, dotični radovi doista polaze s multi/postdisciplinarnih stajališta: služe se etnografijom, semiotikom, sociologijom itd. Isto tako, u većini radova jasan je društveno-kritički stav: Kolanović (2003.) u kritici *Dieselove* reklamne kampanje ne skriva svoje antikorporativne stavove, Grdešić (2002.) i Simić (2003.) otvoreno pokazuju prijezir prema patrijarhalnom sustavu koji se reproducira kroz ženske časopise, kao i Žurić (2002.) prema potrošačkom društvu.

Čini se, dakle, da je sve *tu*! No postavlja se pitanje gdje je onda diskontinuitet? Paradoksalno, diskontinuitet se nalazi upravo u tome što *sve* jest tu. Naime, kulturalni studiji u Britaniji nastaju kao reakcija na odbijanje pravocrtnih rješenja i prožvakanih obrazaca koje su tada nudile s jedne strane sociologija, a s druge strane teorija književnosti. Drugim riječima, kulturalni studiji se rađaju kao čin teorijske subverzije, kao izraz neprihvaćanja zadanih obrazaca analize, kao inzistiranje na sinergiji elemenata koje su smatrali vrijednima i važnima. Ukratko, prvotne kulturalne studije obilježava prije svega inovativnost. No ono što karakterizira hrvatsku recepciju kulturalnih studija jest upravo suprotno: prihvaćanje već gotovih načina dekodiranja i analize, čije rezultate svatko već iole upućen u diskurs bez većih poteškoća može unaprijed pretpostaviti. Stoga se može reći da diskontinuitet sa teorijskim uzorima u ovom slučaju proizlazi upravo iz činjenice kontinuiteta. Dosljedni nastavljači tradicije kulturalnih studija prije bi bili oni koji odbijaju parazitiranje na danim, postojećim teorijama na način beskonačnog "odrađivanja" dobro poznatog obrasca; oni koji nastavljaju s uzburkavanjem teorijskih voda, a ne tek lijenim izležavanjem na luft-madracu.

Aktivizam i teorija

Prije nego što nastavimo s raspravom, potrebno je odgovoriti na jedan možebitan prigovor: naime, na prigovor da društvena konstrukcija identiteta možda jest jasna, primjerice, pojedinim studentima i profesorima komparativne književnosti ili (u manjoj mjeri) filozofije. No da usprkos tome još dan-danas tisuće ljudi gine zbog svog nacionalnog identiteta, da još dan-danas na većem dijelu zemaljske kugle (pa čak i u, na tom pitanju, najrazvijenijih zemalja) žene trpe zbog društvene diskriminacije, da još dan-danas milijuni nebjelačkog stanovništva trpe rasna poniženja. Taj prigovor bi bio na mjestu u slučaju da su tekstovi kojima se ovdje bavi objavljeni u mediju koji dopire do širih masa o kojima je ovdje riječ. No tekstovi koji su predmet kritike ne bi u vezi s ovim pitanjem bili problematični u slučaju da zadovoljavaju barem jedan od dva uvjeta: da izlažu neku teorijsku inovaciju, ili da su dostupni (i to ne samo faktički nego realno) širem pučanstvu o kojem je u možebitnom prigovoru riječ. No ovdje je riječ o tome da su tekstovi kojima se pobija esencijalizam kroz teorije socijalne konstruiranosti i proizvodnje identiteta, što je dakle u teoriji postalo već posve očito, napisani za istu onu grupaciju koja je s time vrlo vjerojatno već sasvim dobro upoznata! Sve one tisuće ljudi koji su spremni poginuti radi svojih nacionalnog identiteta, svi oni rasizmi, seksizmi itd. ovim kritikama ostaju neokrznuti.

Uzmimo za primjer jedan tipičan predmet naše kritike: tekst Maše Grdešić *Viva – ima li života na tržištu ženskih časopisa?*. U tekstu se dokazuje da nedavno osnovani ženski dvotjednik *Viva* konstruira ženski identitet, da ima cilj stvoriti idealnu čitateljicu brišući razlike između žena (sve žene žele partnera, djecu, savršeno tijelo, puno pari cipela, cvijeće, plakati na romantične filmove te piti crno vino i slušati Olivera) itd. Zaključak teksta je, čini se očitim, poznat većini ljudi koji su, ako već nisu doktorirali na Judith Butler, barem završili pokoju godinu na Filozofskom fakultetu. Drugim riječima, riječ je o jednom prilično očitom zaključku koji u teoriju – blago rečeno – neće unijeti neke tektonske poremećaje. No, može se prigovoriti, važnost takvih tekstova ne leži u njihovoj teorijskoj inovativnosti, nego u aktivističkom momentu. Prigovor bi, dakle, išao u pravcu tvrdnje da činjenica da sve Hrvatice ne žele nužno heteroseksualnu vezu, djecu i romantične filmove i dalje nije jasna velikoj većini hrvatskog puka, te je stoga nužno nastaviti s upozoravanjem na medijsku konstrukciju ženskog identiteta. No u čemu je pogreška ovog prigovora? Pa u tomu da je tekst o kojem je riječ, kao i ostali tekstovi, napisan ne za one koji to ne shvaćaju, nego za one koji su s kontingentnosti rodnog identiteta vjerojatno sasvim dobro upoznati! Dotični tekst nije objavljen u *Hrvatskom slovu*, ili makar *Vjesniku*, nije pročitan naglas na gradskom trgu – objavljen je naprotiv u dvotjedniku, nažalost, minorne tiraže kojeg ionako većinom čitaju ljudi koji se na ovaj ili onaj način upleteni u krugove kojima se osnove, primjerice, feminističke teorije i ne trebaju objašnjavati. Vrlo je lako zamisliti studenticu sociologije i komparativne književnosti koja u stanci između predavanja, s odobravanjem čita dotični tekst. No zamisliti u istoj pozi prosječnog hrvatskog mačista kojemu se život temelji na motu "masna klopa, teška cuga i lake žene", već je malo teže. Takvi tekstovi mogu dakle isprovocirati diskusiju

tek u društvu "tvrdih" esencijalista.

Da rezimiram, tekstovi koje kritiziram imali bi vrijednost kada bi zadovoljavali *barem* jedan od dva uvjeta: a) da je riječ o teorijski inovativnim tekstovima, kojima sama njihova originalnost daje intrinzičnu vrijednost – o čemu, teza je ovog rada, ne može biti riječi; b) da, premda bez neke znanstvene vrijednosti, dospijevaju do šire publike te tako ostvaruju svoj politički ulog – otprilike kao što to uspijeva Slavenki Drakulić svojim izvanrednim esejima sabranim u knjizi *Smrtni grijesi feminizma. Ogledi o mudologiji*, a koje osamdesetih godina prošlog stoljeća objavljuje po tada najtiražnijim novinama i časopisima poput *Vjesnika*, *Starta*, *Danasa* i sl. No, o tome također ne može biti riječi, jer su tiraže časopisa u kojima se objavljuju radovi koji pripadaju u korpus hrvatskih kulturalnih studija minorne, te nemaju ni izbliza utjecaj na širu javnost.

Pritom se dakako ne želi reći da je akademska strana borbe protiv političkih, ekonomskih i socijalnih nejednakosti tobože podređena aktivističkoj, nego da aktivizam i teorija jednostavno nisu na ekvivalentnim pozicijama. Na ovom je mjestu suvišna rasprava o njihovu hijerarhijskom međuodnosu, je li teorija ta koja, poslužimo se Kantovom usporedbom, aktivizmu osvjetljava put ili ona naprotiv noseći fenjer korača iza aktivizma ne bi li osvijetlila do čega je aktivizam došao. Naime, ovdje je prvenstveno bitno naglasiti da se teorija, unatoč bitnoj povezanosti s aktivizmom, ne smije reducirati na obavljanje posla koji ne spada u njezinu domenu. Konkretno, može se reći da se aktivistički rad kroz razne ženske organizacije tek nastavlja na dosege feminističke teorije, ili da se feministička teorija temelji na nalazima aktivističkog rada. No bilo kako bilo, jasno je da teoriju zbog njezinih bitnih karakteristika ne možemo *izjednačavati* s aktivizmom.

Deskriptivna semiotika

Iako smo se ovom radu pretežito usredotočili na teorije konstrukcije identiteta, isti prigovori se tiču i semiološke i etnografske analize, također fundamentalne za kulturalne studije. Kao primjer možemo uzeti tekst Milje Špoljar (2003.) *Studentski dom*. Opis započinje općim podacima (veličina, broj kreveta, infrastrukturni sadržaj). Potom se daje opis domske svakodnevice (buka je najjača oko ponoći, oko pet sati popodne se po hodnicima ispija kava, te se uz zveckanje posuđa mogu čuti ženski glasovi kako ogovaraju prijateljice). Nakon toga, autorica analizira obližnji popularni kafić gdje se, kao i u samom domu, puštaju samo Thompson i Severina – koja, doznajemo iz rada, nema identiteta. Autorica usput nudi i složenu politološku analizu, u kojoj se u dvije-tri kartice teksta, dakako neutemeljenih na bilo kakvim kvantitativnim istraživanjima, zaključuje ne samo to da su stanovnici doma mahom desničari nego uz to daje i uzroke tome stanju. No studentski dom, unatoč tome što je dakle desno orijentiran, tvrdi autorica, politički nije aktivan. On je jednostavno amorfna masa te je teško "povjerovati da tako velika koncentracija studenata ima tako neznatnu produktivnost u smislu poticanja akcija ili reagiranja na aktualnosti" (Špoljar, 2003.: 165). Ako se netko možda i čudi tome da su stanovnici doma politički toliko pasivni, tekst nudi razlog za to: naime, većina studenata studira prirodne znanosti i kineziologiju, koji su po autorici, čini se, previše zadubljeni u nekakve blesave korijene i kompleksne brojeve da bi se bavili studentskim aktivizmom (dakako, za razliku od studenata s Filozofskog fakulteta koji svakih nekoliko mjeseci dižu revoluciju). Nakon eksursa u političku teoriju, tekst se vraća na semiološku analizu, te nam kazuje da se u menzi ponajviše jede meso i masna hrana (tomu je uzrok patrijarhalni mačizam). U društvenoj hijerarhiji doma uvijek se uspostavlja statusno dominantan lik, po jedan muški i ženski, koje nazivaju "Kralj Save" i "Kraljica Save" (njega, kaže autorica, obilježavaju najveći mišići, a nju najveće obline). Osim toga, doznajemo i to da u kinu koje postoji u sklopu doma na filmskim klasicima baš i nema mnogo posjetitelja, a da djevojke koje razgovaraju na telefonskim govornicama u sklopu doma, nose stolce i jastuke kako bi dale do znanja ostalim djevojkama da će dulje razgovarati, tj. da su tražene.

Jeff Bernard ističe[3] da na današnjim semiotičkim kongresima izlaganja iz deskriptivne semiotike čine više od 50 posto ukupnog broja izlaganja. Bez namjere da diskreditiramo cjelokupnu semiotiku kulture ili etnografiju, moramo naglasiti da se neki njezini aspekti potpuno uklapaju u značajke kakve se mogu zamijetiti u suvremenim stremljenjima u kulturalnim studijima: naime, beskonačna analiza stvari koje su manje-više

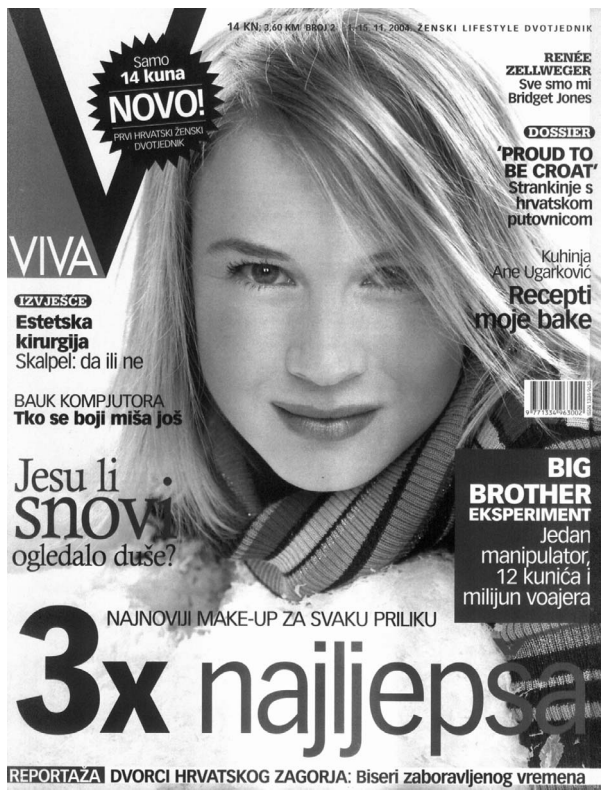

Simplificirano prokazivanje rada časopisa, televizijskih emisija ili reklama kao konstrukcija muških ili ženskih, nacionalnih ili kontinentalnih, rasnih ili kvartovskih identiteta, može se većinom svrstati u ono što smo nazvali "teorijskim trbušnjacima": nije da koristi nema – štoviše, muskulatura polako postaje snažnijom – no nije baš ni da je riječ o pretjerano kreativnoj djelatnosti

očite, bez namjere da se dobiveni podaci upotrijebe za neku višu sintezu. Ono što također svi ti teorijski obrasci dijele jest izvjesna nekreativnost te karakter "vježbe", umjesto "pravog posla". Doista nema ništa lakše od toga da se uzme za zadatak semioza konzervi, semioza retrovizora ili nečega desetog: prikupi se određena građa, napravi se deskripcija, i to se "podvali" kao autentičan znanstveni rad. Kao i s konstruktivističkim teorijama identiteta, činjenica je da su i ove metode u svoje vrijeme predstavljale značajan epistemologijski rez. No nakon što su se utvrdile u mainstremu, nakon što smo se svi zajedno složili da etnografija doista jest vrlo važna, smatram da jednostavno nema smisla izigravati revolucionara pretvarajući se da smo i dalje u prvoj polovici 20. stoljeća. Činjenica da se Sartrea, nakon što je preko svojeg prijatelja Raymonda Arona došao u doticaj s Husserlovom fenomenologijom, duboko dojmila pomisao da odsad i šalica kave može biti predmet analize (Safranski, 1992.: 396), ne znači da bismo isto oduševljenje trebali osjećati i mi sedamdeset godina poslije...

Teorijski trbušnjaci

Pitanje je, dakle, jesmo li se mi uopće i za milimetar pomakli od one poznate Barthesove kutije *Panzani* tjestenine? Pitanje je, drugim riječima, što napraviti, jednom kad uvidimo da *Panzani* tjestenina uistinu nije talijanska? Odgovor koji se nadaje iz tekstova koji su predmet naše analize jest da treba jednostavno preći na sljedeću marku. Napokon, analitičko oruđe imamo, institucionalno mjesto imamo, a broj različitih marki tjestenine, hvala Bogu, raste svakim danom... No nekakvi otrcani ideali o inovativnosti kao bitnoj sastavnici znanstvenog rada ostavljaju pritom u ustima bljutav okus.

Treba naglasiti da kritika konstruktivizma u ovom radu ne polazi sa s jedne strane reakcionarnih stajališta, koja bi se zalagala za povratak esencijalizmu, ili s druge strane radikalno progresivističkih, koja bi inzistirala na potpunom prevladavanju usvojenih teorija (nalik vitgenštajnovskom odbacivanju ljestvi). Naprotiv, smatram da je odbacivanje esencijalizama izuzetno ostvarenje dvadesetostoljetne teorije. No kad smo napokon prihvatili stajalište da društvo jest konstrukt, da ništa nije primordijalno dano, čini mi se da se ne bi trebalo zadržati na analizama koje bi dotičnu pretpostavku samo potvrđivali na uvijek novim primjerima. Simplificirano prokazivanje rada časopisa, televizijskih emisija ili reklama kao konstrukcija muških ili ženskih, nacionalnih ili kontinentalnih, rasnih ili kvartovskih identiteta, može se većinom svrstati u ono što smo nazvali "teorijskim trbušnjacima": nije da koristi nema – štoviše, muskulatura polako postaje snažnijom – no nije baš ni da je riječ o pretjerano kreativnoj djelatnosti. Teza je ovog rada, dakle, da bi se kulturalni studiji tim "teorijskim trbušnjacima" trebali prestati baviti. Naravno, osim ako im, umjesto Stuarta Halla, uzor u međuvremenu nije postao Arnold Schwarzenegger...

Literatura

Bernard, Jeff (2004.): *(Post-)Rossi-Landian Semiotics of Culture*, predavanje u organizaciji Hrvatskog semiotičkog društva održano 12. 11. 2004.

Bezinović, Igor (2004.): *Prema dijalogu sociologije i kulturalnih studija*, Diskrepancija, sv. V, br. 9, str. 55-67

Biti, Ozren (2002.): *Vatreni-hrvatski nogometni proizvod*, Libra libera br. 011, str. 25-39

Biti, Ozren (2004.): *Markacije muškosti u suvremenom romanu*, K., sv. II, br.3, str. 47-65

Drakulić-Ilić, Slavenka (1984.)*: Smrtni grijesi feminizma. Ogledi o mudologiji*. Zagreb: Znanje

Duda, Dean (2002.): *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi*. Zagreb: AGM

Hofbauer, Petra (2002.): *Seksualnost i mediji-eksploatacija i reprezentacija*, Libra libera, br 011, str. 55-69

Grdešić, Maša (2002.): *Cosmopolitan – premalo feminizma za 25 kuna*, Libra libera, br. 011, str. 9-25

Grdešić, Maša (2004.): *Viva – ima li života na tržištu ženskih časopisa?*, *Zarez* VI/141

Kolanović, Maša (2002.): *Barbie-Igračka. Identitet. Ideologija*, Libra libera, br. 011, str. 39-55

Kolanović, Maša (2003.): *Proizvodnja diskurza u Dieselovoj Sretnoj dolini*, K., sv. I, br. 1, str. 99-113

Kolanović, Maša (2004.): *Ružičasta Barbie prošlost*, *Zarez*, VI/126, str. 16-17

Novak, Branislav (2002): *Lipstick lezbijke*, K., sv. I, br.1, str. 24-33

Opašić, Boris (2004.): *Klik: muškost u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, K., sv. II, br. 3, str. 65-99

Safranski, Rüdiger (1992.): *Ein Meister aus Deutchland. Martin Hediegger und seine Zeit*. München: Carl Hanser Verlag, 1994.

Simić, Mima (2003.): *Teen i kreacija ženskog identiteta*, K., sv. I br. 2, str. 22-48

Sokal, Alan (2002.): *Fizičarev eksperiment s kulturalnim studijima*, Diskrepancija, sv. III, br. 5-6, str. 91-95

Špoljar, Milja (2003.): *Studentski dom*, K., sv. I, br. 2, str. 160-172

Žurić, Iva (2002.): *Osobni identitet kao socijalni konstrukt*, Libra libera, br. 011, str. 69-81

Žurić, Iva (2004.): *Sanja(m) ideologiju do zuba*, *Zarez*, VI/138

Bilješke

[1] Ovaj se stav vjerovatno ima zahvaliti mom nepopravljivo patrijarhalnom i seksističkom svjetonazoru koji se grozi svakog oblika ženskog iskazivanja tradicionalno muških vrsta ponašanja, poput nasilja, pozivanja na smrtnu kaznu i sl.

[2] Ovaj je pojam uobičajniji u epistemologijskoj problematici, no smatram da ga se potpuno legitimno može koristiti i u ovom kontekstu, pogotovo stoga što teorije identiteta zasigurno pretpostavljaju neke epistemologijske modele

[3] Predavanje održano 25.11.2004. u sklopu Hrvatskog semiotičkog društva

Treći prostor kao egzistencijski habitat ili poetska imaginacija

Sandra Uskoković

Interdisciplinarno promišljanje o epistemološkom i praktičnom prostoru – prostoru u odnosu na arhitekturu, prostoru kao egzistencijalnoj dimenziji, fizičkom, mentalnom i društvenom prostoru... ususret novoj sezoni gradnje na obali i još jedne bitke za očuvanje prirodnog i izgrađenog okoliša

Naša suvremena svijest o prostoru i prostornosti pripada postmodernističkoj perspektivi. Naime, koncept se "prostora" može jedino promišljati interdisciplinarno. Taj interdisciplinarni pristup uključuje društvenu, povijesnu, metafizičku i vremensku dimenziju, a sve u svrhu cjelovita shvaćanja koncepta "prostora". Odavno smo se udaljili od matematičkog kartezijanskog koncepta prostora i krenuli prema epistemologijskom konceptu prostora, zalazeći u sferu *apsolutnog* i prevladavajući svijet osjeta i tjelesnog. Epistemologija je kao teorijska praksa proizvela logički i formalno apstraktan prostor, prostor koji uključuje fizički (prirodu, svemir), mentalni (logika, apstrakcija) i društveni (vrijeme, energija) prostor. Temeljno je pitanje: kako premostiti jaz između teorijskog (epistemološkog) i praktičnog prostora, između mentalnog i društvenog, između filozofijski osmišljenog prostora i materijalnome pripadnog prostora ljudi?

Nakana mi je ovim tekstom predstaviti šira značenja prostora i njegove različite oblike i odnose, značenja o kojima su promišljali i pisali Norberg-Schulz (*Egzistencija, prostor i arhitektura)*, Gaston Bachelard (*Poetika prostora)* te Henri Lefebvre (*Proizvodnja prostora*), kako bi ukazala na to koliko nas je postmodernizam udaljio od koncepta heterogenog prostora.

Već je Lefebvre je u svom djelu Proizvodnja prostora *uveo pojam "trećeg prostora" kao prostora krajnje otvorenosti, prostora kojemu se može pristupiti jedino metafizički. Za razliku od Lefebvrea, Bachelard "treći prostor" iznalazi u poetici. Bachelard koristi poetiku kao lingvističko sredstvo. Pomoću nje analizira prostor, ispituje prostor realnog i irealnog, prostor mašte i prostor u kojemu se živi. Potom Gaston Bachelard analizira prostor intimnosti i prostor bezgraničnog – čime se približava Heideggerovu ontološkom pristupu.*

Smislenost okoline čovjeka

Heidegger naime u svom temeljnom djelu Bitak i Vrijeme *tvrdi da se egzistencijalno-ontologijski shvaćen čovjek i prostor ne mogu gledati odvojeno. Prostor nije objekt koji pripada izvanjskom svijetu (*Umwelt*) niti pak pripada isključivo unutarnjem iskustvu. Tako poetska slika kuće postaje kod Bachelarda metaforom ljudskoga postojanja. Takav je prostor istodobno objektivan i subjektivan, materijalan, metaforičan i nadasve egzistencijalan. On je ujedno sveti, pseudoreligijski i gotovo apstraktan. Bachelard se protivi usporedbi kuće s geometrijskim objektom i tvrdi da prostor u kojemu se živi nadilazi geometrijske definicije, čime ukazuje na činjenicu da je naša svijest prostorna ("treći prostor") te da se do istog prostora može doći jedino maštom koja se u potpunosti otkriva u intimitetu kuće. U takvom prostoru jedna obična vrata mogu predočiti sliku oklijevanja, kušnje, žudnje, sigurnosti, dobrodošlice i respekta.*

U svojoj se knjizi *Egzistencija, prostor i arhitektura* Norberg-Schulz osvrće na kritiku "tradicionalne" povijesti prostora, tvrdeći pritom da je koncept prostora u odnosu na arhitekturu, prostor kao egzistencijalna dimenzija, prostor kao relacija između čovjeka i njegove okoline u stanovitoj mjeri pao u zaborav. Egzistencijalna je dimenzija prisutna u čovjekovom pokušaju da učini svoju okolinu smislenom, da je prilagodi svojim namjerama, prilagođavajući istodobno sebe sama uvjetima koje ta okolina nudi. Ta i takva promišljanja na temu značaja prostora bliska su Heideggerovoj egzistencijalnoj ontologiji i njegovom konceptu prostora i građenja. Heidegger je naime prvi ustvrdio da je egzistencija tj. čovjekovo postojanje prema svojemu značaju prostorna. Norberg-Schulz definira arhitektonski prostor ponajprije kao "ozbiljenje – konkretizaciju čovjekova egzistencijalnog prostora", budući da isti prostor treba olakšati čovjekovu orijentaciju i biti adaptiran ljudskim potrebama.

Norberg-Schulz nastoji objasniti da je ljudska egzistencija uvjetovana uspostavom smislene i cjelovite slike *egzistencijalnog prostora*. Takav prostor uključuje dvojni pristup: apstraktni (topologija) i stvarni (krajobraz, urbani krajolik, građevine i fizička obličja). Tako je najniža razina istog egzistencijalnog prostora definirana *ljudskom rukom,* gdje veličina i oblik prostora odgovara funkcijama obuhvata, nošenja i općenito aktivnostima ljudske ruke. Druga je razina određena tjelesnim aktivnostima sjedanja, ležanja i ostalih tjelesnih pokreta. Urbana razina je određena društvenom interakcijom kao uobičajenom formom života. Prema Norberg-Schulzu, taj sustav razina i njihova interakcija tvori strukturu egzistencijalnog prostora.

Fenomenologija mjesta (prostora)

U svom nastojanju da obrazloži koncept egzistencijalnog prostora, isti autor analizira fenomen mjesta tj. njegove strukture kroz kategorije *prostor i značaj,* koje su analogne osnovnim ljudskim psihološkim funkcijama kao što su *orijentacija* i *identifikacija.* Te mu kategorije služe u definiranju *geniusa loci.* Identitet je mjesta (*loci)* tako određen sa *stabilitas loci* – osnovnom ljudskom potrebom za identificiranjem sa stabilnim i strukturiranim mjestom. No, isti autor ukazuje na značaj egzistencijalne dimenzije prostora, dimenzije koja je u suvremenom svijetu marginalizirana. Tako tvrdi da su današnje otuđenje i gubitak identifikacije uzrokovani osiromašenom vizualizacijom, nužnom za orijentaciju i identifikaciju, posljedica koje jesu emocionalna nesigurnost i strah u suvremenom svijetu.

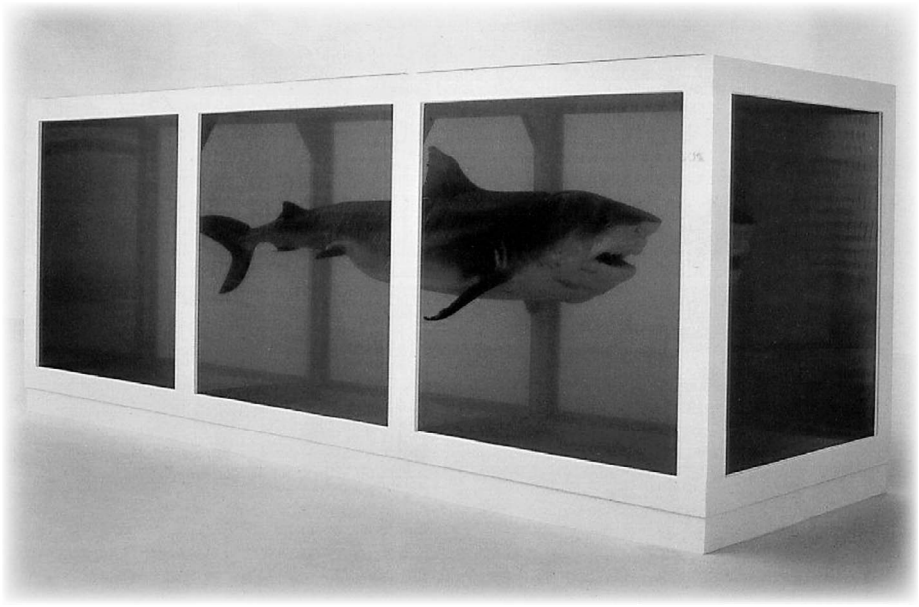

Za razliku od Sigfrieda Gideona (*Prostor, vrijeme i arhitektura*) i Bruna Zevija (*Arhitektura kao prostor - kako promatrati arhitekturu*) koji nisu uspjeli prikazati sve veću prisutnost i važnost apstraktnog i vizualnog u povijesti prostora, Norberg-Schulz će ih ponovno otkriti kroz novi fenomenologijski metodološki pristup, tj. uspostavljajući koncept prostora kao fenomena svakodnevnice. Dok Gideon ne uspijeva razlučiti povijest prostora od povijesti umjetnosti i arhitekture, Norberg-Schulz uvodi povijest prostora kao povijest reprezentacije prostora. Njegova se antropološka teorija o prostoru tako nadovezuje na Lefebvreovu definiciju društvenog prostora kao "zajednice svega što se nalazi *u prostoru*", svega što je proizvedeno, bilo od strane prirode ili pak čovjeka.

Dakle, koncept *trećeg prostora* označava ključnu točku u razumijevanju našega suvremenog života i svijeta na svim razinama, od onog najintimnijeg (Bachelard) do onog globalnog (Norberg-Schulz). Prostor u Bachelardovim i Norberg-Schulzovim tekstovima može se opisati kao društveni prostor. Prema Lefebvreovim riječima, on "implicira aktualni ili mogući susret, udruživanje, simultanost u jednoj točki ili oko jedne točke". Tako *kuća* i *genius loci* postaju *točke* oko kojih se društveni prostor udružuje i otkriva kao materijalizacija "društvenog bitka".

Iako Bachelard i Norberg-Schulz prije svega definiraju prostor kao *egzistencijalni,* ni *kuća* ni *genius loci* kao *predmeti* identifikacije i orijentacije nisu svedeni na razinu jednostavna predmeta, nego obuhvaćaju širok raspon odnosa u njihovoj egzistenciji, implicirajući na taj način *društveni* značaj prostora.

Kuća kao utjelovljenje ljudske duše

Kao što *kuća* predstavlja zaklon pojedincu koji pripada određenoj obitelji, tako *genius loci* predstavlja zaklon ljudima određena grada ili regije. Oni su podjednako dio prirode i proizvod ljudskog rada. Analogno tomu, takvi predmeti nisu samo "stvari", nego i odnosi. Primjerice, *genius loci* utjelovljuje odnos između kulture i prirode. No za razliku od mjesta u prirodi koja su jednostavno supostavljena/suprotstavljena, mjesta su društvenog prostora puno složenija. Realitet je društvenog prostora dualan, mnogostruk. Implicira jezik (poetiku), znamenja, simbole, metafore i koncepte koji su, prema Bachelardu i Norberg-Schulzu, osnovna sredstva "izgradnje" prostora. Ista su sredstva nazočna i kod Lefebvreova razumijevanja koncepta prostora: "logika utjelovljena u prostoru jest logika metafore". Za Bachelarda je etimologija, uz poetiku, polazište istraživanja pojmova kao što su prostor i arhitektura.

Nadalje, prostori o kojima Bachelard i Norberg-Schulz pišu podjednako su *proizvedeni prostori.* Istodobno su proizvod kulture i prirode. Kao takvi, ti su prostori apstraktni, intimni i apsolutni (sveobuhvatni) prostori s izraženom tendencijom prema homogenosti, očitoj u *konceptu kuće* kao utjelovljenju ljudske duše te značenju i identitetu *geniusa loci* kao produžetku egzistencijalnog habitata. Takvi se prostori žive, a njihovu strukturalnu okosnicu čine: ego, kuća, urbani i prirodni krajolik. Obuhvaćaju mjesto strasti, događanja i životnih situacija.

Predstavljeni tekstovi i razmišljanja autora potvrđuju da su *značenje i identitet* prostora međusobno ovisni i utemeljeni na čovjekovoj fundamentalnoj potrebi da svojoj egzistenciji podari smisao. Zaključno rečeno, uloga umjetnosti nije sadržana u opisivanju pojavnosti stvari koje nas okružuju, dakle i prostora, nego u "iznalaženju" prirode stvari. Postavlja se pitanje koliko bi suvremena arhitektura bila drukčija da je umjesto postmodernizma upravo antropološka teorija o prostoru postala ishodištem arhitektonskog promišljanja tijekom protekla tri desetljeća.

Sandra Uskoković je savjetnik-konzervator za nepokretna kulturna dobra Konzervatorskog odjela u Dubrovniku Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH. Doktorirala je na temu *Arhitektura 20. stoljeća u Hrvatskoj kao kulturna baština.*

Strukturalna tenzija nepomičnih prometala

Ivica Župan

Nove slike Nine Ivančić redovito su nas prisiljavale da njezine napore doživljavamo kao *work in progress*. Njezina djela, naime, neprestano svjedoče i druge još neistražene a nekmoli iscrpljene perspektive, primjerice mogućnost pojavljivanja narativnijeg, slikarski još oslobođenijeg i dorađenijeg, dekorativnijeg *prosedèa*

Izložba Nine Ivančić *Slike 1986. – 2004.*, Galerija Zuccato, Poreč, od 28. travnja do 27. svibnja 2005.

U porečkoj Galeriji Zuccato otvorena je izložba Nine Ivančić *Slike 1986. – 2004.*, koju čini 30 pomno probranih djela iz svih autoričinih faza, od tzv. *nove slike*, preko nove geometrijske apstrakcije, kakvu je radila od 1990. do 1990. životareći u New Yorku, do recentnih slika s motivima brodova i zrakoplova, koji očituju njezinu stvaralačku zrelost. U devedesetima je Nina svoje slikarstvo svela na samo jedan i to jednostavan motiv – sjene brodova, bestjelesne i zamagljene, reklo bi se duhove brodova, i to u njihovoj dvodimenzionalnoj spljoštenosti i svedenosti na čistu likovnu formulu. Svaki je brod bio izveden plošno i tehnicistički, u sivim negativima na bijeloj podlozi i predočen s konkretnim detaljima poput precizna oblika kobilice, broja prozora ili visine jarbola, a bili su naslikani i dijelovi broda koji se, kad je plovilo u moru, ne otkrivaju pogledu (osim ronioca). Mutne siluete brodova izvedene su "neponeseno", slikarski nezainteresirano, disciplinom asketa, suho, snažno, podsjećajući na ilustracije iz enciklopedija i pomorskih leksikona.

Neosjetljiva na mediteranski slikarski hedonizam znakovit za dalmatinske kolege slikare, prethodnike i suvremenike, ali i za klasične vrijednosti slikarskog *métiera* uopće – ekspresiju, kolorizam, egzotiku imaginacije, energiju gestualnosti – zapravo na autorski rukopis kao znak autentičnosti i subjektivnosti, nastojeći da joj slike budu impersonalne, autonomne, materijalne, duhovne i estetske činjenice – *image* ili predodžba broda – slikarica je krajnjom redukcijom, bez tjelesnih perspektiva broda i bez ikakva sentimenta, hladnim, minimalističkim i shematskim prikazom tog motiva iz i s njega izbacila svaki detalj koji ne može biti uočljiv na njegovoj sjeni. Zahvaljujući plastičnoj čistoći, reduciranju pikturalnih fenomena na najnužniju mjeru, morfološkoj askezi i svođenju plastičnog vokabulara na njegove najnužnije lekseme, iz svojih slika ona uvelike isključuje iluzionističku dimenziju i aluzivnost, a kao jedini trag slikarske osjećajnosti ostaje nježna zamagljenost obrisa.

Na nekim je slikama autorica išla još dalje: dodatnom redukcijom sustavno je udaljavala svaku još nazočnu primisao na slikarstvo kao medij i nudila plošnu monokromnu formu bez vidljive slikarske geste, pa su se neki brodovi doimali kao da ih je otisnuo stroj, a svojom su suzdržanošću neka plovila čak sugerirala otisnutost žigom.

Brod kao metafora za odlazak/bijeg

Pa ipak, i tako "isposnički" radovi redovito su brižljivo estetizirana likovna rezultanta, čiji se rafinman očituje u skladu između sivih, tankoćutnih obrisa brodova i praznine iz koje se ti brodovi pojavljuju. Iako su ostvareni posno i skromnom ikoničkom referencijalnošću samo kao sjene – duhovi brodova – koliko god je ovaj rukopis antimimetičan i aikoničan, ma koliko se slikarica trudila sa slike otresti iluzionizam i narativnost, zahvaljujući snažnom, bogatom i višeslojnom metaforičnom i lingvističkom potencijalu imanentnu samoj ideji broda, taj se sjajno odabrani motiv – paradoksalno – čini i najslikarskijim motivom u recentnom hrvatskom slikarstvu, a ovo slikarstvo možda i najslikarskijim u domaćoj likovnosti.

Kasnije su – kako očituje mini-retrospektivna izložba s 38 slika nastalih od 1986. do danas (nedostaju ostvarenja iz razdoblja tzv. *nove slike*), postavljena u splitskoj Galeriji umjetnina – nastajali radovi s brodovima kao rezultat eksperimentiranja s fotokopirnim strojem, svojevrsni fotokopirni kolaži, na kojima je Ivančićeva računala s učinkom crno-bijelog rastera koji je dobivala provlačenjem motiva kroz stroj. Dakle, osim asketskim slikarskim prosedeima i svjesnom je uporabom hladnoće, depersonaliziranosti i bešćutnosti fotokopirnog stroja vlastiti je rukopis dovela do stupnja kada ga možemo vidjeti kao ne-slikarstvo. Možda joj je cilj bio da u postmodernim devedesetima problematizira pitanje smislenosti i isplativosti slikanja?

Intrigantnost je ovdje možda sadržana upravo u "neravnoteži" između isposnički elaborirana motiva i njegove bogate semantičke vrijednosti, narativnosti i metaforike. I kada se jedva uočavaju na platnu, ovi brodovi, naime, lako mogu biti percipirani na svakom meridijanu i paraleli jer je brod univerzalan, arhetipski motiv, znak-formula visokoga simboličkog naboja i slikarska metafora iz koje izbija snažna i jedinstvena asocijativnost, a zahvaljujući čemu je ovom slikarstvu omogućena sjajna recepcija. Svatko – u svim civilizacijama, na svakom kontinentu, na svakom meridijanu i paraleli – u motivu broda pronalazi konotativnost za sebe, unosi u nj svoje projekcije, aspiracije, asocijacije i mentalne kombinacije, rasplamsava vlastitu meditativnost i refleksivnost, razvija svoj repertoar ideja i oslobađa svoje energetske silnice.

Brod je metafora i za odlazak, bijeg, a nema čovjeka koji nekamo ne želi otploviti, što god pod putovanjem predmnijevali. U toj je ideji nazočan širok raspon putovanja: od toga da se samo na trenutak želimo odvezati od "štive" i odgurnuti od rive, nekamo zapravo – zauvijek ili privremeno – otputovati, preko pokušaja dokučivanja mitske plovidbe, u kojoj se počinje pomaljati filozofična, apstraktna komponenta realnog postojanja, pa sve do plovidbe onkraj poznatih dimenzija i u virtualnu stvarnost.

Budući da taj motiv uspješno iskorištava cijelo desetljeće, slikarica se našla pred odlukom – potpuno napustiti taj motiv i neslikarsku praksu njime začetu, krenuti u suprotnom pravcu ili mu ostati vjerna ali da se, eksploatirajući ga dalje, u nekakvoj mjeri vrati "pravom" slikarstvu i intenzivnije okrene klasičnim vrijednostima slikarskog *métiera*. Zasad ostaje vjerna motivu broda i, kada je u pitanju taj motiv, ne približava se slikarstvu.

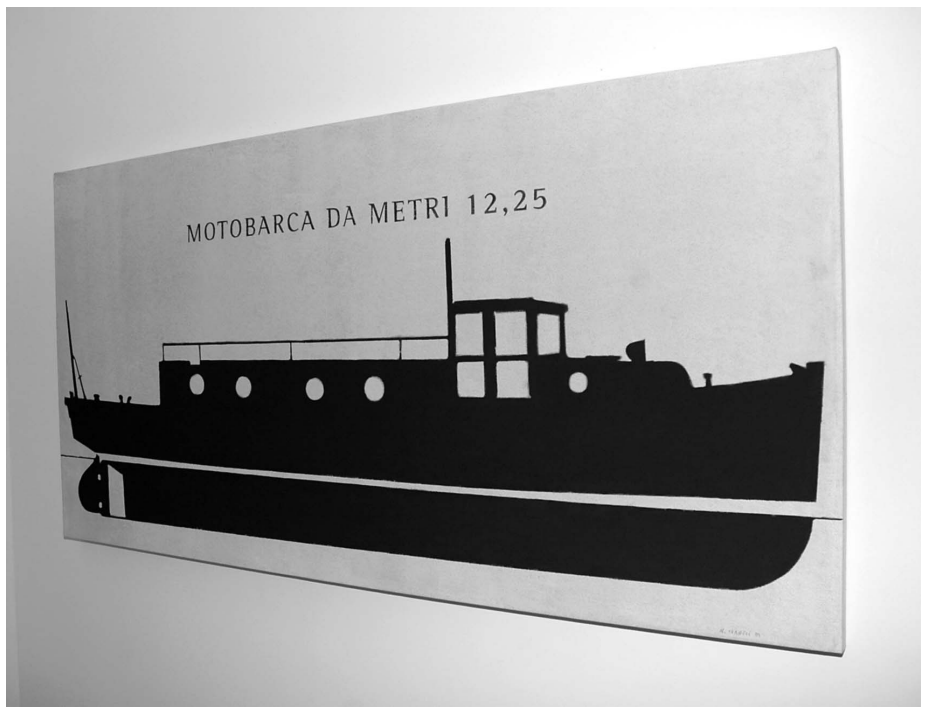

Pirobarca da metri 12,25;, 2004.

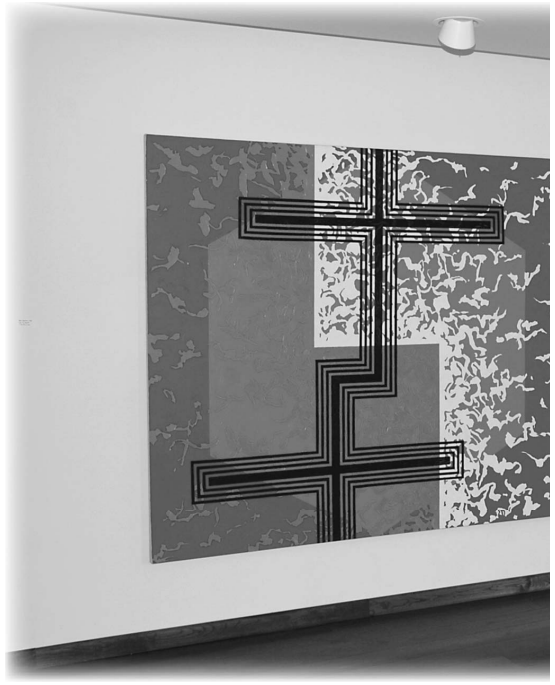

Pravci imaginarne naracije

Na nešto svjetlijim potpuno monokromnim kasnijim slikama, nastalim 2002. (*30' Friendship Schooner* i *20' Catboat "Prometheus"*), i dalje slika hladne, tamnosive siluete brodova, ali preko njih sada velikim slovima crnim neutralnim fontom ispisuje njihove nazive, pri čemu ta tautologija, čini se, dobiva vrijednost i dignitet likovnog elementa.

Međutim, u novo tisućljeće Nina usporedo ulazi i s novim motivom – letjelicom, zrakoplovom i helikopterom – što u motivskom, simboličkom i metaforičkom smislu ne donosi novosti: opet je riječ o napravama koje se kreću kroz prostor i vrijeme i nude ili simuliraju mogućnost odlaska, što god pod njime podrazumijevali. No, sama bi promjena motiva bila banalna, pa Nina kreće u nova istraživanja slikarskog i grafičkog vokabulara i tehničko-tehnoloških postupaka, koje za cilj, među ostalim, imaju propitivanje mogućnosti slike u svijetu vrhunske tehnologije i u okruženju novih medija.

U 2001. nastaju slike *Piper PA-31-350 Chieftan GF 200* i *Dassault-Mysterie Falcon 200/Beriev Be-32 Cuff*: na podlozi od jednoličnog monokromnog namaza slikarica je precizno, pomoću šablone, izvela siluete dvaju tipološki različitih zrakoplova – na svakoj slici predstavlja par različitih modela – borbenih i putničkih letjelica, i to slikajući jedan par istodobno u nacrtu, bokocrtu i tlocrtu, čime evocira maniru tročlana prikazivanja zrakoplova u specijaliziranim priručnicima.

Forme zrakoplova preuzela je iz istih ili sličnih izvora kao i prijašnje forme brodova, a uz svaki zrakoplov ide i tipografski dizajniran ispis točnog naziva njegova stvarnog primjerka. Dok je brodove isključivo slikala u rasponu od blijedo-sivih do gotovo crnih negativa na svjetlijoj, bijeloj ili sivkastoj pozadini, motivi zrakoplova raznobojni su: na jednoj slici jedan je crn, drugi bijel, na drugoj je jedan crven, drugi crn. Kompoziciju i pikturalno polje obogaćuje oslikana putanja kojom se zrakoplovi kreću – bijela crta što još dugo ostaje iza mlažnjaka, a što može značiti "pravce neke imaginarne naracije, strukturalno naznačujući tenzije i različite smjerove unutar slike", kako je jednom napisala Ana Dević.

Ovo se nekad u slikarskom smislu "posno" slikarstvo sa sretno odabranim motivom iz svoje "nulte pozicije", iz spomenute najneslikarskije točke kada se na platnu decentno pomaljala tek svijetlo-siva silueta broda jedva odvojiva od bijele monokromne pozadine, moglo,

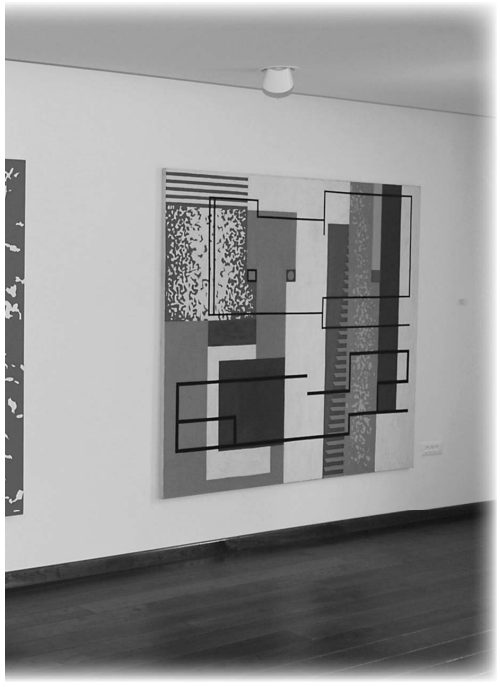

Lijevo: bez naziva, 1987.; Desno: bez naziva, 1986.

Na tehnicističkim slikama bestjelesnih brodova, zrakoplova i helikoptera, jedini trag slikarske emotivnosti nježna je zamagljenost obrisa

međutim, dalje kretati u različitim pravcima, primjerice prema novoj ikonici, novoj organizaciji likovnih elemenata, punjenju prostora/scene, tj. prema afirmaciji iluzionističkoga ili mimetičkoga aspekta slike, pojačavanja ekspresionističkih impulsa i uopće prema afirmiranju likovnih kvaliteta slike (kolorizma, poteza plohe), složenijih elemenata… Tu je mogućnost autorica prihvaćala i tu se, dakle, dogodilo pristajanje na vrijednosti koje je ovome zanimljivu naporu još jučer bile strane – na slikarstvo kao tradicionalan medij, *métier* i nadasve punokrvniju manualnu praksu i realizaciju…

Asketska linija slikarstva

U međuvremenu se dogodio najnovijih ciklus slika – diptisi, prvi put pokazani u Splitu: na desnom su platnu ispisani nazivi zrakoplova ili helikoptera (npr. "Airbus A310 France/Germany/UK/Spain Boeing 737-100/-200 USA"), a na lijevom se nalaze njihovi prikazi, također preuzeti iz kataloga, ali u dosad najžešćoj i najintenzivnijoj kolorističkoj elaboraciji, pri čemu se, na slici *Grumman HU-16 Albatros USA*, koloristička raspojasanost spušta sve do *hommagea* rukopisu Gilberta&Georga, čiju karakterističnu podjelu plohe autorica citira.

Najnovije slike nastaju spajanjem motiva zrakoplova i različitih drugih motiva i divergentnih oblika u jedinstven imaginarni pejzaž. Ima tu, između ostalog, posveta slikarima modernistima, grafičkom i produkt dizajnu pedesetih, domaćem i inozemnom, površina koje podsjećaju na način na koji je Zagrebačka škola crtanog filma u svoje zlatno doba rješavala pozadine...

Nove slike Nine Ivančić redovito su nas prisiljavale da njezine napore doživljavamo kao *work in progress*. Njezina djela, naime, neprestano svjedoče i druge još neistražene a nekmoli iscrpljene perspektive, primjerice mogućnost pojavljivanja narativnijeg, slikarski još oslobođenijeg i dorađenijeg, dekorativnijeg *prosedèa*. To istodobno znači da u ovom rukopisu ne bi smjelo, barem ne u dogledno vrijeme, biti nikakvih kriza ni zastoja jer se on, kako je rečeno, može dalje kretati trasiranom "asketskom" linijom (brodovi) i linijom potpuno mimetičnog ili iluzionističkog slikarstva, pa i uzrokovati potpunu afirmaciju konvencionalna slikarskog *métiera*. Ovo slikarstvo i tijekom cijeloga desetljeća koje smo dopola potrošili može živjeti od samo ta dva mudro odabrana motiva.

Slika postava u prizemlju galerija

In memoriam
Miroslav Šutej (1936. – 2005.)

Sudionik vremena

Silva Kalčić

Ugledni umjetnik, primarno grafičar, akademik Miroslav Šutej (Duga Resa 29. travnja 1936.) preminuo je u petak, 13. svibnja 2005. u 69 godini. Hrvatska likovna scena time je izgubila jednog od svojih nemnogobrojnih velikih umjetnika. Uključivši se u avangardne svjetske tokove u ozračju pokreta Novih tendencija, Miroslav Šutej, kao prvak op-arta, Hrvatsku je na svjetskoj likovnoj sceni promovirao ravnopravno s najvećim umjetničkim imenima. Preminuo je u Specijalnoj bolnici za kardiovaskularnu kirurgiju i kardiologiju Magdalena u Krapinskim Toplicama nakon duge bolesti.

Šutej je bio suradnikom Majstorske radionice Krste Hegedušića, a od 1970. profesor na ALU-u u Zagrebu. Njegovim crtežima, kolažima i objektima provlači se prepoznatljiv rukopis autora koji je istodobno slijedio i stvarao paralelno s aktualnim trendovima u modernoj i suvremenoj umjetnosti, ponajprije op-arta i kinetičke umjetnosti. Iluzionizam prepoznatljivih crteža sastavljenih od pomičnoga i nepomičnog sloja koji omogućuju stvaranje niza kombinacija, Šutej je nadogradio konstruiranjem trodimenzionalnih objekata, pomičnih, živo obojenih skulptura od kojih je široj publici najživlje u sjećanju ostala maskota popularnog televizijskog kviza (*Kvisko*). Autor je verzije hrvatskog grba i apoena hrvatskih novčanica ("Svaki je dan nov, novi su i događaji u politici, u kulturi, u životu. Nove su i kune, koje sam radio i tako zapravo napravio bezbroj izložaka", Miroslav Šutej), a na zagrebačkom groblju Mirogoju postavljen je njegov Spomen-križ za sve poginule u Domovinskom ratu. Šutejevi radovi nalaze se u vodećim svjetskim muzejima i galerijama, poput Muzeja Guggnheim u New Yorku, Musée d'Art Moderne da la ville u Parizu, londonske Galerije Tate i Victoria&Albert Museuma te u domaćim zbirkama zagrebačkoga Muzeja suvremene umjetnosti i riječkoga Muzeja moderne i suvremene umjetnosti. Redatelj Nenad Puhovski snimio je 1981. film *Sjećanje na Šuteja*, a monografiju crteža objavila mu je iste godine Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Posljednju samostalnu izložbu imao je na razmeđi prošle i ove godine u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu (*Prekrivene oči*, tekstove u katalogu izložbe potpisuju Zvonko Maković i Tonko Maroević). "Tko je Miroslav Šutej kritičari dvoume u nadmetanju: je li to umjetnik paradoksa ili nestašni homo ludens? Svakako taj ozbiljan profesor dječačke znatiželje najlakše je prepoznatljiv kao sudionik "estetske senzacije", koju otkriva i razotkriva u stvaralačkom kontinuitetu već više od četiri desetljeća" (Marina Baričević u prikazu izložbe u *Novom listu*).

Od njegove vrlo zapažene rane manifestne grafike *Bombardiranje očnog živca*, preko dizajna keramičkih pločica – u Ledo centru u Bogovićevoj ili Kluba arhitekata osamdesetih, pa sve do promišljeno kontroverzne reklamne kampanje na Gavrilovićevim *billboardima* početkom 2003. može se pratiti Šutejev prepoznatljiv stil s primjesama ludizma i paradoksa, iz kojega se može iščitati autorova sklonost iracionalnom i nestvarnom, kao i retinalnim efektima i optičkom kinetizmu.

Termin *op-art* je smišljen 1965. kako bi se označila apstraktna umjetnost koja djeluje izravno na vizualnu percepciju promatrača, svojom vizualnom strukturom kod gledatelja stvaraju zbunjujući učinak, efekt simultanog kontrasta, optičkog miješanja boja, iluziju pokreta, paradoksalnu sugestiju dubine ili ispupčenosti ravne površine slike, *moarę* efekt (iluziju vibracije valovitih linija). Ukratko, dolazi do optičke varke – da umjetničko djelo ispred nas vibrira i pulsira. Privid kretanja (prelijevanja boja) vrlo pomno oblikovanih geometrijskih struktura izazvan je obrascima vizualne percepcije. Prethodnim primjerima op-arta smatraju se impresionizam i post-impresionizam (ponajprije Seurat) te Josef Albers svojim eksperimentima s bojama na Bauhausu. Geometrijska perspektiva je također optička iluzija, ali u slučaju op-arta iluzija nema figurativni predložak.
Naziv „optička" ili retinalna umjetnost primjenjuje se na djela koja istražuju i iskorištavaju pogrešivost oka. I mnoge druge umjetničke vrste zasnivaju se na iluziji, prije svega na sposobnosti gledatelja da završi sliku koju vidi, na temelju vlastitog prethodnog iskustva (npr. vidi tri stranice kocke, ali on zna da kocka ima još četiri stranice). Op-art primjenjuje drugi tip iluzije, gdje se raznim optičkim pojavama dovode u sumnju normalni procesi viđenja, a tehnika i motiv djela su nerazlučivi. Ali dok kinetička umjetnost podrazumijeva mehanički, stvarni pokret, u djelima op-arta pokret je prividan, odnosno virtualan.

k

Sačuvajmo kratke priče

Roman Simić

Četvrti Festival europske kratke priče, Zagreb – Zadar, od 22. do 27. svibnja 2005.

Budući da, kao svaki mlad i nestrpljiv festival, ne vjerujemo u teror okruglih obljetnica i predvidive ritmove petoljetki, svoj "pogled iza" već sad bacamo pred četvrto izdanje Festivala europske kratke priče. U ove četiri godine, zadovoljstvo nam je primijetiti, hrvatska kulturna scena s FEKP-om je postala bogatija za manifestaciju koja se sve uspješnije upisuje u europske kulturne zemljovide, ali i za književni festival koji se od većine svojih domaćih srodnika razlikuje u nekoliko važnih detalja. Suradnja s domaćim nakladnicima, stipendiranje i usavršavanje mladih prevoditelja te sustavan rad na tome da se preko kontakata proizašlih iz festivalskih druženja Europi predstave suvremeni hrvatski pisci – od naše su književne fešte stvorili prilično živahnog četverogodišnjaka, a njegova logika sve je prije negoli komplicirana: ako želi biti živ, Festival ne može postojati *mimo* onih koji čine književnu scenu na kojoj diše.

Ali krenimo redom.

Kuhanje, druženje, raspravljanje, koncerti…

Na prvom mjestu u svim našim redovima (po)stoje pisci i publika.

FEKP je do danas ugostio neka od najzvučnijih europskih proznih imena, a ove godine u Zagrebu i Zadru imamo priliku najaviti nastupe takvih književnih zvijezda kao što su Olivier Adam (FRA), Sara Beltrame (ITA), Simon Crump (GB), Rimantas Černiauskas (LIT), Lucía Etxebarría (ESP), Georgi Gospodinov (BUL), Pawel Huelle (POL), Claire Keegan (IRL), Denis Johnson (USA), Rashid Novaire (NL), Petri Tamminen (FIN) i Simona Vinci (ITA), ali i čitanja domaćih kratkopričaša: Zorana Lazića, Drage Orlića, Igora Rajkija i Ante Tomića, kojima će se pridružiti stari festivalski znanci: Veljko Barbieri, Zoran Ferić, Senko Karuza, Edo Popović…

Programi su, kao i obično, bogati i brojni: od 22. do 27. svibnja čitat ćemo i kuhati, družiti se i raspravljati, a u suradnji s klubom Močvara Zagrebu ćemo ponuditi koncert svjetski poznate skupine Mostar Sevdah Reunion i Ljiljane Buttler… No, želje ovog festivala ne zaustavljaju se "samo" na odličnim nastupima na festivalskim pozornicama.

Naime, koliko je god FEKP krojen po mjeri gostiju i publike, svjesni smo da sudbina pisca u nekoj kulturi doista započinje tek kada ga u nju uvede knjiga. Želja da svako festivalsko izdanje ugosti autore koji se u Hrvatskoj objavljuju i čitaju, s domaćim nas je nakladnicima povezala u suradnji od koje koristi imaju i pisci i izdavači, i Festival i njegova publika.

Kao veliki korak u tom smjeru, ove godine zajedno sa Zagrebačkim sajmom knjiga svibanj želimo pretvoriti u mjesec u kojemu će Zagreb živjeti književnost, a Hrvatska dobiti još jedno jako književno vrijeme – dva književna tjedna o kojima će se pričati cijele godine.

Još jedna osobitost FEKP-a jest da je on i festival prevoditelja. Sretni smo najaviti da su se maloj, ali sjajnoj obitelji prevoditeljskih radionica iz suvremenih europskih književnosti ove godine pridružile irska i španjolska, kao i to da će dobrotom Veleposlanstva Republike Poljske, Talijanskog instituta za kulturu i fondacije Irish Literature Exchange najuspješniji polaznici ovih radionica još jednom biti nagrađeni vrijednim stipendijama.

Stipendijom će biti nagrađen i jedan hrvatski pisac. U suradnji s uglednim Benettonovim istraživačko-razvojnim komunikacijskim centrom Fabrica, koju će u Zagrebu predstaviti spisateljica Sara Beltrame, ova će nagrada biti dodijeljena pobjedniku natječaja za kratku priču, koji zajedno raspisuju Fabrica, FEKP i T-portal. No, ni to nije sve. U sklopu festivalskih događanja bit će predstavljeni i drugi domaći natječaji za kratku priču, a da se sve vrti oko ove atraktivne kratke forme, potvrdit će i pravi mali summit međunarodnih festivala priče na kojemu će sudjelovati Elzbieta Dzikowska, organizatorica Međunarodnog festivala priče u Wroclawu, Rimantas Černiauskas, organizator litavskog međunarodnog festivala *Jesen kratke priče*, te Joanna Piesse, predstavnica New Writing Northa, koji u Newcastleu organizira *Festival priče Carvera i Čehova*. Posebna gošća FEKP-a bit će i Kate Griffin, službenica Arts Councila England zadužena za prijevodnu književnost i koordinatorica kampanje *Save Our Short Story* pa vjerujemo da ćemo, nakon svih ovosvibanjskih radnih druženja i razmjene iskustava, kratku priču uistinu znati slušati i čuti, čuvati i sačuvati.

Pokrovitelji i sponzori

Ovom prilikom zahvaljujemo i svima bez kojih ovaj kratki osvrt preko četverogodišnjeg festivalskog ramena ne bi bio moguć: Ministarstvu kulture RH, Uredu za kulturu Grada Zagreba, Gradu Zadru, europskim kulturnim institutima sa sjedištem u Zagrebu, veleposlanstvima Finske, Nizozemske, Poljske, Španjolske i SAD-a, Končar Elektroprivredi, te svim drugim sponzorima koji su prepoznali vrijednost FEKP-a i financijski ga pomogli.

Naši su medijski pokrovitelji *Večernji list*, T-portal, Radio 101 i *Zadarski list*, a ovogodišnji partner klub Močvara. Popis zahvala dug je zato jer sadrži i sve one prostore koji su nas ugostili, a koji na kartama Zagreba i Zadra čine snažna mjesta kulture: klubove Booksa, Mama i Škola, knjižaru Profil Megastore, knjižnicu Bogdana Ogrizovića, Gradsku knjižnicu Zadar... I napokon (ali nipošto na kraju): hvala i svima koji su u ovaj koloplet književnih svjetova i glasova, ideja i pogleda, prostora i ugođaja... uložili svoju ljubav i energiju!

Doskora, na Festivalu europske kratke priče!

Posao

Denis Johnson

Odsjeo sam bio u Holiday Innu sa svojom djevojkom – časna riječ, najljepšom ženom koju sam ikad upoznao. Proveli smo tamo tri dana registrirani pod lažnim imenima i šutali se heroinom. Vodili smo ljubav u krevetu, u restoranu jeli odreske, fiksali se u zahodu, povraćali, plakali, međusobno se optuživali, preklinjali jedno drugo, opraštali, obećavali, uzdizali jedno drugo u nebesa.

Imali smo i jedan okršaj. Nabrzinu odjeven, bez košulje, samo u jakni, stajao sam ispred motela pokušavajući ustopirati kakav auto dok mi je vjetar fijukao kroz naušnicu. A onda se pojavio autobus. Ukrcao sam se i sjeo na plastično sjedalo gledajući kako se jedna za drugom smjenjuju vinjete našega grada poput sličica na poker-automatu.

Jednom sam je, dok smo se svađali na ulici, udario u trbuh. Savila se od bola i skljokala plačući. Auto pun nekih brucoša zaustavio se pokraj nas.

– Nije joj dobro – rekao sam.

– Što sereš! – povikao je jedan od njih. – Udario si je laktom u trbuh.

– Je, je, je... – ponavljala je kroz suze.

Ne sjećam se točno što sam rekao. Pamtim samo da mi je odjednom strašan osjećaj usamljenosti prostrujao tijelom, od pluća i srca, sve do jaja. Ukrcali su je sa sobom u auto i odvezli.

Međutim, vratila se.

Tog jutra nakon svađe, provezavši se prazne i usijane glave autobusom kroz nekoliko četvrti, iskočio sam iz busa i ušao u "Vine".

U "Vineu" je bilo tiho i svježe. Wayne je bio jedina mušterija. Ruke su mu se toliko tresle da nije mogao dići čašu.

Stavio sam lijevu ruku na Wayneovo rame, a desnom, smirenom opijatima, prinio čašicu s bourbonom njegovim ustima.

– Bi li volio ubosti koju kintu? – upitao je.

– Upravo sam se spremao zabiti se tamo u kut i ubiti oko – izvijestio sam ga o svojim namjerama.

– Odlučio sam – najavio je – dokopati se nekakvih para.

– I? – upitao sam.

– Idi sa mnom – preklinjao je.

– Treba ti netko da te odbaci?

– Već sam pripremio alat – rekao je. – Treba nam samo ona tvoja krntija da se otfuramo.

Na ulici blizu mog stana čekao nas je moj 60 dolara vrijedan Chevrolet, s obzirom na cijenu, nešto najljepše i najdragocjenije što sam sebi ikada priuštio. Volio sam taj auto. Bio je to automobil s kojim si se bez problema mogao zaletjeti u telefonski stup i ništa mu se ne bi dogodilo.

Wayne je u krilu držao jutenu vreću s alatom dok smo izlazili iz grada približavajući se onom mjestu gdje se livade pretaču u brda koja se zatim blago spuštaju prema hladnoj rijeci majčinski natkriljenoj dobroćudnim oblacima.

Sve kuće na obali rijeke – nekoliko njih – bile su napuštene. Vidjelo se da ih je serijski gradila ista tvrtka. Samo što su bile obojene u četiri različite boje. Na nižim katovima nedostajala su stakla na prozorima. Prošli smo pokraj njih i primijetio sam da su podovi prekriveni muljem. Prije nekog vremena rijeka je sve poplavila. Ali sad je bila mirna i spora. Vrbe su blago češljale površinu.

– Idemo li to u provalu? – upitao sam Waynea.

– Ne možeš *odbiti* napuštenu, praznu kuću – odgovorio je zgranut mojom glupošću.

Ništa nisam odgovorio.

– Ovo je spasilačka misija – rekao je. – Zaustavi se tamo kod one kuće.

Kuća ispred koje smo parkirali odisala je nekakvim očajem. Pokucao sam na vrata.

– Ne čini to! – rekao je Wayne. – Glupo je!

Unutra smo zagazili u mulj koji je izbacila rijeka. Na zidovima se još na neke tri stope od poda ocrtavala razina vode. Buseni ravne, stvrdnute trave ležali su posvuda, kao da ih je netko tu izložio da se prosuše.

Wayne je uzeo šipku sa šiljatim krajevima, a ja sjajni čekić s plavom gumiranom drškom. Zabili smo šipku u zid i počeli trgati kartonsku oblogu. Zvuk koji se začuo podsjećao je na starački kašalj. Kad god bismo naišli na bijelu izoliranu žicu, počeli bismo je čupati, izvlačiti i namatati u klupko. Bilo je to ono za čim smo tragali. Namjeravali smo na otpadu prodati bakrenu žicu.

Kad smo stigli do drugog kata, postalo mi je jasno da ćemo ipak izvući neki novac. Ali hvatao me i umor. Bacio sam čekić i otišao u kupaonicu. Bio sam znojan i žedan. Naravno, vode nije bilo.

Vratio sam se do Waynea, koji je stajao u jednoj od dvije male spavaće sobe. Počeo sam se vrtjeti poput derviša i nasumice udarati po zidovima, probijajući kartonsku izolaciju i proizvodeći golemu buku, sve dok mi se čekić nije zaglavio u zidu. Wayne se pretvarao da ne primjećuje moje ponašanje.

Uspuhao sam se i stao.

Upitao sam: – Znaš li čija je ovo kuća?

Wayne je načas prestao s radom. – Ovo je moja kuća – rekao je.

– Tvoja?

– Bila je moja.

Zatim je jednim potezom izvukao dobar komad žice iz zida, tako da su spajalice poispadale po podu. Bila je to smirena gesta puna mržnje.

Nakon nešto više od sat vremena nasred svake od soba bio je velik kolut namotane žice. Pomogao sam Wayneu da se kroz uzani otvor provuče na tavan, da bi me on povukao za sobom. Obojica smo bili znojni. Kroz pore nam je hlapio alkohol zaudarajući na kore trulog limuna. Na vrh njegove bivše kuće izvukli smo brdo bijele izolirane žice provukavši je kroz tavanicu.

Odjednom me spopala mučnina. Morao sam se ispovraćati. Otišao sam u kut i povratio malo sive žuči. – Kad si ufuran, ovoliki ti posao sjebe film – potužio sam se. – Znaš li neki jednostavniji način da se digne neka lova?

Wayne se približio prozoru. Zveknuo ga je nekoliko puta šipkom i ovaj se uz prasak rasuo. Izbacili smo žicu dolje na blatnu ledinu koja se pružala do rijeke.

Bilo je tiho u tom neobičnom naselju uz rijeku, osim što je mlado lišće šuštalo na povjetarcu. A onda smo čuli kako brod pristiže uz rijeku. Nestalan zvuk nalik pčelinjem zujanju probijao se kroz šiblje na obali, da bi se tren kasnije nasred vode ukazao sportski čamac krećući se brzinom od najmanje trideset ili četrdeset milja na sat.

Čamac je za sobom na konopcu vukao golemog, trokutastog zračnog zmaja. Sa zmaja je na nekih stotinjak stopa od zemlje visjela – vezana pretpostavljam remenjem, ili nekako drugačije – neka žena. Imala je dugu riđu kosu. Izgledala je profinjeno, bljedoputo. I sva je bila gola, s iznimkom prekrasne kose. Tko zna na što li je mislila lebdeći tamo iznad onih ruševina.

– Što to ona radi? – upitao sam ne znajući što drugo reći, iako nam je obojici bilo jasno da leti.

– E, ovo je sjajan prizor – zaključio je Wayne.

Na povratku u grad, Wayne je predložio da izbijemo na staru autocestu, što je značilo duži i zaobilazniji put. Zamolio je da se zaustavim pokraj jedne nakrivljene kuće na travom obraslom brežuljku.

– Idem unutra samo na dvije sekunde – rekao je. – Hoćeš sa mnom gore?

– Tko je tamo? – upitao sam.

– Dođi i vidjet ćeš – rekao je.

Kad smo se popeli na trijem i Wayne pokucao na vrata, učinilo se kao da nikoga nije bilo kod kuće. Međutim, nije ponovo kucao. Nakon cijele tri minute vitka, crvenokosa žena u haljini sa sitnim cvjetnim uzorkom otvorila je vrata. Nije se nasmiješila. Samo je rekla: – Bok!

– Možemo li ući? – upitao je Wayne.

– Bolje da ja izađem – rekla je, prošla mimo nas, stala na rub trijema i zagledala se u ravnicu pred sobom.

Čekao sam na drugom kraju trijema, naslonjen na ogradu, i nisam ih slušao. Ne znam što su kazali jedno drugome. Sišla je niz stepenice, a Wayne za njom. Obgrlio se objema rukama i pogleda uprtog u zemlju nešto govorio. Njoj je vjetar zadizao i mrsio dugu crvenu kosu. Bilo joj je oko četrdeset i bila je podarena onom beskrvnom, vodenastom ljepotom. Pretpostavljao sam da je Wayne bio ta nepogoda koja ju je zadesila, i zbog koje se tu nasukala.

Trenutak kasnije prišao mi je. – Idemo! – rekao je, sjeo za upravljač i upalio auto – za što nije bio potreban ključ.

Sišao sam niz stepenice do kola i sjeo na mjesto suvozača. Wayne je u retrovizoru gledao u ženu. Još nije bila ušla u kuću. Samo je tamo stajala.

– To je moja žena – rekao je, kao da to nije bilo sasvim očito. Okrenuo sam se u sjedalu i pažljivo promatrao Wayneovu ženu dok smo se udaljavali.

Kako uopće opisati to što smo vidjeli? Duga joj je crvena kosa vijorila na vjetru dok je stajala nasred one ravnice stršeći kao navrh neke planine. Prostor oko nje bio je sravnjen u plohe zelenog i sivog. Sve travke Iowe zviždale su jedan te isti ton.

Ali ja sam znao tko je ta žena.

– To je bila *ona*, zar ne?

Wayne nije odgovorio.

U mojoj glavi nije bilo dvojbe. Bila je to žena koju smo vidjeli kako leti iznad rijeke. Ne znam kako bih to opisao, ali činilo mi se kao da sam zalutao u Wayneov san o njegovoj ženi i kući. Više se nisam vraćao na to, s obzirom na to da se taj dan, bez obzira bila riječ o tuđem snu ili ne, po nekim sitnim detaljima počeo pretvarati u jedan od najvažnijih dana u mom životu.

Na kraju grada, na otpadu pokraj blještavih tračnica, prodali smo žicu i, zaradivši po 28 dolara svaki, vratili se u "Vine". Unutra je za šankom ordinirao nitko drugi do ona čije mi ime sada izmiče, ali ne i način na koji je točila. A točila je tako da je novac dvostruko dobivao

Denis Johnson, pjesnik i prozaik, autor romana, zbirke priča i nekoliko hvaljenih knjiga pjesama, po mnogima je najbolje skrivana tajna suvremenog američkog fictiona. Rođen 1949. u Münchenu, kao sin američkog diplomata odrastao je na Filipinima i u Tokiju, a književnu karijeru započinje kao pjesnik, zbirkom *The Man Among The Seals*, koja je danas prava rijetkost i na bibliofilskom tržištu dostiže i do 2000 američkih dolara. Johnsonova proza do kraja je referencijalna i ne-metafikcionalna, mračna i hiper-realistična, a jezično carverovski i hemingwayevski ogoljena. Svi likovi koji defiliraju njegovim romanima (*Angels*, 198.3; *Fiskadoro*, 1985.; *The Stars At Noon*, 1986.; *Resuscitation Of A Hanged Man,* 1991.; *Already Dead*, 1997.; *The Name of the World*, 2000.) odreda su gubitnici i antiheroji. Johnsonova prva zbirka priča *Isusov sin* (1992.) njegovo je najpopularnije i najkomercijalnije djelo – niz altmanovski međusobno isprepletenih pripovijesti čiji je glavni junak još mlađi muškarac, ali s kartonom iskusnog liječenog alkoholičara i heroinskog ovisnika. Po ovoj zbirci priča redateljica Alison Maclean snimila je i istoimeni cjelovečernji film u kojemu glume Holy Hunter i Dennis Hopper, a u kojem se pojavljuje i sam autor. Priče Denisa Johnsona objavljivane su u *The New Yorkeru, Atlanticu* i *Paris Review* te u dvije zbirke *Best American Short Stories.* Dobitnik je više književnih nagrada za prozu, poeziju i dramu. Živi u Idahou kao profesionalni pisac.

Festival europske kratke priče

na vrijednosti. Od njena se rada poslodavci sigurno nisu obogatili. Nepotrebno je, dakle, objašnjavati zbog čega smo je svi obožavali.

– Runda je moja – rekao sam.

– Ni govora – odvratio je Wayne.

– Ma pusti!

– Žrtvovanje je moje – rekao je Wayne.

Žrtvovanje? Otkud mu ta riječ – "žrtvovanje"? Meni u svakom slučaju sasvim nepoznata.

Jednom sam vidio Waynea kako u baru preko kartaškog stola optužuje – ne pretjerujem – najkrupnijeg i najcrnjeg čovjeka u Iowi da vara na pokeru, i to samo zato što je on, Wayne, bio blago iznerviran jer ga karta nije išla baš najbolje. To je bila moja predodžba "žrtvovanja". Ta spremnost da se odbaci vlastito biće i tijelo. Crnac je ustao i počeo kružiti prstima po grliću pivske boce. Bio je to daleko najviši čovjek koji je ikad kročio u taj bar.

– Izlazi van! – povikao je Wayne.

Čovjek je odgovorio: – Nismo u školi!

– Koju pičku materinu sad to znači? – upitao je Wayne.

– Ne izlazim ja van. To rade klinci u školi. Ako si faca, navali ovdje i sad!

– Ovo nije mjesto za ovakvo raspravljanje! – rekao je Wayne. – Ne ovdje, među ženama, djecom, psima i bogaljima.

– Kakva pizdarija – rekao je tip. – Ti si samo pijan.

– Pa što ako i jesam! – povikao je Wayne. – Ne'š ti frajera! Ti si pičkin dim!

Grdosija ubilačkog izgleda nije izustila ni riječ.

– Ja ću sad sjesti – rekao je Wayne. – I nastavit ću partiju, a ti si jebi mater!

Čovjek je u nevjerici zavrtio glavom. I sjeo. Bio je to nevjerojatan prizor. Da je samo ispružio jednu ručetinu i zgrabio Waynea za glavu na dvije-tri sekunde, mogao mu ju je zdrobiti kao jaje u šaci.

A onda je nastupio jedan od *onih* trenutaka. Sjećam se da sam nešto slično doživio jednog popodneva kad mi je bilo osamnaest, u krevetu sa svojom prvom ženom, prije nego što smo bili vjenčani. Naša gola tijela najednom su zasjala i zrak je poprimio tako čudnu boju da sam pomislio kako mora da sâm život izlazi iz mene, i svakom sam se niti, svakom stanicom svoje mladosti upinjao zadržati ga, pa makar još samo na jedan dah. Nekakvo bubnjanje rasturalo mi je glavu dok sam se teturajući uspravljao kako bi otvorio vrata divotnom prizoru kakav više nikad neću ugledati: gdje li su sad sve one moje male žene, one njihove slatke, vlažne riječi i ljupke kretnje, i one čudnovate kuglice tuče koje se tope dvorištima u zelenoj izmaglici? Odjenuli smo se tada, ona i ja, i zaputili se pješke u grad propadajući do gležnjeva u bijelo plutajuće kamenje koje je prekrilo sav grad. Rođenje je moralo biti poput toga.

Taj trenutak u baru, nakon što je za dlaku izbjegnuta tuča, bio je nalik toj zelenoj tišini koja je nastupila nakon toga gràda. I onda je netko pozvao rundu. Karte koje su ležale na stolu, neke licem prema gore, neke prema dolje, kao da su proricale da će sve što smo skrivili jedni drugima na koncu biti utopljeno u piću ili opjevano u mlakim sentišima.

A Wayne je bio dio svega toga.

"Vine" je tada bio poput vagon-restorana koji kao da je taj čas sletio s kolosijeka ravno u močvaru vremena, gdje je čekao da ga dokrajče udarci kugle za demoliranje. I oni su pristizali. Plan nove urbanizacije rušio je i ravnao cijeli bivši centar grada.

Ali mi smo bili tamo, tog poslijepodneva, svaki s gotovo 30 dolara u džepu, dok je naša miljenica točila za šankom. Volio bih da joj se mogu sjetiti imena, ali pamtim samo njenu gracioznost i velikodušnost.

Najbolji provod uvijek je bio u Wayneovom društvu, ali to popodne nekako je bilo najbolje. Imali smo novaca. Obično bismo osjećali krivnju, ili bi nas bilo strah da nešto nije u redu s nama, a mi ne znamo što; međutim, tog dana osjećali smo se kao ljudi koji su obavili nekakav posao.

"Vine" nije imao džuboks, već stereoliniju s koje su se vječno vrtjeli songovi o patetičnim alkoholičarskim rastavama. – Sestro! – šmrcao sam. A ona je poput anđela lijevala dupljake, sve do samog ruba čaše, ne obazirući se na mjeru. – Ti imaš divnu, nestvarnu ruku. – Čaše su nam bile tako pune da smo se ustima obrušavali na njih kao kolibrići na cvijet.

Puno kasnije, ali doduše ne tako davno, sreo sam je na ulici i kad sam se nasmiješio, pomislila je da joj se udvaram. A ja sam te se samo sjetio. I nikad te neću zaboraviti. Muž će te pretući produžnim kabelom, autobus će se polako otisnuti sa stanice ostavljajući te u suzama, ali ma što bilo, ja te neću zaboraviti, i to zato jer si bila – moja majka.

S engleskoga preveo Damir Šodan

Scatter

Simon Crump

Nekoliko mjeseci prije Elvisova odlaska u vojsku, njegovoj se sviti pridružio novi član, čimpanza od dvadeset kila po imenu Scatter. Njegov je trener, Bill Killebrew, iskorištavao Scattera i njegova mlađeg brata Chattera za nastupe u jednoj dječjoj televizijskoj emisiji u Memphisu. Elvis i ekipa nisu zlostavljali čimpanzu, ali su mu poprilično zagorčavali život.

Danju je Scatter bio totalna gnjavaža. Masturbirao bi u javnosti, srao u vlastite dlanove i bacao govna po zidovima. Pio je viski, grizao osoblje Gracelanda, i svakom bi prilikom ubacivao pimpek ljudima u piće.

Noću je Scatter sjedio sam u kavezu, njihao se naprijed-nazad, i plakao u samoći. Volio je svog mlađeg brata i on mu je strašno nedostajao. Jako je želio ponovo biti s Chatterom i cijelo se vrijeme pokušavao dovinuti kako da ga izbavi iz poniženja života u šoubiznisu.

Čim su ga otpustili iz vojske, Elvis se vratio u Graceland. Kuća je bila u očajnom stanju. Krov je popustio pa je voda uništila velik dio unutrašnjeg uređenja, a ruže u Vrtu meditacije su uvele. Kućni su mu ljubimci uginuli. Bio je to jadan prizor. Vani u dvorištu od Elvisova su purana ljubimca Bow-Tiea ostale samo kosti i perje u raspadu, dok su se tri magarca koje je Elvis držao u praznome bazenu dok im se gradila sigurnosna ograda pretvorila u izbijeljene kosture; čak se i skupi pastuh Rising Sun smrznuo u staji.

Scatter je bio živ i zdrav. Bio je veći, glasniji i dlakaviji no ikad prije. Bio je odjeven u odoru hotelskog poslužitelja. Zubima je dotjerao nogavice i rukave na pravu duljinu i uvelike ličio na Robinsona Crusoea, samo u majmunskoj verziji. Čim je ugledao Elvisa zaciktao je od veselja, došepesao do njega na sve četiri i pružio mu desnu ruku, koju je Elvis toplo stisnuo. Scatter se minutu prije posrao po dlanovima.

Elvisov tata Vernon je od smrti svoje supruge postao nepopravljiva pijandura i nije se ni trudio držati kuću u redu za Elvisova odsustva, tako da je Elvisa, kad je otvorio vrata, zapljusnuo val neotvorene pošte. Razveselio se jer se ponadao da je pošta od obožavatelja, međutim bili su to isključivo računi.

Nazvao je Roya Orbisona, s kojim je snimao na početku karijere dok su obojica radili za izdavačku kuću Sun Sama Phillipsa.

I Roya je napustila sreća. Bio se pravio važnim pred nekolicinom preostalih obožavatelja. Pritom je benzinom za upaljače ispisao svoje ime na staklenom stoliću, zapalio ga i spalio si kuću do temelja. Njegova druga supruga, Claudette, zbrisala je s jednim od vatrogasaca, dok mu se kći, koja je upravo prolazila na motociklu, toliko zabezeknula vidjevši buktinju da se zabila ravno u drvo i slomila kralježnicu na tri mjesta. Netom mu je uginuo pas, a deset minuta prije Elvisova poziva Roy je doznao da mu je preostalo još samo šest mjeseci života, dok su mu istovremeno sunčane naočale nakon dugog nošenja urasle u nos te ih više nije mogao skinuti ni da je htio. Povrh svega, bio je dekintiran.

Roy i Elvis su odlučili opljačkati banku u Martu, mjestašcu osamnaest milja jugoistočno od Waca.

Krenuli su u Elvisovoj plavoj Fleetwoodovoj limuzini iz '54. Na pola puta su na usputnom odmorištu stali večerati. Između uobičajenih krntija Fordova i Chevyja na parkiralištu, Elvisu je za oko zapeo sjajan nov Messerschmittov mikro trokotač, baš kakva bijaše kupio dok je služio vojsku u Njemačkoj. U trenutku kad je limuzina skrenula na šljunak parkirališta ispred restorana, autić je zapalio ravno po autocesti.

Elvis i Roy su stigli u Mart. Opljačkali su banku. Sve je išlo glatko. Tako glatko da su gotovo bili razočarani. Nisu dobili priliku ustrijeliti, udariti, čak ni vikati na nekoga, i sve je bilo gotovo u nekoliko minuta.

Iza, dalje od pločnika, Roy je zastao podijeliti nekoliko autograma malobrojnim obožavateljima koji nisu stradali u požaru, a Elvis je na trenutak odložio vreću s plijenom na haubu Fleetwooda tražeći ključeve.

Elvis je začuo paljenje Messerschmittova dvotaktnog motora, ugledao dlakavu ruku kako izlazi iz automobila i grabi vreću, i nekoliko sekundi kasnije trokotač je bio samo točkica na horizontu.

Scatter je skrenuo u pokrajnju uličicu i ugasio motor. Okrenuo se prema bratu. Dugo su se grlili i vrištali od veselja.

"Rekao sam ti da će upaliti", reče Scatter, i njihov je autić odbrundao žutom popločenom cestom.

U savršeni zalazak sunca.

S engleskoga prevela Martina Kado

Simon Crump rođen je u Leicestershireu, a filozofiju je studirao na Sveučilištu Sheffield. Pisati je počeo nakon deset godina bavljenja fotografijom. Kao međunarodno priznat umjetnik, držao je predavanja o lijepim umjetnostima i fotografiji na raznim sveučilištima, a priče su mu objavljivane u raznim izborima i antologijama. Njegov književni prvijenac, zbirka priča *My Elvis Blackout (2001.),* svojim "urnebesnim i bolesnim humorom" kod kritike je izazvala buru kontroverznih reakcija, a godinu dana kasnije uslijedila je i nova zbirka novela *Monkey's Birthday*. Godine 2004. Simon Crump objavio je prvi roman *Twilight Time*, za njega uobičajeno neobičnu mješavinu strahota, užitaka i životnih radosti. Simon Crump živi i radi u Sheffieldu.

Moje ime je legija

Lucía Etxebarría

Mislim da sam nekada voljela ljeto, no to je bilo jako, jako davno, kada su još postojali praznici, neka vrsta ljetnog zastoja paraliziranog danima u praznom vremenu. Kasnije su se pojavile platne liste i preskupi, skučeni, prljavi stanovi, a praznici su nestali jer više nije bilo ni novca ni vremena ni dobre volje, ostala je samo vrućina i prašina i nagli pad tlaka i rastaljeni asfalt i sunce raspršeno u čestice sumaglice, oštri bljesak metalnog sjaja koji zaslijepljuje, zaglupljuje, od kojeg se vrti u glavi i koji mi ne dopušta da mirno kročim ulicom; vrtoglavicu, poznato je, i probleme s vidom, kažu, može uzrokovati pretjerano izlaganje suncu: Ali, malena, kome pada na pamet hodati ulicom usred podneva, na četrdeset stupnjeva? Pa vidite, konju glupi, autobus ne staje pred mojom zgradom i nemam taj vaš blistavi automobil s ABS kočnicama i ugrađenom klimom, moja plaća – trebali biste to znati – nije mi dovoljna ni da svakodnevno ručam po restoranima, a osim toga u svim jebenim poduzećima, osim u našem, radi se cijeli dan bez pauze. Ljeto je za mene bilo samo pusta, jalova i suha riječ i ja sam ga mrzila, iako sam, da budem iskrena, mrzila cijeli svoj život.

I, eto, baš sam za vrijeme ljeta morala organizirati selidbu. S obzirom na to da studenti izlaze iz stanova u srpnju tada je lakše pronaći novi stan, a ja više nisam mogla dopustiti da plaćam najam tog ruševnog i mračnog stana u kojem su čak i vrata padala u depresiju i njihala se u vjetrovitim noćima uz plač šarki, da i ne govorim o zidovima od kartona (susjedovo hrkanje pililo mi je san svake noći), a cijevi su se cvileći žalile na svoju starost (vlažna mrlja koja je ubrzala moj odlazak bila je upravo trag njihovih suza). Nisam mogla računati na pomoć prijateljica pri pakiranju: neke su bile na godišnjem odmoru, a druge nisu bile toliko bliske prijateljice ili mi je možda ipak više vrijedilo suočiti se s činjenicom da sam sama na svijetu. Nisam predvidjela da bi to moglo biti tako teško: oči su mi suzile i stalno sam kašljala zbog prašine koja se podizala, nisam bila dovoljno snažna da pomaknem svu tu starudiju i kutije, a da nesreća bude veća stalno sam padala u nesvijest. Ponekad bih došla k svijesti na podu a da uopće nisam znala kako sam tamo završila. Vrućina, jebena vrućina, govorila sam sama sebi, spušta krvni tlak. Glupa, kakva jesam, nisam ni obraćala pažnju na bolove, na kraju krajeva ljeti se često pojavljuje salmonela, a i voda se lako kvari, a osim toga, kako sam mogla voditi računa o grčevima u trbuhu kada sam, od tolikog podizanja kutija, osjećala da su mi kosti sasvim samljevene. Pojedinačna bol praktično je neraspoznatljiva kada se utopi u cijelom univerzumu raznih boli, kao suze na kiši. Nisam se uplašila čak ni kada sam počela krvariti. Mjesečnica je, pomislila sam, uranila zbog tolike vrućine, pa zar ne kažu da u tropskim krajevima djevojčice dobivaju prvu menstruaciju u preuranjenoj dobi? Sve dok se bujica krvi nije slila u potok i dok nije postalo jasno što se zbiva.

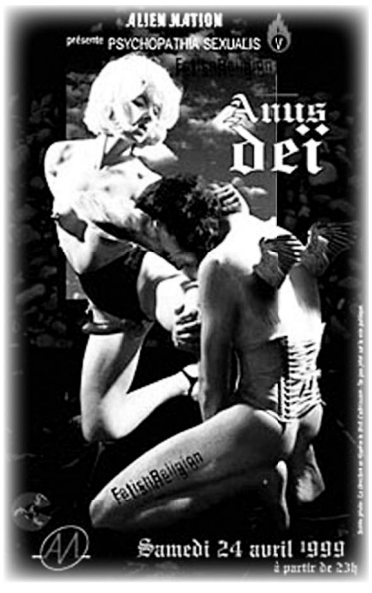

Nisam imala telefona, isključili su mi ga pa sam se morala spustiti na ulicu u hlačama natopljenim crvenom tekućinom i potražiti taksi koji će me brzo odvesti do bolnice *La Paz*. Trebalo je stići do tamo, ući na hitnu, popeti se na nosila, slušati kako mi neki liječnik govori ono što sam već znala. Sestra me je upitala želim li da nekoga obavijesti, a kada sam joj rekla da nema potrebe, pogledala me je kao da sam drolja. Vidite gospođo – iako to nikada nisam izgovorila – najbolje je da o ovome moja obitelj ništa ne dozna, a što se tiče oca ovog zametka od deset milimetara, ne želim mu dati priliku da mi postavi pitanje: "Jesi li sigurna da je moje?", pitanje koje, sasvim sam uvjerena, nikada nije postavio svojoj ženi. Da, gospođo, bila sam zaljubljena do boli. Da, gospođo, kleo se da me voli, da sam ljubav njegova života, da ne može živjeti bez mene. Da, znam, gospođo, to je najčešća tema ciganskih romanci. Daaaa, gospođo, glupa sam k'o tuka, niste mi otkrili ništa što već i sama ne znam.

Odveli su me u sobu u kojoj su jecale druge žene. Dali su mi tabletu za umirenje koja nije služila ničemu jer u pitanju su bili bolovi kakve nikad do tada nisam osjetila, ni migrene, ni zubobolja, ni bubrežni napad. Preklinjala sam vičući da mi daju još tableta za umirenje. Rekli su da mi više ne mogu dati. Otišla sam do kupaonice. U torbici sam pronašla nekoliko *nolotila* i dva *ecstesyja* u alu-foliji koji su stoljećima ostali skriveni u novčaniku, od posljednjeg rave-partyja, znači još iz vremena dinosaurusa. Progutala sam ih sve odjednom. Sjedeći na školjci promatrala sam bujicu koja je tekla i tekla dok se bol nije ustostručila i dok u vodu zahoda nije pala jedna crvena, pulsirajuća kugla nalik na janjeće srce. Morala sam si ponoviti tisuću puta da to nije bilo dijete, nego da je bila riječ o golemom ugrušku krvi koja je obavijala zametak i tada sam se konačno, kada je već počinjalo svitati, vratila u krevet i zaspala.

Sljedećeg dana sam otkrila da su sve žene u sobi bile tamo iz istog razloga i činila mi se vrlo okrutnom apsurdna ideja tog sadista, tko god on bio, da nas sve smjesti u istu prostoriju, kao da bi nam moglo biti od koristi da se vidimo odražene u očima drugih, kao da su bilo koju od nas imalo zanimali jadi drugih žena – jednakih u biti, a opet toliko različitih u pojedinostima – koje su plovile u tom moru bolničkih kreveta. Za razliku od mene, sve su imale pratnju, muževe ili dečke koji su im pomagali da lakše progutaju tu gorku pilulu ili da barem s njima podijele tugu, no činilo se da su sve u većoj depresiji od mene. Izgleda da je postojanje njihovih fetusa postalo najbitnijim razlogom za njihovo osobno postojanje. Jedna od onih žena, kojoj ne bih bila dala više od dvadeset i pet godina, a pokušala je bezuspješno zatrudnjeti pet puta, govorila je kako se osjeća beskorisnom jer je iznevjerila obitelj i, ponad svega, svoga supruga. Druga, Cigančica od kojih dvadesetak godina, izgubila je ono što bi bilo njezino četvrto dijete. Bila je tamo neka mlada plavušica koja je neprestano plakala i nešto šaputala na mobitel. Bilo ih je plavih, crnih, smeđih, bilo je onih koje je resilo golemo skupo prstenje i onih koje su nosile pidžame od jeftine sintetike. Jedna je bila Marokanka, a njezine crne oči blistale su na tamnom licu, druga je imala nježnu, sasvim bijelu, gotovo prozračnu kožu, poput cigaret-papira, što je ukazivalo na postojanje germanskoga ili skandinavskoga gena. Ali sve te suprotnosti bile su uklonjene činjenicom da one dijele istu priču. Razlike u klasi, običajima, fizionomiji nestajale su u dubinskom zajedništvu u ovisnosti, ovisnosti o mužu ili obitelji koja je od njih zahtijevala majčinstvo kako bi putem njega zadobile važnost, ovisnosti tipičnoj za osobe svjesne da nisu u stanju upravljati svojim životima, ovisnosti i patnje koje su postojale poput neke tajne poveznice među ženama koje izvan ova četiri bijela i aseptična zida ne bi imale jedna drugoj što reći. U jednom trenutku poput ovog, zatvorena zajedno s takvim lijepim uzorkom frustracija i jadikovki, osoba neizbježno mora pomisliti da život nema smisla i na taj način pronaći opravdanje i zahvaliti sudbini što život koji sam nosila u sebi više ne postoji. No ja sam se te godine već nebrojeno puta ogrnula s kostrijeti. Koža je bila previše izranjavana i više nije mogla podnijeti. A možda su mi tablete iz novčanika dale duševni mir da se suočim sa svime bez suza.

Nekoliko sati kasnije pojavila se medicinska sestra koja nas je obavijestila da nas vode na ultrazvuk. U onoj čekaonici, zamotane u zelene i grube ogrtače od serža, nalikovale smo na pokorne ovčice koje dopuštaju da ih vodaju amo-tamo, pa čak i u klaonicu. Polegli su me na stol, namazali trbuh lubrikantom i po njemu prošli nekom vrstom valjka. Na ekranu se mogla vidjeti ružičasta unutrašnjost moje više ne zauzete maternice. Svima nam je ostalo nešto unutra, pa je gubitak trebalo zaključiti kirurškom intervencijom. To se naziva kiretaža. Na kolicima te odvezu do operacijske sale, prebace te na stol, svežu ti noge remenčićima za metalno postolje, otvorena si pred kirurgom poput žrtvenoga goveda, pa nastojeći zaboraviti da ti neki stranac kopa po pičci, buljiš u golemu lampu koja visi sa stropa poput sunca i kada te anesteziolog pita koliko imaš godina, zaspeš, i ponovo se budiš u sobi punoj cmizdravica, s Cigankom koja će ponovo zatrudnjeti i šminkericom koja će svakako pokušati, i plavušicom koja se bori s osjećajem krivice jer je u biti presretna zato što je izgubila dijete, iako to nikada neće priznati svom dečku a kamoli obitelji. Sigurno je bilo više žena, više uplakanih, umornih i praznih žena, no ne sjećam ih se.

Stariji doktor me je upitao kako se osjećam. Rekla sam dobro. Otpustio me je, potpisala sam neke papire, dali su mi kapi za sprječavanje zgrušavanja krvi – koje nikako nisam smjela prestati uzimati – pokupila sam bočicu Methergina, stavila je u torbu i otišla.

Kod kuće nisam imala gdje prileći. Već ranije sam bila rastavila trosjed i krevet, a sve su plahte bile zapakirane. Bacila sam madrac na pod i legla na njega izbrojivši cijelu listu infekcija koje sam mogla pokupiti šćućurena na prašnjavom madracu, na ne manje prašnjavom podu, no bila sam umorna kao pas, a nije mi na pamet padalo neko drugo rješenje. Kako sam izgubila tri dana nisam imala drugog izbora nego da iduće jutro ustanem i nastavim gomilati kutije, osjećala pritom bolove ili ne. Pomislila sam da bih mogla nekoga nazvati, palo mi je na pamet nekoliko imena, no nitko od tih ljudi nije mi ulijevao dovoljno povjerenja. Vjerojatno bi mi priskočili u pomoć, no bilo mi je draže nastaviti samoj. Nisam mislila da bi mi društvo moglo biti od pomoći. Baš ništa se ne bi promijenilo da sam sve to nekome ispričala. Jednako kao što se ništa neće izmijeniti kada svoju priču ispričam vama.

Sa španjolskoga prevela Gordana Matić

Lucía Etxebarría rođena je 1966. u Bermeu (Baskija). Završila je studij novinarstva u Madridu. Jedna je od najkontroverznijih spisateljica i esejistkinja na aktualnoj španjolskoj književnoj sceni. Godine 1997. objavila je prvi roman *Ljubav, znatiželja, prozac i sumnje* (*Amor, curiosidad, prozac y dudas*), izašao i u hrvatskom prijevodu, koji je 2001. adaptirala za film. Za svoj drugi roman *Beatriz y los cuerpos celestiales* nagrađena je književnom nagradom *Premio Nadal,* a njezin roman *O svemu vidljivom i nevidljivom* (*De todo lo visible y lo invisible*), također objavljen u Hrvatskoj, nagrađen je 2001. nagradom *Primavera* za najbolji roman. Na hrvatski joj je prevedena i knjiga pripovjedaka *Ljubavna priča kao bilo koja druga* (*Una historia de amor como otra cualquiera*, 2003.). Lucía Etxebarría prošlogodišnja je dobitnica nagrade *Planeta*, jedne od najprestižnijih književnih nagrada u Španjolskoj, koja je dodijeljena romanu *Un milagro en equilibrio.* Njezini eseji, priče i romani prevođeni su na njemački, francuski, talijanski, portugalski, norveški, hrvatski i mnoge druge jezike.

Indija

Rashid Novaire

Kuća čuvara ustave nalazila se malo izvan grada. Kada ujutro ulice bijahu prekrivene rosom, uz hrđavi kotač koji otvara ustavu stajao je čuvar sa svojom impozantnom siluetom.

Ljudi na čamcima i u čunovima prolazili su u tišini i dan se pojavio u punom sjaju kao da je riječ o bogovima svjetlosti.

On i žena zapravo su bili preveliki za kućicu. Uvijek su se morali saginjati, a dok su se kretali na vratu su osjećali oštar, hladan vjetar koji je puhao kroz procjepe na drvenom stropu.

– Da sam dobila kći, nazvala bih je Emily – ponekad je znala kazati žena dok je uvečer u kuhinju unosila dva bijela tanjura.

U Giethoornu nije bilo mnogo muškaraca koji su znali čitati.

Stoga je čuvar ustave ljudima uvijek bio pomalo mrzak, a njegovu su ženu, kad je ljeti odlazila brati voće u vrtove na rubu sela, ignorirali svaki put kad bi se nasmiješila.

U selu je bilo malo žena koje nisu mogle imati djecu.

Čuvar ustave imao je knjigu. Na njoj je velikim crvenim slovima pisalo INDIJA. To je bilo prošireno izdanje enciklopedije koja je obilovala mističnim otkrićima. Svake je večeri iz nje naglas čitao i tek se tada u kući dobro mogla razabrati tišina među riječima, među rečenicama.

Njegova žena radije nije slušala kad je glasno govorio o toj novoj, netom otkrivenoj zemlji. Sklopila je ruke na teškom, drvenom stolu i promatrala kako vani vjetar dodiruje površinu vode.

Kad bi barem nešto kazao, razmišljala je ponekad.

No, čuvar ustave već godinama nije razgovarao s njom, pa se u hladnim satima na izmaku večeri osjećala sitnom i ranjenom.

Čuvar ustave najprije se glasno nakašljao, a potom je počeo čitati promukao od ozbiljnosti: *Putnik je vidio kako se jedna roda u koritu rijeke u Indiji polako rastopila pretvorivši se u gomilu tekućine s kljunom i perjem. Sjedio je na vrućem suncu pokraj ptice i satima promatrao čudo.*

Nadalje navodi da kroz koru nekih stabala u indijskoj šumi rastu ružičasti krakovi, jedva se pomiču i ne proizvode nikakav miris.

U knjizi također bijahu otisnuti crteži u crnom tušu, no žena je uvijek pokušavala gledati dalje od papira.

Promatrala je gumbe na njegovoj košulji kako bi izbjegla njegov zahtijevan pogled.

Dulje je naglas čitao onih večeri kada je veoma rano padao mrak, a u kući je bilo ledeno, s obzirom na to da je nikada nije grijao.

Žena se oprezno pomicala s lijeva na desno i razmišljala kako u boli koju je osjećala postoji nešto dragocjeno.

Sve stvari koje je opisao njezin muž bile su toliko nemoguće, no on je ipak vjerovao svojoj knjizi.

Kada je razmišljala na taj način, po stranicama bi prošetala i njezina kći.

Promukli glas čuvara ustave, a ponekad i kiša, bijahu jedini glasovi u okolici. Žena je tako zamišljala utjehu.

On je i dalje pričao, a kad je pročitao knjigu, krenuo bi ispočetka.

Možda će jednog dana nad svojom knjigom umrijeti od iscrpljenosti, razmišljala je.

Nije bila sigurna treba li ga.

Njegov je glas prokrstario njezinim mislima: *Peljar je putniku kazao kako bi bilo bolje da ne oplove obalu kod Indije. Govorilo se da morska voda čovjeku dolazi samo do gležnjeva te da u njoj plivaju muška stvorenja koja glavu nose ispred sebe na štapu i ženska stvorenja koja ponekad ostaju bez kože, zbog čega su moreplovci mogli vidjeti prozirne komade kože kako plutaju po površini oceana.*

Putnik se ničemu više nije čudio, čak je vidio ljude crne kože i oštrih, neobičnih crta lica.

Predmnijevao je da je riječ o divljacima. Na svadbi se najprije pjevalo cijelu noć, a zatim su mladenku živu bacili u vatru.

Bijaše toliko mračno da žena nije mogla vidjeti želi li čuvar nastaviti pripovijedati.

– Da imam kći, nazvala bih je Emily – reče ona te se uputi u noć.

Čovjek može vidjeti i ono što je nemoguće, razmišljala je dok je pozdravljala mornare koji su te noći pristali u Giethoorn.

O tome je često razmišljala dok je promatrala svoju haljinu koja je lepršala na vjetru i vidjela ključnu kost koja je upućivala na njezine grudi.

Ruke je položila na trbuh i razmišljala… i ono što je nemoguće čovjek može vidjeti.

Ujutro je kroz niski prozor promatrala djecu koja su, smijući se i spotičući po šljunčanom putu, trčala u školu.

Starjela je.

Minute se pretvoriše u sate.

Malčice je pognula glavu zbog niskoga stropa te otišla natrag u sobu u kojoj je čuvar i dalje čitao: *Za vrijeme strašne nestašice hrane u Indiji bogovi na zemlju poslaše zrak kako bi ljudi raskomadali oblake i njima napunili želuce. Tada je umrlo na stotine djece koja na svojim mladim ramenima nisu mogla nositi breme spuštenih oblaka.*

– Djeca koja umiru?

Bijaše to prvi put nakon mnogo godina da je nakon njegove priče postavila protupitanje. Primijetila je da je na trenutak nešto zasvjetlucalo u dosadnim očima čuvara.

Svoje teško tijelo noć je neočekivano nadvila nad nju.

Ljeto se činilo sve daljim.

Strop je ostao nizak, kućica se doimala sve manjom, no ona je osjećala da ju je gledao drukčijim očima nego prije.

Osjećala je da je za njega postala netko, bila je više nego samo njegova žena, možda i netko u koga će se ugledati.

Netko koga je s divljenjem potajno promatrao poput gradonačelnika ili trubadura na trgu.

Nije mogla točno ustvrditi kada je postala važna: je li se to dogodilo odjednom ili malo pomalo.

Jedino je znala da su dani postali drukčiji.

Nekih jutara ustave se nisu čak ni podizale, a u kanalu su čekali čamci s mokrim, lepršajućim jedrima.

S nizozemskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

Rashid Novaire rođen je 1979. u Amsterdamu. Majka mu je Nizozemka, a otac Marokanac. Godine 1996. nagrađen je književnom nagradom El Hizjra za prozu i poeziju. Tri godine kasnije, nakon što je debitirao zbirkom kratkih priča *Reigers in Caïro*, kritičari su ga proglasili velikom književnom nadom, a zaklada Halte Proza zbirku je proglasila jednom od najboljih knjiga u 2000. Iste godine Novaire je bio finalist Nagrade za kulturu NPS. Njegov scenarij *De straten van Mefta* ovjenčan je nagradom European Broadcasting Union. Rashid Novaire piše prozu, poeziju, scenarije i kolumne. Živi i radi u Amsterdamu. Među ostalim je objavio: *Isak en de wolf*, novela (2000.), *Maïsroest*, roman (2003.).

Božuri i nezaboravki

Georgi Gospodinov

Poznavali su se jedva nekoliko sati. On – nešto iznad trideset, ona – nešto ispod. On je trebao po njoj poslati paket svom poznaniku preko oceana. Ona je samo posredovala. Posao od pet minuta, ali već dva od sveukupno tri sata koja su ostala do polijetanja nisu mogli naći nikakav opravdan razlog za rastanak. Sada, točno šezdeset minuta prije polijetanja, stajali su u kutu kafića u čekaonici, ispijali su po treću kavu i šutjeli. Iscrpili su već sve teme koje su mogle održavati razgovor između dvoje neznanaca. I šutnja je postajala već nepristojna. Stolić između njih bio je zatrpan praznim plastičnim čašama koje su zadobile najneočekivanije oblike od dugog prebiranja po rukama. Žličice za kavu bile su već odavno usitnjene na najsitnije moguće komadiće, a prazni paketići šećera pretvoreni u lijevke i minijaturne brodiće.

Palo mu je na pamet da taj stol može biti dobar *ready-made* objekt ili, drugim riječima, instalacija, koju bi nazvao *Apologija potištenosti* (plastične čaše za kavu, žličice, prazni paketići šećera, bijeli stolić). Poslije mu se učinilo glupo i odlučio je to prešutjeti. "Ovo što se prešućuje pretvara se u strgane žličice i zgnječene čaše", izustila je odjednom. Pomislio je da nikad više neće sresti takvu ženu koja će mu čitati misli i s kojom bi želio ostati u tom kafiću do kraja svog života. Štrecnuo se jer je upotrijebio, makar samo u mislima, frazu kao što je "do kraja svog života".

– Ajmo malo pričat – reče ona, iako već dva sata nisu zašutjeli.

Preostali sat bilo je premalo vremena da bi se protratilo u okolišanju i pravljenju brodića. Ali, obzirom da on nije započinjao, ona jednostavno reče:

– Moramo prihvatiti da se ljudi ponekad doslovno mimoilaze.

– Ironija je u tome što to shvaćaju upravo onda kad se sretnu – rekao je.

– Vjerojatno je bilo načina da se sretnemo ranije. Živjeli smo toliko vremena u istom gradu. Nije moguće da se nismo mimoišli na nekom semaforu.

– Primijetio bih te – rekao je.

– Voliš li je? – upitala je.

– Voliš li ga? – upitao je.

Brzo su se složili da to nema nikakve veze i da im nitko nije kriv.

Kasnije se nije mogao sjetiti kome je prvom pala na pamet ta spasonosna (kako je tada mislio) ideja o izmišljanju zajedničkih uspomena, stvaranju cijelog svog života prije i poslije upoznavanja. Slab pokušaj osvećivanja slučaju koji ih je nemilosrdno spojio nakratko samo zato da bi ih rastavio. Imali su na raspolaganju pedeset minuta.

– Sjećaš se – započeo je – kao učenici živjeli smo u istoj ulici. Ostavljao sam ti potajno svakog tjedna u poštanskom sandučiću po jedan prsten od folije bombona *Lakta*.

– Aha – reče ona – znači, ti si bio taj. Moj otac ih je uvijek pronalazio prvi i sumnjao da neki poremećeni obožavatelj iz kvarta šalje zaručničke prstene mojoj majci. A sad ispada da su bili za mene.

– Za tebe su bili – rekao je.

– A sjećaš li se ti – započela je – kad smo na posljednjoj godini fakulteta otišli samo nas dvoje u onaj samostan. Prvi put smo otišli nekamo sami. U hotelu nije bilo slobodnih soba, pa su nas stavili u jednu od svećeničkih ćelija. Bilo je jako hladno, a krevet – tvrd. Pomalo me je hvatao strah. Poslije svakog puta prekrižila bih se krišom od tebe. Pet puta sam se prekrižila one noći.

– Šest, rekao je. I mene je bilo strah. A sjećaš se kad si poslije došla živjeti kod mene? Tvoja majka je rekla da će te se odreći preko *Narodnih novina* jer nije htjela imati nezakonitu unučad.

– Sjećam se. Ionako nisam mogla imati djecu.

Na ovom mjestu ona je zašutjela. On ju je uhvatio za ruku, prvi put otkako su se poznavali. Sasvim lako, utješno.

– Nema veze – reče on. A sjećaš se kad sam slomio nogu? Bilo mi je već 48, rintao sam kao lud i taj mjesec doma učinio mi se pravim rajem. Ti si, također, uzela bolovanje, čak si im zaprijetila da ćeš si slomiti ruku ako te ne puste. I cijeli mjesec nismo pomolili nos vani.

– A kad su mi sljedeće godine otkrili onaj tumor... Ti si pročitao negdje da terapija smijehom liječi rak i dva tjedna neprestano si mi pričao viceve da bih se smijala. Još uvijek se čudim odakle si ih izvlačio. Bio si toliko uplašen i mio. Tada ti je, mislim, kosa sasvim posijedjela. I svaki dan si mi donosio božure i nezaboravke.

– Hvala Bogu da si se oporavila. Što bih ja bez tebe.

U tom trenutku pozvali su sve putnike za New York na terminal za izlaz. Šutjeli su, ne više od minute. Onda je ona ustala i rekla da mora krenuti. On je uzeo njezine kofere i njih dvoje su krenuli. Prije nego je prošla kontrolu putovnica, okrenula se i dugo ga je ljubila. Kao za posljednji put, pomislio je, iako prvog puta nikada nije ni bilo.

Pola sata kasnije, on se okrenuo i pošao. Osjećao se jako ostarjelim, s mukom je pokretao noge. Prolazeći kroz vrata sa zrcalnim staklima na izlazu, namjerno je zatvorio oči da u odrazu ne bi ugledao naglo posijedjelu kosu i svoja opuštena, već staračka ramena. Sa svakim korakom bivalo mu je sve jasnije da se ne može vratiti kući svojoj nezamislivo mladoj ženi. I nikada joj ne bi mogao ispričati što je radio tih pedeset godina dok ga nije bilo.

S bugarskoga prevela Ksenija Marković

Georgi Gospodinov rođen 1968., jedan je od najčitanijih suvremenih bugarskih pisaca. Iako je književnu karijeru počeo nagrađivanim pjesničkim knjigama, književni ugled izvan Bugarske Gospodinovu je donijela njegova prva prozna knjiga *Prirodni roman*. Ovaj roman kritičari su proglasili najboljim bugarskim romanom devedesetih, a preveden je u SAD-u, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Sloveniji, Makedoniji, Italiji… Gospodinov je koautor i dviju književnih mistifikacija *Bugarske hrestomatije* (1995.) i *Bugarske antologije* (1998.), a njegova zbirka priča *I druge priče* (2001.), objavljena je na francuskom, češkom i njemačkom jeziku. Autor je i kazališnog komada *D.J*, s kojim je osvojio nagradu *Ikar* za najbolji bugarski dramski tekst (2004.). Poezija i priče Georgija Gospodinova objavljivane su u engleskim, njemačkim, francuskim, poljskim, češkim, američkim, danskim, finskim, mađarskim i dr. izdanjima. Gospodinov je urednik bugarskog izdanja književnog časopisa *Orient Express*, urednik *Književnih novina*, tjedni kolumnist u *Dnevniku* i radi na Institutu za književnost Bugarske akademije znanosti.

Veliki ljubavnik

Petri Tamminen

Na muškarce nakupačko uvjeravanje ne djeluje. Znaju oni tu pjesmu. Oni se sami njome koriste kad treba ženi dokazati ljubav. To ih podsjeća na težak rad i igru – na sve ono što je sumorno u ljubavi. Priziva im u misli loš seks.

Veliki ljubavnici ne cvile. Oni se svuku, sruše na plahte i zure odozdo zažarenim očima. Žena ih slijedi, anđeli joj lepeću krilima u grudima. Samosvijest je zarazna, a sloboda oslobađa.

Ujutro veliki ljubavnik odlazi bez riječi. Žena iščekuje čitav dan i dugu večer. U ponoć odlazi razočarana u krevet. S utihle ulice čuje se škripaj ručne kočnice. To je pozdrav velikog ljubavnika.

Nakupac ljubavi leluja između strasti i osjećaja krivnje; veliki ljubavnik zna što hoće. On ne traži razloga za odustajanje. On zna da pobjeđuje čim uđe u krevet. Ponekad u njem spava ženin muž – svrate k ženi nakon večernjeg izlaska, a hrkanje se čuje sve do predsoblja. Veliki ljubavnik razbaca odjeću i gol ulazi u spavaću sobu. Petnaestak minuta kasnije žena dolazi za njim. Ona se skida i namješta između dva muškarca. Muž se budi ali se pretvara da spava. I njemu je jasno da se događa nešto veliko.

Ako žena oklijeva, veliki ljubavnik već nešto smisli. Ustaje iz kreveta, vadi iz džepa na grudima lisnicu i prazni je na plahti. Pokazuje papire jedan po jedan, navodi JMBG, brojeve bankovnih računa, krvnu grupu i pin. Te noći on priča opširno o svojim papirima. Pred zoru žena otvara svoju torbicu, vadi iz nje lisnicu i otkriva svoje papire. Zajedno idu u krevet.

U vrevi ulice velikog se ljubavnika ni po čemu ne može prepoznati. Otvori li usta pitajući za adresu, žene ga pozivaju na piće. Kad s hokejašima provodi večer u sauni, on je taj koji uzdiše: "Ah, kad bi me bar mama zamotala u ručnik i uzela u krilo."

Ljubomora

Strah od smrti paralizira mladiće sklone riziku. Karcinolozi se boje raka. Supruzi najvjernijih žena zapadaju u ljubomoru.

Žena je zbog nekog tečaja odsutna preko noći. "S nekim je muškarcem", sine suprugu. Ideja sazrijeva tijekom idućeg dana. Kad se žena navečer vrati, doček je hladan. Nakon dnevnika muž već udara. Obećava prestati čim mu prizna. Ipak, ne prestaje.

Pogrdni nazivi i šamaranje traju čitav tjedan. U subotu žena odlazi u dućan. Tri minute tamo, tri natrag i tri u dućanu, procjenjuje suprug i mjeri vrijeme. Žena se vraća nakon deset minuta. Žena pjevuši vadeći stvari iz vrećice.

Prije rata napade bijesa su u duševnim bolnicama liječili kupkama. Na kadi je bio poklopac od šperploče i na poklopcu prorez za glavu. Prvo hladna kupka dva sata, pa onda vruća kupka sljedeća dva sata. Ako čovjek ne zaspe za osam sati, tukli bi ga palicom kroz mokru plahtu. Tako ne ostaje tragova i čovjek zaspe. Ponekad su bolesnika zatvorili u ćeliju, između dvoja vrata udaljenih 40 centimetara, glavom nadolje. On bi prvo stajao na rukama, onda na glavi, a na kraju bi se sklupčao na podu. U tom bi ga položaju navečer smjeli odnesti u krevet. Djelotvornija sredstva stigla su iz Njemačke nakon rata. Sad čovjek zaspe prije no što mu bolničar izvuče iglu iz mišića.

Suprug se budi u bolničkoj sobici i vraća se u stvarnost, razabire svoj položaj, shvaća tko je i gdje se nalazi. Tu on pošašavi. Odvode ga na odjel. Elektrošokovi pomažu. To utječe na pamćenje, ali pamćenje nije toliko važno. Najvažniji je duševni mir.

Nakon tri tjedna suprug je opet kod kuće. Šutljivo se razvlači po kauču. Ni ženi se ne pjeva. Iz dućana se vraća gotovo u trku.

Odluka o rastavi sazrijeva petnaest godina. Za šesnaesti Božić žena zove s posla najjače muškarce da joj pomognu oko selidbe. Suprug se mota nosačima oko nogu, gura im pivo u ruku i šapuće im laži o ženi.

U garsonijeri na periferiji ženi je mirno. U očima rodbine ona je napustila bolesnog supruga. Suprug šalje prijeteća pisma i dolazi sjekirom razvaliti vrata. Ti dolasci prestaju nakon deset godina. Ženi je 68 godina. Ona sad može započeti vlastiti život.

S finskoga preveo Boris Vidović

Petri Tamminen rođen je 1966. Magistrirao je novinarstvo na sveučilištu u Tampereu. Živi kao *free lance* književnik i novinar u mjestu Vääksy sa ženom i dvoje djece. Roman *Väärä asenne* (*Pogrešan pristup*, 2000.) preveden je na njemački i švedski, ali Tamminenov omiljeni žanr su kratke priče. Premda autor nevelikog opusa, stekao je reputaciju jednog od najvećih finskih majstora kratkog pripovjednog oblika. Objavio je zapažene knjige priča *Elämiä* (*Životi*, 1994.), *Miehen ikävä* (*Tjeskoba muškarca*, 1997.), knjiga *Piiloutujan maa* (*Zemlja skirvača*, 2002.), prevedena je na njemački, engleski i japanski, a posljednja objavljena knjiga mu je zbirka kratkih proza *Muistelmat* (*Sjećanja*, 2004.). Za svoj književni rad primio je više prestižnih nagrada.

Knjižnica će biti cjelovita

Grozdana Cvitan

Šibenska Gradska knjižnica Juraj Šižgorić u prostoru bivšeg Doma JNA zamišljena je kao pravi multikulturni centar koji upravo svladava svoje posljednje prepreke do završetka

Navodnu dalmatinsku sporost posljednjih godina Šibenik, čini se, posebno marno potvrđuje u adaptaciji i sanaciji kulturnih objekata. Najprije se čekalo da bi granatom uništena statika nekadašnjeg Narodnog kazališta ponovo postala sigurna za gledatelje, kako bi se zatim ozbiljno krenulo u preseljenje Gradske knjižnice Juraj Šižgorić. Prije nekoliko desetljeća knjižnica se iz gradskog središta preselila u tadašnje ponose socijalističke gradnje, jedan od dva nebodera kojima je arhitektura intervenirala u vizualnu sliku tadašnjega gradskog predgrađa. U međuvremenu su dva prizemna kata nebodera, odnosno prostor knjižnice, postali stalna meta gradskih skitnica jer su vremenske prilike odavno oštetile prozore, pa je u knjižnici klimatske uvjete moguće održavati stalnim propuhom.

Nakon zbrajanja i oduzimanja gradskih prostora poratnom inventurom, knjižnicu je "zapala" željezno-staklena konstrukcija na Poljani, bivši Dom JNA, nastao šezdesetih na arheološkim iskopinama. Unutar ponovo ostakljene zgrade vrijeme je dugo stajalo na izvijenim bombardiranim konstrukcijama. Izvana se Šibenik ogledao u staklu knjižnice, iznutra se rat ukočio muzejski ostakljeno. Arheolozi su se u međuvremenu pokušavali prikrasti zgradi sa strana ne bi li utvrdili što je još moguće otvoriti i ukrasti zemlji iz njihova područja, pa u novom identitetu zgrade jedna prastara kamena ulica desno od ulaza u novu knjižnicu vodi ni iz čega u nigdje: od ostatka gradskog zida do ulaza u zgradu. Iako su radovi pri kraju i useljenje se očekuje ove godine (ravnatelj Milivoj Zenić uvjerava novinare da je to siguran ovogodišnji događaj) okoliš zgrade još više nalikuje opkopu srednjovjekovnih utvrda u kojima je voda priječila ulaz u grad, nego prostoru koji će uskoro pripadati okolišu nove knjižnice. Nekoliko slojeva stoljeća iz vremena postanka grada tako će u dijelu okoliša biti uvod u knjižnicu koja bi otvaranjem trebala potvrditi već sad razvikanu ljepotu najljepšeg funkcionalnog zdanja svoje vrste u Hrvatskoj. A funkcionalnost nije samo u knjižnom blagu i posudbi, nego je projekt knjižnice zaista korespondirao s budućim vremenom. U tu svrhu zamišljen je pravi multikulturni centar koji upravo svladava svoje posljednje prepreke do završetka.

U međuvremenu, gradom su se rasprostirale različite "malomištanske vijesti", a djelatnici knjižnice slušali o tome tko sve planira, pokušava ili se sprema odvojiti neki od prostora knjižnice kako bi upravo tamo otvorio banku, trgovinu, ured, a o restoranima i kafićima da se ne govori. Ponekad zbog novca, ponekad zbog moćnika koji bi se rado prikazali i kao donatori, radovi su obustavljani. Trenutačno se pokušava provesti natječaj za namještaj koji, kao u svakoj igri živaca i moći, može biti jeftin ili skup. Funkcionalan više ili manje, i još ponešto.

Ipak, vjerovati je da ravnatelj Zenić zna što tvrdi. Uostalom, on je u Šibeniku zaista u nevrijeme, kad su svi (istina, pomalo s tugom) vidjeli samo grad stagnacije i propadanja, pokrenuo izdavačku djelatnost na kojoj mu i danas zavidnici zavide, a dobrohotnici čestitaju. Usprkos svim nedaćama, ta izdavačka djelatnost uskoro bi trebala zaokružiti i svojih prvih sto naslova, a kad se zna da je riječ o knjigama koje na bilo koji način moraju dodirivati i Šibenik kao temu, onda je sljedeće pitanje: pa tko sve u Šibeniku piše?

Nije nužno da netko piše u Šibeniku nego o Šibeniku - uključujući stoljeća i ljude koji su ta stoljeća obilježili. A njih je još mnogo, neistraženih je tema i osoba, starih listina i inkunabula, uopće vrijednosti koje je upravo Zenić pokušao dati knjigom u slavu pisane riječi (od uklesane do računalne) na tom prostoru. Svatko tko ostane bez ideje može je potražiti i u likovno izuzetnom izdanju, naslovljenom *U pohvalu od grada Šibenika* (Šibenik, 2002.). Da studijska djela, pregledi i povijesne sinteze nisu rijetkost, svjedoči i posljednje predstavljanje novih izdanja: knjiga Josipa Vidakovića i suradnice Ane Šimić *Povijest šibenskog novinstva (XIX. i XX st.)* i *Šibenska "Hrvatska riječ" (1905.-1914.)*, a kao pozivnica za predstavljanje poslužio je reprint prvog broja *Hrvatske rieči* star sto godina s nekoliko vrlo aktualnih ulomaka.

Reprezentativna slika prošlosti

Josip Vidaković, Ana Šimić (suradnica): *Povijest šibenskog novinstva (XIX. i XX. st.)*, ISBN 953-6163-82-9
Josip Vidaković, Ana Šimić (suradnica): Šibenska *"Hrvatska riječ"* (1905.-1914.), Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Odjel za informatologiju i komunikologiju Sveučilišta u Zadru, Šibenik / Zadar, 2005. ISBN 953-6163-81-0

Prevelik uvod u još veći rad oznaka je dvotomnog izdanja Josipa Vidakovića (autora više bibliografskih jedinica iz povijesti hrvatskog novinstva) i suradnice Ane Šimić, a prvobitni diplomski rad proširen je do impozantnih razmjera u kojima je prikazan cjelokupan svjetovni i katolički tisak u Šibeniku do današnjih dana. Početak svjetovnog novinstva iz travnja je 1905., kad počinje izlaziti glasilo *Hrvatska riječ*. Ipak, riječ je o novinama na hrvatskom jeziku svjetovnog karaktera dok prve novine predstavlja biskupijski glasnik *Folium Dioecesanum* (1882.-1894.). Da je riječ o zaista golemom poslu, jasno je ako se osvijesti činjenica da tu golemu građu čine različita glasila od informativno-političkih novina različite važnosti do župskih listića, pedagoških, sportskih i svih drugih specijaliziranih izdanja. Mnogima je vijek bio kratak, drugima je sudbinu određivala cenzura i političke prilike pa će ugasli "lijevi" tisak nakon Prvog svjetskog rata p/ostati jedini nakon Drugog.

God. I. U Šibeniku, 22. travnja 1905. Br. 1.

HRVATSKA RIEČ

IZLAZI SRIEDOM I SUBOTOM.

Predplata u Šibeniku: Pojedini broj stoji 4 para. Na kuću 6 para. Predplata van Šibenika: na godinu 8 Kr., na pô godine 4 Kr.

Vlastnik, izdavatelj i odgovorni urednik: VLADIMIR KULIČ.

Pisma i predplate šalju se uredništvu. — Nefrankirana se pisma ne primaju. Rukopisi se ne vraćaju. — Oglasi se tiskaju po 5 para, priopćena, zahvale, itd. po 40 para redak ili po pogodbi.

Tiskarnica Ivan Šfaglinatz Trg Sv. Ivana.

Šibenik, 22 Travnja.

Ove naše novine „Hrvatska Riečˮ idu danas za prvi put u sviet u priprostom ruhu. Niti su okićene niti ih kitimo. Odužujemo se samo potrebi grada Šibenika i njegove okolice, namjerom da i oni imaju javno glasilo, koje će se zauzimati za njihove interese na političkom, gospodarskom i prosvjetnom polju.

Šibenik sa svojom okolicom i u prošlosti i sadašnjosti zauzimlje odlično mjesto u našoj domovini. U drugim bojim prilikam Šibenik bi radi svoga položaja, radi svoje luke, radi vodopada Krke, radi žilave radinosti svojih žitelja bio bez sumnje danas u cvatu napredka i blagostanja, ali je na žalost, kao i sva naša domovina, bio nemilo zapostavljen i zanemaren, tako da danas nema nikakve srednje ni obrtničke ni trgovačke ni poljodjelske škole, nema na široko razvijih domaćih poduzeća, nema dostojno u-

u tri dana opet ga podići, *On* ustaje iz groba - i slavi svoj Uskrs!

* *

I narav ciela, kao da je prisluškivala velikom činu, svake se godine budi iz dugog zimskog sna, obnavlja se i kiti cvećem i zelenilom, hoće da i ona slavi veliko otajstvo Uskrsnuća. —

A kako da se ne veseli čovjek, koji misli i osjeća, i koji u tome otajstvu vidi potvrdu najveće istine i utjehe t. j. da pravda ipak kad li tad li pobjeđuje; kako da se ne vesele svi tužni, svi omraženi i progonjeni, kad uskrsnu *Onaj*, koji reče njima: Veselite se, jer ćete biti utješeni! —

* *

Veseli se, dakle, i ti, hrvatski mučenički narode, koji si takodjer

najljepših pjesama ocrtao, pjevajući, da je Slavenstvo od Boga pozvano da spasi sviet.

Tomu pozivu doprinite će, radeći na polju prosvietljenja i napredka, svoj dio i narod hrvatski zaslugom blagopokojnoga biskupa Strossmayera.

Vječna mu slava!

Obćina je odaslala djakovačkom kaptolu sliedeći brzojav: Primite iskreno žalovanje Krešimirova grada i ciele obćine na gubitku velikog Strossmayera. Hrvatskoj je usud dosudio da u zadnjem deceniju izgubi veliki broj najboljih svojih sinova, umnika, dobrotvora i vodja naroda. Sa Strossmayerom pade evo najodličniji. Žalujući za njim tješimo se ipak što i u malenoj Hrvatskoj genijim se gniezdo vije, a narodu, koji radja takve sinove, mora ipak jednom granuti zora bolja i prosjat sunce novoga dana.

takove glasove, pa videći, da je u njim sve to više istine i temelja, nas obuzim uprav velika briga i strah za budućnos ovog našeg grada. Nije li zar ironij sudbine, da moramo strepiti nad om malo dobra, što doživjesmo nakon du gih i dugih vjekova posvemašnje zapu štenosti i mrtvila?

Ne niečemo; mi priznajemo, da j za ratnu luku šibenska luka najpodesn ja, priznajemo, da je ratnoj upravi slu bodno, dapače da joj je dužnost radi oko utvrdjenja znamenitijih obalnih t čaka za svaku eventualnost, ali opet uv djamo i glasno iztičemo, da je i naš dužnost uprieti prstom u štete, koje i odatle nastale po budućnost našu. Uvjere smo, da ista ratna uprava ne će poreć da će i ona priznati, e su naše bojaz opravdane, pa zato ne znamo, jesu li s viši državni krugovi, kojima je zada biditi ne samo nad obranom zemlje, ve i nad napredkom i blagostanjem držav ljana, pobrinuli da nam u svoje dob bud kako nadoknade one štete, koje ć nam bit bez sumnje nanešene uredbo ratne luke. Najprvo do sad razvita i

Nakon toliko desetljeća aktualnost mnogih političkih zbivanja i komentara čini se vječnom. Moglo bi se prepisati i tekstove o izborima (mnoge stranke zvale su se kao i danas), a glasali su i tada: mrtvi, odsutni, došljaci, neki s dva listića, nekih nije bilo u popisima, bilo je izmišljenih, potplaćenih (novcem i obećanjima)… Isto je i sa Šibenikom: oni koji poznaju probleme grada sada čitaju statistike i tekstove, komentirajući što sve grad uskoro neće sustići!

O bogatoj izdavačkoj djelatnosti i povjerenju u pisanu riječ u prilog govori i činjenica da su neki vlasnici i urednici listova imali više izdanja, i to ne samo s različitih nego i s istih osnova. Tako je nakladnik, vlasnik i odgovorni urednik mnogo moćnije *Hrvatske rieči* (izlazila dvaput tjedno) Vladimir Kulić, bio sve to istodobno i u kratkotrajnom pravaškom glasilu *Prava pučka sloboda* (1908.-1909.).

Koga bude zanimalo bilo koje šibensko novinsko izdanje zna gdje će ga naći, pa se čini zanimljivijim podsjetiti na to što se i kako pisalo.

Stoljetne vijesti

Ulomak iz prvog broja *Hrvatske rieči*, tekst Vladimira Kulića *Šibenik – ratna luka*

"…Svakome je gotovo poznato, kako je Šibenik u posljednja doba počeo liepo napredovati u industrijskim nekim poduzećima, pri kojima se okorišćuju i zaslužuju svakidanji kruh mnogi naši ljudi. Njeka su od tih poduzeća u tudjim rukama, i to je opet krivnjom vlade, koja nije znala ili nije htjela podpomoći domaće poduzetnike, no i kod tih tudjinaca nalazi zarade liep broj našega svieta. Ta su poduzeća, pravo govoreći, još u povojima, tek su počela razvijati svoju djelatnost, tek se počela osjećat njihova korist nakon toliko dugo vremena, što u Šibeniku ne bijaše skoro ni najmanjeg znaka obrtnog života…"

Ulomak iz teksta *Putešestvija cara Vilima*:

"… Njegov posjet u Tangeru trajao je samo uru i pô. Bijaše prosvjeda. Uznemirio i uzkomešao se cieli diplomatski sviet, dok ga nije Delcassé svojim govorom umirio. Neki misle da je djelovanje njemačke više napereno proti Engleskoj nego proti Francuskoj.

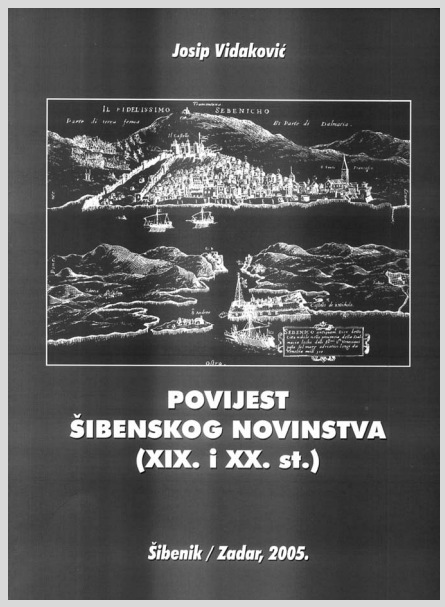

Kažu da Vilim hoće k sebi da privuče Francusku, da bi bio dapače spreman, da joj povrati Lotringiju, da se jedan put za uviek pomiri sa francuskim narodom, pa da složno stegnu uzde pohlepnim Englezima. U tome smislu pisao je gospodin Molenar, tajnik francusko-germanske lige, znamenit članak u "Courrier Europeen"…"

Domaće viesti

Rubriku kratkih Domaćih viesti ponekad bi bilo moguće prepisati u cijelosti. Za Uskrs 1905. (22. travnja) u njima nalazimo:

Obhod. Sinoć je po krasnu vremenu obavljen obhod velikog petka u podpunom redu. Udarale su obje mjestne glazbe, a bratimi svih bratovština skladno pjevali: "Pomiluj mene, bože".

Ministar financija bio je u Šibeniku na 17. o. mj. parabrodom "Zara". Došao čovjek, da vidi u što će uložiti milijune, koje smo izgubili prošastih godina uslied klauzole itd. Taj gospodin ministar niti se komu javio, niti je što pogledao, nego je poslie male šetnje prosliedio svoj put. Ta dosta je nami, da ministri za liepih premaljetnih vremena dodju prošetat se Dalmacijom…

Na okružnom sudištu čujemo da jedan sudbeni savjetnik, nekakav *gubižulj* (Persvealli), posvećuje veliku brigu brisanju hrvatskih bilježaka (marginalija) na sudbenim registrima, zamjenjujući ih talijanskima. Ne znamo je li to baš istina, jer obzirom na velike poslove i na radinst i mar dotičnika čini nam se nemoguće, da mu dostaje vremena i za takove zanoveti. Propitat ćemo se.

Iz **Vodica** nam pišu: Rieč je, da u seoskim blagajnama naše pokrajine vode kolo župnik i učitelj, jer su obično prijatelji puka. Kod nas nije tako. Naš župnik Šurija i učitelj Cipiko bili su u skupštini od 300 članova jednoglasno iz blagajne izključeni.

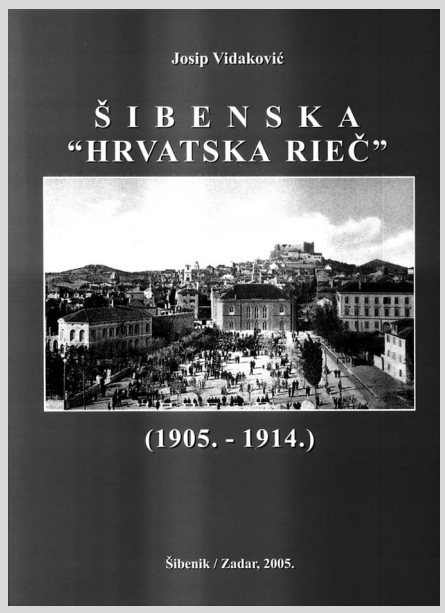

Iz **Tiesna** nam pišu, da su jezerski ribari ovih dana ulovili dva morska psa. Jednoga je kod Tetevišnjavice ulovila družina Ante Milina, a drugoga kd Blitvenice družina Stjepana Klarina. Prvi je bio dug 2.60 m. a težio je 140 kg., drugi od 2 m. težio je 98 kg.

Naš okružni sud je iznimka na svietu. Uslied dopusta dvaju savjetnika, neprestanog bolovanja trećega i napokon uslied toga, što je četvrti savjetnik dodieljen kotarskom sudu, a peti odredjen za vizitacije sudova, te jedan tajnik odsutan jer je zastupnik, naš se tribunal sastoji od samoga gospod. predsjednika. – Uza sve njegovo znanje, uz njegov samopriegor i kinjenje njegovo i osoblja dodieljena kotarskom sudu, svak će priznati, da se ovako ne može dalje. – Neka se dakle providi.

Istog dana u vanjskopolitičkoj rubrici *Naše Brzojavke*:

Petrograd, 22. Sa ratišta ništa nova. Ruske vojne operacije na kopnu i na moru drže se u strogoj tajnosti.

Rim, 22. Nemiri na željeznicama prestali. Ministar predsjednik Fortis popustio zahtjevima.

Brodarstvo se svelo na zloporabe

U *Hrvatskoj Misli* iz studenog 1913. u tekstu *Uzroci izseljavanja* pretiskan je govor zastupnika Ante Dulibića o brizi zbog iseljavanja te nekima od uzroka iseljavanja iz Dalmacije:

"…Tekom ove rasprave težkim zloporabama parabrodarskog družtva Canadian Pacific i drugih njemačkih družtava na štetu naših izseljenika i domaćeg gospodarstva, tražimo krivce samo tamo kod pojedinih ministarstava, a zaboravljamo pri tome, da je svemu tomu jednako kriv stoljetni, nesmiljeni sustav vladanja; odalečenjem i kaznom pojedinca, neće se ukloniti zlo, a nama mora da u prvom redu bude do toga stalo, da zlo uklonimo i vazda zapriečimo. Desetke i desetke godina zastupnici iz Dalmacije i iz drugih krajeva, gdje je izseljavanje žestoka nužda, dižu tužbe i prosvjede, traže od vlade proviđenja na korist i zaštitu izseljenika, ali je sve to bilo utaman; pa evo do čega se došlo, da su polja i sela opustjela, i da se gospodin ministar rata pobojao, da ne ostane bez vojnika! Faktično je samo ovo zadnje dalo povoda, da se uzme svestrano u pretres izseljeničko pitanje, a ne ugrožena egzistencija izseljenika niti propast poljoprivrednog gospodarstva…", a kao jedan od glavnih razloga autor teksta navodi propast brodogradnje i trgovačke mornarice koje vlada ne podupire pa se u raspravi bavi pitanjem "parabrodarskim pitanjima i sa zloporabom" umjesto poboljšanja života u krajevima uz more.

1915.: traženje kamena

Čime su se narodni zastupnici bavili u odsutnim trenutcima moguće je pročitati u tekstu *Hrvatska u svjetskom položaju* u kojem autor u *Hrvatskoj Misli* citira govor saborskog zastupnika Stjepana Zagorca u lipnju 1915:

"…U čitavoj ovoj monarhiji jedna je prijestolnica, hrvatski glavni grad Zagreb, na koju nije nikad stavljena pobjedonosna noga krvavog neprijatelja! Nikada! Deviza grada Zagreba, koja je bila uklesana na kamenu, koji je bio uzidan ovdje u Griču, u starom zidu – bilo bi potrebno, da se arheolozi pobrinu, da se nađe taj kamen, jer kad je popravljeno južno šetalište izvađen je – deviza grada Zagreba glasila je: Libertate surexi!"

Kako sam služio ugarskog kralja

Grozdana Cvitan

Knjiga fragmenata koji ne svjedoče o Vrančiću književniku, nego o čovjeku jednog vremena koji se pisanom riječju nalazio u službi svojih vladara

Antun Vrančić, *Tri spisa*; priredio i preveo Šime Demo; Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik, 2004.

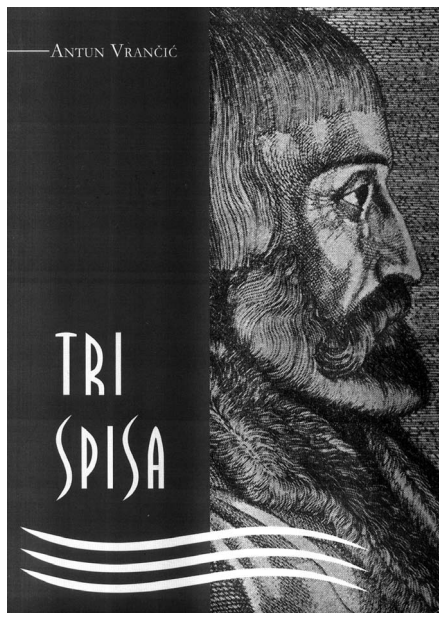

Objavljena u povodu 500. obljetnice rođenja Antuna Vrančića, jedna od knjiga nosi naslov *Tri spisa* i prilog je prijevodima Vrančića na hrvatski – mali dio posla koji je već davno trebalo napraviti. Uz uvodni tekst knjiga je opremljena kronologijom Vrančićeva života, izdanjima njegovih djela u NSK-u u Zagrebu, te nadgrobnim natpisom koji se nalazi nad njegovim grobom u crkvi Sv. Nikole u Trnavi. Autor popratnih tekstova i prevoditelj spisa Šime Demo s nakladnikom se odlučio za izdanje u kojem prijevod na hrvatski prate faksimili Vrančićevih tekstova na latinskom jezikom.

Tri spisa knjiga je fragmenata koji ne svjedoče o Vrančiću književniku nego o čovjeku jednog vremena koji se pisanom riječju nalazio u službi svojih vladara. Došavši iz Šibenika u Ugarsku na školovanje iz okupiranoga grada (Šibenika pod Mlecima), Vrančić se našao u zemlji s kojom je Hrvatska dijelila pravne sveze. Nakon studija u Padovi, Beču i Krakowu, u diplomatskoj je službi već u 26. godini. U službi ne odviše snažnih vladara, u pregovorima sa snažnim Turcima, uskoro podanik i službenik bečke krune, biskup i kraljev namjesnik, Antun Vrančić svoj je zanimljiv život pokušao osmisliti između osobne želje za stvaralaštvom i potrebe vlasti za učenim podanicima koji su svoja znanja i vještine bili voljni staviti u vladarevu službu.

Iz tog konteksta Vrančić počinje svoju *Povijest Ugara od početka propadanja kraljevstva*, tj. od smrti Matijaša Korvina. Svjestan oskudnog vremena koje mu je bilo na raspolaganju, obraća se svojim nasljednicima i nastavljačima da pokušaju dovršiti njegovo djelo ako on ne uspije. Djelo nije dovršeno, ali je nakon njegove smrti objavljeno. Iako nevelik spis, *Povijest Ugara*… obiluje zanimljivim primjedbama i sudovima, izrečenim na način uobličen i uobičajen u jednom vremenu, ali i dovoljno otvoren da se moglo zaključiti mnogo neizgovorenog kako bi se stvorila slika i vladavine i vremena (primjerice, pišući o Vladislavu II. Jagelloviću zaključuje o ličnosti kralja Češke i novog hrvatsko-ugarskog kralja: "Taj je inače bio najneiskvareni i najčiliji vladar, ali kraljevstvo mu je dano dabome samo po imenu i časti, te je imao onoliko obilje slobodnog vremena koliko god je tražila njegova narav i način života kojemu su državnički poslovi bili sasvim strani." Ne završivši spis, Vrančić je uspio pokazati agoniju kraljevstva nakon smrti Matijaša Korvina i neuspjeha njegove udovice i vanbračnog sina Ivaniša da ga naslijeđe na vlasti. A intrigama oslabljeno kraljevstvo samo je čekalo kad će ga dohvatiti neki snažan neprijatelj.

Vrančićeva kićena latinština onodobni je običaj, ali njezina različitost u raznovrsnim prigodama pokazat će da ni diplomat Vrančić nije uvijek bio podjednako raspoložen kićeno braniti, zastupati pa i karakterizirati one kojima se obraća i o kojima izvještava. Nedostatak inspiracije u izražavanju tuđih nedaća i često ponavljanje istih ili sličnih formulacija zamjetno je u *Čestitci koju je prečasni gospodin Antun Vrančić, prepošt Transilvanije, izrekao u ime Izabele, presvijetle kraljice Ugarske itd. na svadbi poljskog kralja, slavnog gospodina Sigismunda Augusta 9. svibnja 1543*. U službi Izabele, Vrančić na svadbu kraljičina brata i poljskog kraljevića ponajprije stiže kao glas vapaja za pomoć narodima koji graniče s Turcima. Naravno, na svadbi se očekivalo nešto drukčije poruke, a Izabela će uskoro vladati Erdeljem kao turska vazalka.

Vrančić, osobno, stradanjem kršćanskih zemalja napreduje u diplomatskoj karijeri, pregovara sa Selimom i Sulejmanom veličanstvenim, niže titule i časti, a jedna od njih je krunjenje prvog habsburgovca vladara Ugarske razvidna iz spisa *Govor ostrogonskoga nadbiskupa Antuna Vrančića kojim je u ime svih redova i staleža Ugarskoga kraljevstva pozdravio nadvojvodu Austrije Rudolfa koji je došao u Požun na krunidbu*. Ostarjeli i ponešto umorni primas možda je samo djelomično autor trećeg spisa. Uglavnom, naći će se među objavljenom ostavštinom, o čemu se nakon Antunove smrti pobrinuo njegov nećak Faust. Četiri i pol stoljeća nakon njihova nastanka, prijevod spisa na hrvatski samo su sjećanje na čovjeka koji je imao što reći Europi svog vremena. Prije stoljeća i pol Mađari su njegovo kompletno djelo preveli i objavili na mađarskom. Jednom će to, valjda, napraviti i Hrvati.

Instantizacija glazbenog procesa

Trpimir Matasović

Svijet glazbe nije iznevjerio svoje ime – u svijetu u kojem su sve važniji samo brzi uspjeh i zarada imperativi ni glazba nije pošteđena takvih trendova, koji već poprimaju obilježje dominantnog pristupa

Koncert Milanskog simfonijskog orkestra Giuseppe Verdi, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 16. siječnja 2005.

Svoj *udarni* ciklus *Svijet glazbe* Koncertna je direkcija Zagreb u ovoj sezoni zaključila kao što je i započela: gostovanjem jednog talijanskog orkestra, predvođenog vrlo uglednim dirigentom. Na početku sezone to su bili Nacionalni simfonijski orkestar RAI-a iz Torina pod vodstvom Rafaela Frühbecka de Burgosa, a na kraju Milanski simfonijski orkestar Giuseppe Verdi, predvođen svojim šefom-dirigentom Riccardom Chaillyjem. Poveznice između krajnjih točki tog ciklusa, ali i drugih punktova unutar njega time, međutim, ne prestaju. Jer, dok je s jedne strane neupitno da su se organizatori potrudili u Zagreb dovesti ono što danas na svjetskom glazbenom tržištu visoko kotira, isto je tako razvidno i da to samo po sebi ne garantira uvijek i kvalitetu. Orkestri su, doduše, bili na solidnoj, ili čak vrlo visokoj razini, a dvama spomenutima u tom smislu treba pridodati i ansambl Concerto Köln, Njemačku komornu filharmoniju iz Bremena, Bergensku filharmoniju, a donekle i sastav Academy of Saint Martin in the Fields. No, prave "zvijezde" u svim su tim slučajevima trebali biti dirigenti odnosno umjetnički voditelji. No, dok su, primjerice, Ton Koopman ili Werner Ehrhardt u potpunosti opravdali sva visoka očekivanja, isto bi teško bilo reći za Rafaela Frühbecka de Burgosa, Krzysztofa Pendereckog, Andrewa Littona, Joshuu Bella i Riccarda Chaillyja.

Kombajni i traktori

Ono što im je svima zajedničko – osim Pendereckog, koji kao dirigent nije ni u kom smislu relevantan – jest ono što bismo mogli nazvati *instantizacijom* glazbenog procesa. Uvijek se tu skupe kvalitetni glazbenici besprijekorne tehničke spreme, sve je uredno posloženo, s mnogo inzistiranja na efektu, ali i bez zadiranja u dublju supstancu pojedinih partitura. *Svijet glazbe* u tom smislu nije iznevjerio svoje ime – u svijetu u kojem su sve važniji samo brzi uspjeh i zarada imperativi ni glazba nije pošteđena takvih trendova, koji već poprimaju obilježje dominantnog pristupa.

U konkretnom slučaju, gostovanja Milanskog simfonijskog orkestra Giuseppe Verdi također je dobro tržišno proračunato. Orkestar tako ima etiketu pripadnosti gradu koji se smatra jednim o značajnijih svjetskih glazbenih središta, premda je donekle, i to s pravom, u sjeni *Scale*, njezina orkestra i njezina donedavnog dirigenta Riccarda Mutija. Sam pak Riccardo Chailly iza sebe ima impresivnu profesionalnu biografiju, ali i diskografiju. Pritom je, doduše, više sreće imao sa snimanjem zaboravljenih Rossinijevih, Verdijevih i Puccinijevih djela nego s ciklusom Mahlerovih simfonija. Naime, isti takav ciklus paralelno izdaje i šef-dirigent Berlinske filharmonije Simon Rattle, po svim kriterijima daleko veći umjetnik od Chaillyja. Konačno, tu su i jaki sponzori, među njima i tvrtka zahvaljujući kojoj su u programskom letku osvanule slike kombajna i traktora.

Neka trese, neka udara

Riccardo Chailly je, k tome, odlučio biti jedina *zvijezda* koncerta, ne uvrstivši niti jedno djelo sa solistom. Umjesto toga, jedna su se za drugom nizale Brahmsova *Prva simfonija*, Beethovenova uvertira *Prometejeva bića* i Skrjabinova *Poema ekstaze*. Pritom je jednoličnom dojmu svakako pridonijela i činjenica da se sve tri skladbe kreću u okvira istoimenih tonaliteta C-dura i c-mola. Treba svakako naglasiti da je Milanski simfonijski orkestar Giuseppe Verdi odličan ansambl, i tim je više šteta da svoje vrijeme i energiju troši na rad s tako osrednjim dirigentom. Jer, Chailly se usredotočuje samo na *veliki zvuk*, dok je *piano* u njegovim interpretacijama gotovo nepostojeća kategorija. Osim toga, formalna struktura se niti u jednom djelu nije dala razaznati, premda je odreda riječ o skladbama inače prilično jasne i pregledne strukture. No, to Chaillyju očito uopće nije važno. Važno je samo načelo "neka trese, neka udara", što je potvrdio dodatak – *Ratnički ples* iz Respighijeva baleta *Belkis, kraljica od Sabe*. Usput budi rečeno, taj je stavak svojevremeno, s potpunim pravom, uvršten i u jednu CD-antologiju "najglasnije klasične glazbe".

No, cilj je organizatora ostvaren. Napravljena je dobra reklama, dvorana je bila odlično popunjena, a publika oduševljena. To što je sve to bilo proizvedeno na način da na jedno uho uđe unutra, a na drugo van, očito je sporedno. Jer, ako su ostvareni brzi uspjeh i zarada, tko smo mi da tu još nešto prigovaramo?

Meditacija u ritmu salse

Zvonimir Bajević

Rubalcabina glazba na suptilan, pomalo chopinovski način oblikuje ili preobličava afro-kubanske teme, dajući im uvijek neko novo, uzbudljivo značenje

Koncert Gonzalo Rubalcaba Cuban Quarteta, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Mala dvorana, Zagreb, 8. svibnja 2005.

Prije nego je postao jedan od najutjecajnijih i najznačajnijih glazbenika u svijetu jazza, Gonzalo Rubalacaba u svojoj je rodnoj Havani završio klasično glazbeno obrazovanje, da bi glazbeni put nastavio svirajući po svim tamošnjim poznatijim klubovima i dvoranama. Osim oca pijanista i drugih kubanskih glazbenika, uzori su mu bili američki jazzeri poput klavirista Theoloniusa Monka, Buda Powella i Oscara Petersona, kao i glazbenici kao što su Dizzy Gillespie, Charlie Parker i Art Blakey. Čudo od djeteta, kako su ga nazivali, počelo je snimati svoju glazbu već krajem sedamdesetih u Havani, da bi do danas iza sebe imao više od dvadeset izdanih albuma. Naravno da je toliki broj izdanja morao rezultirati brojnim diskografskim nagradama, od kojih ipak najveću pozornost plijeni osam nominacija za Grammy, pri čemu je album *Supernova* 2002. proglašen jazz albumom godine.

Novi obrisi svakodnevnih motiva

Od 1996. Rubalcaba živi u Sjedinjenim Državama, a u svom je Cuban Quartetu okupio kubanske glazbenike koji također žive SAD-u. Među njima u ušima sigurno najviše odzvanja ime bubnjara Ignacia Berroe, legendarnoga glazbenika i suradnika Dizzyja Gillespiea, kao i doslovce svih značajnijih glazbenika u svijetu jazza. Zašto je tome tako možda najbolje pokazuje izjava Dizzyja Gillespieja da je Berroa "jedini bubnjar na svijetu koji jednako savršeno vlada afrokubanskim ritmovima, ali i pozna sve skrivene kutke jazz glazbe". Berroa i Rubalcaba u Cuban Qartetu surađuju već od 1997., a razumljivo je i zašto. Naime, vjerojatno danas ne postoji bolja kombinacija za propitivanje, istraživanje afrokubanskog idioma u jazz glazbi od ove dvojice glazbenika. Kvartet je u Zagrebu izvodio skladbe s nagrađene *Supernove*. Standardnog člana postave, saksofonista Davida Sancheza, ovom je prilikom zamijenio mladi Luis Felipe Lamoglia, koji je, osim zavidnog sviračkog umijeća, pokazao iznimnu senzualnost i tankoćutnost u solima, koja su uvijek bila u savršenoj komunikaciji sa zbivanjima u samom Kvartetu. Posebno je došao do izražaja u drugom dijelu koncerta, kada je svirao alt saksofon.

Rubalcabina glazba na suptilan, pomalo chopinovski način oblikuje ili preobličava afro-kubanske teme, dajući im uvijek neko novo, uzbudljivo značenje. Njegova glazba je prožeta onim elementima koji je napokon jedino i samo tako čine smislenom: melodična je, ritmična i uzbudljiva. Svatko tko je ikad slušao afro-kubansku glazbu pomislio bi da je dvorana plesala u ritmu salse, no kod Rubalacabe se ta glazba pretvara u razmišljanje, ili, možda bolje rečeno, meditaciju koja nam otkriva čudesne svjetove i slike. Svatko tko imalo pozna Rubalcabin opus, zna da kod njega, kao i kod glazbenika iz Cuban Quarteta, motivi, slike i teme iz svakodnevnog života već prema njihovom trenutačnom raspoloženju i stanju dobivaju neke nove obrise, nova osjenčanja, a to jazz glazbu, kod Rubalcabe i društva afrokubanske tradicije, čini jedinstvenom.

Lakoća komunikacije u sferi mezzopiana

Basist Armando Gola član je sastava od 2002. i može se reći da je stvoren za suradnju s Rubalcabom. Njegova zadivljujuća koncentracija i lakoća sviranja upravo se idealno nadovezivala sa savršenom svirkom drugog člana ritam sekcije Ignaciem Berroom. Treba naglasiti da je Rubalcabina glazba veliko i iscrpljujuće putovanje za koje svi članovi benda moraju biti vrhunski spremni, a taj je genijalni pijanist u Berroi, Goli i Lamoglii našao idealne partnere.

Glazbenici su nastupili na pozornici Male dvorane u dva navrata po 45 minuta. Zvučna slika u Dvorani bila je dobra, jer su glazbenici zbog tamošnjeg inače problematičnog slušanja na pozornici odlučili više-manje svirati akustički. Imponirala je dinamika sastava, koja nije premašivala forte, a većim dijelom je bila u sferi mezzopiana. Doista je bio užitak slušati te majstore kako u jednoj od najtežih dinamika s lakoćom komuniciraju. Osobni dojam autora ovog teksta da je za savršenu ocjenu nastupa nedostajala veća doza komunikacije s publikom, no ne možemo zamjeriti Rubalcabi i društvu jer su s pozornice Male dvorane Lisinski začarali prisutne ljude na neki svoj, poseban način, što samo potvrđuje činjenicu da smo tom prilikom slušali najbolji koncert u okviru jazz sezone Hrvatskog društva skladatelja.

Jureći vlak u smjeru rock'n'rolla

Zvonimir Bajević

Orgazmički Spencerov glas, gitaristički raspašoj Bauera i Spencera, te Simminsove vragolije na bubnjevima dobitna su kombinacija za stjecanje statusa jednog od najboljih live bendova

Koncert Jon Spencer Blues Explosion, Tvornica, Zagreb, 10. svibnja 2005.

The blues is No. 1. Rečenica je to koju najčešće možete čuti na koncertima newyorškog trojca Jon Spencer Blues Explosion. Zagreb je napokon dočekao nastup benda koji je devedesetih godina, burnih za rock'n'roll, beskompromisno i istinski živio tu glazbu. Na sreću, to se nastavilo sve do danas, pa je zagrebačka publika s nestrpljenjem došla na svoje 10. svibnja u klubu Tvornica. Koncert je održan u sklopu njihove europske turneje, kojom su promovirali svoj posljednji album *Damage*, pa ih se tako moglo ili može čuti od Londona, preko Gronnigena, Njemačke, Zagreba i Beograda sve do Istanbula, u kojem niz i završava. Album *Damage* dečki su izdali prošle godine, tako da je diskografija benda od 1992. dosegla brojku od jedanaest albuma. Doista impresivno. Kad bez pretjerivanja ustvrdimo da je na većini tih albuma riječ o odličnoj glazbi, pomalo počnemo osjećati i strahopoštovanje. A kad povrh svega sastav slovi kao jedan od najboljih koncertnih bendova iz Velike jabuke i uopće, tada nitko tko se našao u jednoj od posljednje dvije rečenice nije smio propustiti zagrebački koncert.

Prašenje bez kalkulacije

Dvije gitare i bubanj, Jon Spencer, Judah Bauer i Russell Simmins, zorno dokazuju kako bend bez bas gitare jednako dobro gradi svoj *groove*, bio on iz sfere bluesa, funka, rocka ili pak noisea. Ti su utjecaji i stilovi u glazbi Jona Spencera doživjeli svojevrsno sjedinjenje i harmoniju, a etiketu šefa svih tih radnji na sebe je preuzeo blues. Koncert u Tvornici počeo je nakon nastupa grupe Dalek, koja je dobro zagrijala atmosferu. Nakon toga, već sama pojava članova JSBX-a tu je atmosferu i zapalila. Orgazmički Spencerov glas, gitaristički raspašoj Bauera i Spencera, te Simminsove vragolije na bubnjevima, dobitna su kombinacija za stjecanje statusa jednog od najboljih *live* bendova. Povremeno se u tijeku koncerta uključivao i DJ, koji je pojačavanjem *groovea* i *scratchanjem* dodatno potpaljivao vatru.

Sat i pol je bend doslovce bez značajnijih stanki izvodio miks svojih pjesama u rasponu od 1992. do danas. Zanimljivo je da su se pjesme od ranih albuma *Extra Width*, *Orange*, *Now I Got Worry* preko *Acmea*, pa sve do recentnog *Damagea*, idealno nadovezivale jedna na drugu. Pritom bend ni najmanje ne kalkulira što i kako, nego naprosto samo praši, pa su ponekad i nakon pola pjesme glazbenici povećali brzinu s nekim drugim dobrim hitom. Najviše smo pjesama ipak mogli čuti s njihovih ranije spomenutih albuma *Extra Width*, *Orange* i *Now I Got Worry*. Ti su im materijali donijeli popularnost i naklonost kritike. Na tim albumima gostovali su njihovi neizostavni suradnici i prijatelji R. L. Burnside i Beck – dakle, dvojica glazbenika od kojih je jedan utirao stazu bluesu i jedan od onih glazbenika čija glazba u današnje vrijeme stvara nove konvencije u popularnoj glazbenoj kulturi. Tako smo čuli i jednu Burnsideovu pjesmu, dok su se izvedbom stvari

FuckshitUp zahvalili Becku, s kojim su i snimili tu stvar.

Podivljala sola na tereminu

Ne smijemo zaboraviti spomenuti i publiku, koja je dupkom napunila Tvornicu. Bilo je zanimljivo vidjeti doista široku lepezu generacija koje slušaju ovakav bend. Sigurno je tome razlog i nevjerojatna, mladenačka energija kojom je JSBX svirao prije gotovo petnaest godina, ali i danas. Moćnom i snažnom zvuku (nekima je bilo i preglasno) povremeno je Spencer još više pridonosio svojim podivljalim solima na tereminu. Moramo reći da je atmosfera u publici bila doista usijana, a dokaz tome bio je ples koji je doslovce ljuljao cijeli klub. O intenzitetu svirke govore i slike članova Spencerove backup ekipe, koja je uštimavala gitare, te ih dodavala Spenceru i Baueru na pozornicu. To su bile i najveće stanke, prije one velike nakon sat i pol odrađenog posla. Tada je bend napustio pozornicu, a opijena je publika skoro deset minuta imala svoj šou ovacijama.

Sastav poput JSBX-a ne treba dugo nagovarati, jer oni svoju glazbu ne mogu ni zamisliti bez publike, pa su odradili još jedan "kratki" dodatak od gotovo 40 minuta. U tom dijelu komunikacija između sastava i publike bila je još aktivnija i intenzivnija, a u jureći vlak iz New Yorka u smjeru rock'n'rolla utrpao se cijeli klub. U tom dvosatnom ludilu glazbenici su doista s nevjerojatnom koncentracijom odradili svoj posao. Mogućih pogrešaka uslijed silnog miješanja pjesama nije bilo, tempa su bila metronomski preslik uradaka s albuma, pa se fascinacija JSBX-om kao jednom od najvećih koncertnih atrakcija nakon ovog događaja pretvorila u najveću koncertnu atrakciju. *The blues is No. 1.*

Nepravocrtni pop

Marko Grdešić

Članovi Augie Marcha vidno se ne snalaze u suvremenom svijetu, te im je draži onaj iz prošlosti. Njihov bijeg od današnjice i njezinih sniženih standarda vidljiv je u svemu, od aranžmana istodobno barski sirovih i barokno bogatih do zagušujuće gustoće i količine stihova u njihovim pjesmama

Augie March, *Strange Bird*, BMG 2002.

Australski kvintet Augie March svoj je drugi album *Strange Bird* objavio već 2002., ali je svijet izvan Australije ostao uglavnom prikraćen za prigodu čuti kakvu glazbu sviraju. Nedavno se taj album, međutim, otisnuo na putovanje u potrazi za novim slušateljima izvan zemlje i kontinenta na kojem je nastao. Čudno je da je toliko dugo trebalo da se Augie March pročuje u svijetu (a danas to uglavnom znači – u Americi), s obzirom da je njegov zvuk blizak drugim bendovima iz žanra *Americane*, *Alt-Country* i ostalih sastava i povezanih žanrova koji se vraćaju privremeno zametnutoj (a danas poprilično konjunktornoj) tradiciji američke glazbe, posebno glazbe odvažnijeg američkog zapada. U tome moru Augie March pliva kao riba u vodi, a u mnogočemu je i bolji od mnogih američkih sastava, te ih tako pobjeđuje na njihovu terenu.

Da je Amerika važna za taj bend, a posebno za pjevača i glavnog pisca pjesama Glenna Richardsa, vidljivo je iz tekstova i atmosfere pjesama, ali i iz samog naziva benda. Augie March junak je romana Saula Bellowa *Pustolovine Augieja Marcha*, koji se često hvalilo kao jednu od knjiga koja se može okititi prestižnim nazivom "velikog američkog romana" (*The Great American novel*). Članovi Augie Marcha vidno se ne snalaze u suvremenom svijetu, te im je draži onaj iz prošlosti. Njihov bijeg od današnjice i njezinih sniženih standarda vidljiv je u svemu, od aranžmana istodobno barski sirovih i barokno bogatih do zagušujuće gustoće i količine stihova u njihovim pjesmama. Glenn Richards i njegova ekipa kao da su odlučili svaki trenutak tog ionako dugog albuma napuniti svim mogućim pojedinostima koje se mogu istisnuti iz jedne uobičajene *americana* postave. Prema tome se i razlikuju od, primjerice, Willard Grant Conspiracy i njihovih namjerno jednostavnijih i pravocrtnih aranžmana. Zato je

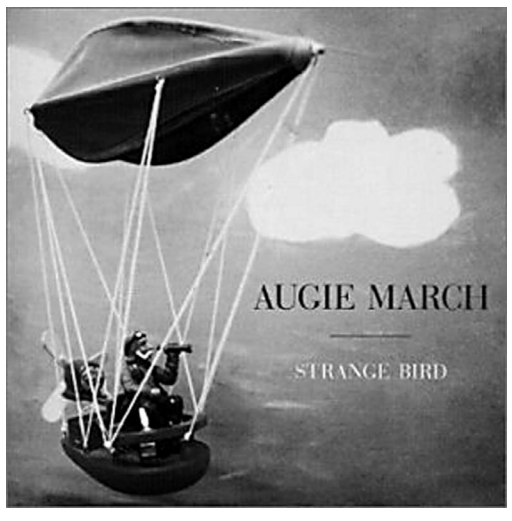

gotovo nemoguće pohvatati sve što te pjesme sadrže u jednom ili dva slušanja. A ni sa stihovima stvari ne stoje mnogo drukčije – bogatstvo riječi ostavlja snažan dojam u usporedbi s većinom današnjih pop bendova koji niti nemaju mnogo za reći niti znaju lijepo reći ono malo što imaju.

Glenn Richards vam ne ide niz dlaku. Njegove pjesme su ne samo duge i bogate stihovima nego su i sami stihovi ujedno složeni i nejasni, te pisani zamršenim engleskim i rječnikom koji je neobično bogat za obična stihoklepca. Smisao većine tih pjesma ostaje nejasan i nakon ponovljena slušanja i mnogo pozornosti. Time se ovaj bend razlikuje od većine *americana* sastava koji slijede uobičajen i pravocrtan model pustinja-ljubav-smrt-zatvor. Od pjesme *This train*, koja zvuči kao kakvo Nick Caveovsko razbijanje krčme, do *lo-fi country* eksperimenta *Brundisium*, Augie March vas stalno iznenađuje i drži budnima (a to je nešto što mnogi u ovom žanru ne uspijevaju!). Ponajviše iznenađuju onda kada se, kao primjerice u *Little Wonder*, prepuštaju svojoj paulmccartneyjevskoj žici i upuštaju u ugodne pop pjesme koje, naravno, nikada nisu potpuno pravocrtne. A tu je i ugodan hibrid jazza i countryja, pjesma *The Keepa*, koja vas privlači jednako prikladnom zadimljenom atmosferom i stihovima o Brazilu, u koje je gotovo nemoguće proniknuti.

Sve u svemu, Augie March treba preporučiti onima koji smatraju da je pop glazba previše izgubila eksperimentima s modernom tehnologijom a da oni koji ostaju vjerni tradiciji (američke) glazbe prečesto padaju u klišeje i banalnosti. Ovaj je album sve osim banalan – Augie March je bend o kojem ćemo sigurno još čuti.

Oživljavanje ruševine – mit ili zbilja?

Nataša Petrinjak

Uza sve probleme napuštena tvornica na jednu je noć pretvorena u zamamnu glazbenu scenu. Ono što ostaje kao pitanje jeste – hoće li se ponoviti?

Festival Hartera, bivša Tvornica papira, 6. svibnja 2005., Marganovo, Rijeka

Ibi, dugo i obilno najavljivana – Hartera! Dobro da je bila, ima mnogo toga zbog čega je važno što je bila, ali treba biti iskren. Sve što se te večeri, 6. svibnja 2005., događalo u davno napuštenoj tvornici papira, moglo bi se kratko opisati riječima naših starih kada u napadu gladi pretrpamo tanjur: *Oči veće od želuca.* Napušteni pogoni nekad slavnog riječkog industrijskoga giganta na Marganovu, kao uostalom i tvorničke hale i postrojenja sličnih sudbina diljem Hrvatske, već odavno okupiraju pozornost mnogih – od političkih struktura, arhitekata, urbanista, lake zarade željnih tajkuna, mainstream i alternativnih kulturnjaka, do ekoloških udruga i otkupljivača starog građevinskog materijala. Razgovori na temu revitalizacije nekadašnjih industrijskih postrojenja u svrsishodne prostore – po uzoru na praksu zapadnih demokracija najčešće se govori o prostorima namijenjenima kulturnim sadržajima – stariji su i od djedova i baka publike kojoj se danas priča priča ispočetka.

T.B.F., Urban, Let 3…

Organizacija koncerta u riječkoj tvornici pokušaj je, možda prva prava akcija, zaustavljanja padanja cigli i urušavanja greda. Iza organizacijskog tima pod vodstvom Simona Dejhale, idejno, ideološki i financijski stalo je Gradsko poglavarstvo, i, ma koliko je cjelokupno događanje bilo i dio predizborne kampanje, priča o oživljavanju napuštenih prostora napokon je doživjela i svoju stvarnu izvedbu. S namjerom naglašavanja važnosti događaja jednovečernji glazbeni koktel proglašen je festivalom, za naziv se iskoristio dopadljiv lokalizam – Hartera (radnici tvornice dominantno su bili stanovništvo s Grobnika koji su od pojma harta-papir tvornicu nazivali Hartera) Hale, pomoćni prostori, natkrivene dvorane očišćene su od stakla, godinama taloženog smeća, podignuta je pozornica, za potrebe promotivnog priloga u *Novom listu* gradski arhitekti Saša Randić i Idis Turato brzinski su napravili kompjutorsku simulaciju moguće rekonstrukcije postrojenja, dovezeni su kemijski toaleti. Svi najavljeni izvođači potvrdili su svoj dolazak, mlađi su s velikom pozornošću pratili intervjue i ponovo oživljene razgovore starijih o mogućnostima iskorištavanja, ali i velikih osobnih i kolektivnih povijesti što su ispisane u onome što Zapad odavno naziva *industrial heritage*. Grad je brujao, neka slatka napetost i iščekivanje titrali su zrakom. I bilo je lijepo vidjeti svu tu masu, primarno mlađeg naraštaja, kako uz Rječinu, kroz tunel, prilazi ruševini i jedno ruglo grada pretvara u zamamnu glazbenu scenu.

Rock stage zatresli su Father i One Piece Puzzle, no tek su T.B.F. ispunili dvoranu. Riječka publika vrlo je jasno i glasno pokazala svoju naklonost splitskim gostima, ma koliko jako bilo rivalstvo na nogometnim terenima između Rijeke i Hajduka. Kao svojevrsni predah, vrijeme za strateško premještanje i namještanje bio je nastup beogradskog Eyesburna, što je potpisnica ovih redova iskoristila za mudro izmještanje s druge strane metalne ograde, pod budnu pasku brojnog osiguranja. Jer, već na prve taktove podešavanja instrumenta i izlazak Urbana na scenu dvorana je eksplodirala. Premda je samo nekoliko dana prije održao samostalni koncert, grad i Urban još su jednom otvoreno i bez imalo zadrške pokazali međusobno obožavanje. Neki su svoju ljubav pokazivali takvom strastvenošću da je bila nužna intervencija cijelih grupa osiguranja, ali je istovremeno i otkrila veliku pogrešku organizatora, koje je od vrlo negativnih, da ne kažemo tragičnih posljedica, spasila samo budnost nekoliko zaštitarskih tvrtki. Naime, kao da nikada nisu organizirali niti jedno veliko događanje, organizatori su previdjeli tzv. čep-zone, prostore u kojima se događa nerazmrsiva gužva, kada se masa ne može pokrenuti niti u jednom smjeru. U slučaju Hartere takva je zona stvorena ispred jedinog ulaza/izlaza u dvoranu, a količina ljudi u dvorani u jednom je trenutku postala opasna za život. Bio je, sasvim očito, dovoljan samo jedan nekontrolirani incident ili pokretanje da sve završi s vrlo ružnim posljedicama.

Organizacija koncerta u riječkoj tvornici pokušaj je, možda prva prava akcija, zaustavljanja padanja cigli i urušavanja greda. Iza organizacijskog tima pod vodstvom Simona Dejhale, idejno, ideološki i financijski stalo je Gradsko poglavarstvo i, ma koliko je cjelokupno događanje bilo i dio predizborne kampanje, priča o oživljavanju napuštenih prostora napokon je doživjela i svoju stvarnu izvedbu

Kako ćemo nakon koncerta doznati, publika u stražnjem dijelu dvorane manje je uživala od one u prvoj polovici i zbog nedovoljnog ozvučenja, a naročito se taj prigovor odnosio na kabaretski nastup Leta 3. Pojačan i dvjema nagrađenim pjesmama – odama Riječankama što su izabrane u suradnji s *Novim listom*, Let 3 potvrdio je svoj već kultni status na glazbenoj sceni. Bilo je dobro, jako dobro čuti ih.

Pišaj gdje stigneš

Premda su u Hrvatsku došli nakon punih šesnaest godina, Laibach nije mogao zadržati publiku u dvorani. Premda uz dominantno dobro raspoložene ljude – za makar nešto slično u Splitu *tbfovac* Mladen Badovinec "da bi livu nogu" – izlazak iz dvorane nalikovao je krugovima pakla. I opet, srećom, bez većih tragičnih posljedica, premda su u izvještajima hitne pomoći zabilježene manje povrede nastale uslijed naguravanja. Katapultiranje iz čepa gužve razotkrilo je probleme premalog broja wc-a, što je muški dio populacije, kako to obično biva, jednostavno riješio gdje je stigao, te samo nešto podnošljiviju gužvu Electro flora. Na miks pultovima od pola devet navečer do sedam ujutro izmijenili su se Rojter, Arszenik, Nesha Tehnika, Fryer & Boo Dale, polovica dueta M.A.N.D.Y. i DJ Wan. Spajanje dviju publika i taj su poluzatvoreni prostor učinili neprohodnim – bilo za izlazak bilo do šankova za piće.

Ranojutarnje spuštanje u grad otkrio je i omanja društva koja ništa od navedenog nisu vidjela, pomiješani zvukovi bili su im tek zvučna kulisa za privatne partyje što su ih, zbog nemogućnosti prilaza, organizirali po zidićima i ćoškovima. Osmijesi što su sljedećih dana pratili prepričavanja iz Hartere jasno govore da su se Riječani i Riječanke dobro proveli, a time je prvi cilj festivala ostvaren. Izbori su dobiveni, pa nam ostaje vidjeti hoće li i onaj drugi – arhitektonsko-urbanistička i sadržajna rekonstrukcija kompleksa. Z

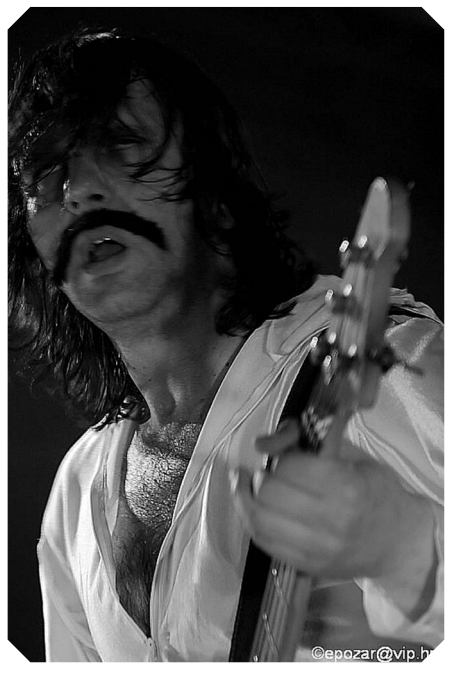

Pozoroni, alati i kastracijski strojevi

Nataša Govedić

Publika je prema izvođačima pokazala nimalo konvencionalnu, jasnu i glasnu mješavinu naklonosti i negodovanja: brojni su komentari naglasili kako im nije strana tema oduzete slobode, ali to ne znači da će kao njezinu protutežu prihvatiti kolektivno udaranje u amaterski korištene instrumente, s generalnim stavom da je "feeling good" pjevušenje vrhunac kreativnog aktivizma

Uz *Kineski rulet* Damira Bartola Indoša, premijerno izveden u zagrebačkom Teatru &TD

Obraćajući se pomalo dezorijentiranoj publici nakon formalnog završetka predstave *Kineski zid*, njezin glumački sudionik Vili Matula problematizirao je potrebu izvođača za pozornošću, tvrdeći da glumci u pravilu oko sebe stvaraju i emitiraju posebne "pozorone", koje možda još nije moguće znanstveno dokazati, ali to ne znači da ih nije moguće osjetiti ili emitirati. Potreba publike da se s izvođačima *Kineskog zida* nakon predstave neplanirano upusti u razgovor o terorizmu i političkom upravljanju, navodnoj temi komada, po istoj logici predstavlja relevantni dokaz o postojanju pozorona, no pitanje je sadrže li te "sitne čestice" međusobnog interesa koje oko sebe stvara izvedba *Kineskog ruleta* išta više od elementarne žudnje ljudskog kontakta. Ako je suditi po *Kineskom ruletu*, pozoroni nisu ni osobito narcisoidne jedinice zajedništva, niti su posebno estetički obilježeni; oni su naprosto dio ljudske potrebe pokazivanja i samopokazivanja. Publika je, međutim, od izvođača *Ruleta* tražila više od "pozoronske" svijesti o kazalištu i sveprisutnoj političkoj nepravdi; tražila je etičke specifikacije koje nadilaze parole o potrebi "mudrog pilota" za upravljačem Civilizacije, svejedno radilo se o autoritarnom vođi, Don Corleoneu, ili svecu koji na sebe spremno preuzima tuđe grijehe (spominjem ponuđene kandidate). Publika je, nadalje, prema izvođačima pokazala nimalo konvencionalnu, glasnu mješavinu naklonosti i negodovanja: brojni su komentari naglasili kako im nije strana tema oduzete slobode, ali to ne znači da će kao njezinu protutežu prihvatiti kolektivno udaranje u amaterski korištene instrumente te zborsko pjevanje klasika *Me and Bobby McGee*, s odavno izlizanim pripjevom: *Freedom is another word for nothing left to lose* te generalni stavom da je "feeling good" vrhunac kreativnog aktivizma.

Poanta putovnice

Ne bih se upuštala u programatsko definiranje toga što čini (promjenjive) kriterije bilo umjetničkog bilo političkog čina, ali sigurna sam da u mjerenjima, slaganjima, klasificiranju, pažljivom ustroju stvari na *dobro posloženoj* te relativno sigurnoj &TD-ovoj pozornici, također i u opsesivnom bilježenju rutinskih detalja avionskog leta kao materijalu predstave *Kineski rulet*, ne vidim ni političko djelovanje, niti umjetničku istinu koja me se osobnije tiče. Svaka od navedenih radnji svodi se na gotovo mehaničku predvidljivost koja vrlo brzo zasićuje; pretvara se u prazni obrazac; u birokratizirani "obred". Način na koji Indoš uprizoruje *samostalni život predmeta*, posebno alata, nesumnjivo funkcionira kao likovna instalacija, ali pri tom se na sceni nalazi još pet izvođača koji ostavljaju dojam *neželjene opredmećenosti*, jer ni njihove riječi ni njihova djela uopće ne odaju karakter izvedbene singularnosti. To se posebno odnosi na nijeme i administrativno učinkovite Tanju Vrvilo i Natašu Dangubić (potonja je prethodnom suradnjom s Bobom Jelčićem i Tomijem Janežičem dokazala da itekako vlada prvim licem performativnog subjekta), dok Vili Matula intenzivno komunicira visoki stupanj tjeskobe oko vlastite "upotrijebljenosti" te uskih okvira političkog rastera Indoševe predstave. Navodim jedno, među mnogim Vilijevim pitanjima: *A terorist je "loš" upravo zato jer ima dobre razloge za ubijanje, dok klasični ubojica "nije toliko loš" jer nema dobre razloge?* Ana Karić stoički izgovara tekst opresivne malograđanštine (o potrebi za "dobrim vođom"), a Tvrtko Jurić ostaje najvjerniji Indoševu konceptu "činjenja" za koje ne treba nikakva verbalna nadgradnja. No čitavo je vrijeme jasno da pozornicom vlada Indošev nepokolebljivi koncept i Indoševa "nadzorna" osobnost, s čime bih se u svezi zapitala kako je moguće da Indošev deklarativni osjećaj za međuljudsku ravnopravnost na samoj pozornici i *stvara* i tolerira obespravljene, pasivne "asistente"? Svaka izvedba koja čuva hijerarhiju izvođača i koja za svoju *kirurgiju* bolnih inkantancija građanske nemoći treba autoritarnu ruku "šefa klinike", nasuprot grupe poslušnih "asistenata", po mome je mišljenju daleko od reformatorstva. Činjenica da stražnji plan pozornice pripada profesionalnim glazbenicima koji se osjetno dosađuju ili bar ne pokazuju interes za projekt u cjelini, također nešto govori o komunikacijskom neuspjehu predstave. Što se pak tiče očekivane radikalnosti *Kineskog ruleta*, mislim da je indikativan komentar gledateljice koja se Indošu, nakon predstave toliko zgroženom britanskim političkim skandalima vezanima za terorizam da je tvrdio kako bi se kao Britanac već nalazio na rubu komadanja vlastite putovnice, jednostavno obratila riječima kako čovjek živeći u Hrvatskoj ima jednako dobre ili *još valjanije* razloge za komadanje vlastitih putnih dokumenata. Indoševa "nevještost" da shvati o čemu djevojka govori, traženje da mu navede "neki konkretan primjer domaće nepravde koja bi zahtijevala da se odrekne državljanstva", zvučao je kao odgovor člana Sanaderove vlade, a ne prekaljenog anarhista. Drugim riječima, očito se politička nepravda morala igrati kao *kineski*, ili bar britanski, a ne kao hrvatski rulet.

Zamka institucije

Napomenimo i da je "institucionalna korektnost", odnosno pokušaj da se spoji kazališni ukus Nataše Rajković, kao "autorice produkcije" *Kineskog ruleta* te u isti mah "pomoćnice SC-ova ravnatelja za kulturu", s glumačkom ekipom Teatra &TD, urodila dubljim konfliktom izvedbenih estetika, a ne njegovim razrješenjem. Ne znam iz kojih su osobnih i umjetničkih razloga &TD-ovi glumci pristali raditi s Indošem, ali definitivno im je trebao mnogo dugotrajniji, individualiziraniji, pa i temeljitiji proces pripreme predstave. Vjerujem da konfliktu performativnih filozofija pridonosi i činjenica da su dvoje izvođača predstave (Damir Bartol Indoš i Tanja Vrvilo) također članovi SC-ova upravljačkog vijeća, dakle njihov scenski angažman u najmanju ruku predstavlja konflikt političkih, točnije upravljačkih interesa. Kao član savjetodavnog tijela koje bira predstave neke institucije, Indoš ne bi smio u istoj instituciji igrati vlastite

Pozornicom vlada Indošev nepokolebljiv koncept i Indoševa "nadzorna" osobnost. Svaka izvedba koja čuva hijerarhiju izvođača i koja za svoju *kirurgiju* bolnih inkantancija građanske nemoći treba autoritarnu ruku "šefa klinike" nasuprot grupe "asistenata", po mome je mišljenju daleko od reformatorstva

predstave. Naravno da mnogi ljudi na domaćoj kazališnoj sceni na sličan način zlorabe upravljačke pozicije, ali to još nije argument koji "dokazuje" da njihove pogreške treba *ponavljati*.. Nisam sigurna ni da Indoš u čisto umjetničkom smislu dovoljno vrednuje situaciju u kojoj dio &TD-ovih glumaca pokazuje dobru volju za suradnjom: predstava ostavlja dojam krivog srastanja koje se moglo izbjeći da se otvorio prostor egalitarnijoj komunikaciji. Ne želim reći da je za zatomljenost izvedbene ekipe "kriv" isključivo Indoš ili isključivo institucionalni okvir predstave, ali želim reći da grupa na sceni (ili izvan nje) ne može nastati kroz gomilanje "paralelnih radnji" ili stav da će svatko na kraju krajeva ipak biti prepušten samome sebi.

Vučji standard

Filozofija zajedništva zahtijeva neku mjeru međusobne "zaraze", mjeru prožimanja, koja je nedostajala i prethodnoj Indoševoj "kolektivno/raspršenoj" predstavi *Čovjek-vuk*, baš kao i znatno autoritarnijem *Kineskom ruletu*. Deleuze i Guattari u tekstu "1914: jedan ili mnoštvo vukova" kao da dotiču scenski neartikuliranu jezgru Indoševih preokupacija: *Biti mnoštven, biti dio brižnog i u isti mah individualno distingviranog vučjeg čopora (toliko različitog od ljudske gomile), postaje način na koji izmičemo frojovskoj kastracijskoj mašini: ne potpadamo pod kontrolu Očevog zakona; zakona Jedne istine; zakona autoriteta.* Biti vuk, drugim riječima, znati biti ***i*** samostalan ***i*** brižan, a ne samodovoljan i samozadovoljan. Od predstave koja navodno pokazuje nasilnost različitih igara (od bacanja kockica do otimanja zrakoplova ili pikulanja), dakle koja izvodi tehnologije igranja pokazujući upravo njihovu politiku okrutnog uključivanja ili isključivanja, očekujem mnogo više no što bih na istu temu pročitala ili životno iskusila: očekujem putovanje podsviješću i u isti mah kritiku psihoanalize kao dopuštene socijalne igre interpretativnog disciplineiranja pacijenata. *Kineski rulet*, nažalost, ostaje na površini veoma ozbiljnog i važnog "špila" političkih i kulturalnih dresura.

Marijana Stanić

Mala je ptica prepelica, al' obori konja i junaka

Suzana Marjanić

S likovnom umjetnicom i voditeljicom Galerije Močvara u povodu Likovne radionice MSU-a za mlade *Uvod u performans* (Zagrebački velesajam, Paviljon 19, 30. travnja 2005.) održane uz izložbu *K9 Compassion* (2003.) – *K9 Compassion+* (2005.) Zlatka Kopljara (Zagrebački velesajam, Paviljon 19, od 19. travnja do 8. svibnja 2005.)

***U** povodu izložbe* **K9 Compassion (2003.) – K9 Compassion+** *(2005.) Zlatka Kopljara, u Paviljonu 19 na Zagrebačkom velesajmu, zajedno s Nadom Beroš održala si radionicu* **Uvod u performans** *za mlade, u dobi od 15 do 25 godina. Kako su se navedeni polaznici – čini mi se uglavnom stariji srednjoškolci – prijavili; preko škola – s obzirom na to da su bile prisutne i njihove profesorice iz likovne kulture – ili pojedinačno?*

– Obavijesti o tekućim radionicama šalju se već uhodanim putovima na pedagoški adresar MSU-a, u okviru press materijala pojedinih izložbi, preko internetskog portala Culturenet i, naravno, osobnim pozivima. Kako Muzej godinama nastoji njegovati veze s obrazovnim i odgojnim zavodima koje su najčešće izvan Muzejskog sustava, tako su i u ovu radionicu uključeni štićenici Odgojnog zavoda u Turopolju.

Performans o zatočeništvu

Osobno smatram da su mladi polaznici sjajno iznijeli zamisli performansa; primjerice, možda bih izdvojila performans* Pepeljuga*, u čijem je nacrtu djevojka iznijela kako bosa dolazi do tri para cipela (Dr. Martens, Nike i Blahnik), međutim ni jedne joj – srećom – ne odgovaraju, i stoga odlazi bosa, ili kao što ističe "slobodna, nezavisna", kao i performans jednoga mladića koji je krvlju ispunjenim balonima tematizirao američka brojna bombardiranja pojedinih gradova. Naime, na balonima, koje bi on kao performer probušio u tom "američkom performansu", bila bi ispisana imena pojedinih gradova-meta američkih bombardiranja. Koliko si kao voditeljica zadovoljna navedenim performansima i koji bi performans istaknula s obzirom na to da su oni ipak bili određeni zadanom temom – kako je i napisano na pozivnici: naime, performanse su trebali oblikovati "izražavajući pritom svoja razmišljanja i osjećaje spram društva, spram vrijednosti koje proklamira suvremeno društvo i mediji, određujući se spram umjetnosti, zabave, mode, religije…"?

– Moram priznati da sam, kad sam osmislila ovu radionicu *Uvod u performans* vezanu uz navedenu izložbu, pomislila da bi to zaista mogla biti jedna od uspješnijih radionica. Naime, imajući u vidu strukturu sudionika, učinilo mi se da su oni upravo ona populacija čiji je kritički stav spram svega što ih se dotiče još vrlo izražajan i jasan. Nadala sam se da će ih tema nakon što se upoznaju s performansom kao formom umjetničkoga djelovanja zainteresirati i dublje na osobnoj razini, te će iz te pozicije krenuti u osmišljavanje i skiciranje vlastita performansa. Upravo to se i dogodilo nakon uspješno svladanog početnog otpora prema izlaganju i iznošenju osobnog stava pred publikom, što je također bitan dio iskustva s kojim polaznici odlaze kući s ovakve radionice. Iznimno sam zadovoljna reakcijama i iznesenim idejama. Posebno bih izdvojila performans mladića koji otvara pitanje osobne slobode. Naime, on trenutačno boravi u Odgojnom zavodu u Turopolju i na radionicu je došao u pratnji profesorice Likovne kulture Nataše Ač. U svom performansu *Zatočeništvo* montira mobilnu repliku zatvorske ćelije unutar galerijskoga prostora. Na ulazu u ćeliju stoji on/autor s ključevima. On, Ključar, pušta posjetitelje unutra, zaključava ih, a potom ih otključava i pušta van. Kroz osobno iskustvo autor je uspio otići korak dalje i kroz umjetničku formu performansa postaviti za njega vrlo aktualna pitanja – pitanja slobode i Ključara.

Postoji li mogućnost da navedene performanse učenici i izvedu, s obzirom na to da bi bila doista šteta da ostanu samo kao skice za performans?

– Iako je radionica ispunila svoju svrhu iznošenjem ideja sudionika, apsolutno se slažem kako bi bilo sjajno kad bi neke od njih uspjeli izvesti. Kao voditeljica likovnog programa u klubu Močvara, u program sam uključila autora performansa *Zatočeništvo*, štićenika Odgojnog doma iz Turopolja. Performans planiramo realizirati u listopadu 2005. u sklopu projekta Galerija Močvara. Također imam namjeru provesti još nekoliko sličnih radionica, okupiti radove, aplicirati donatorima kako bi mogli organizirati neformalni mini festival performansa. Evo, to je ideja koja se rodila nakon ove radionice.

Bowman ističe: *Čin je istina. Sve što je ikad zabilježeno nije istina. Sve što je ikad rečeno nije istina. Jedino čin.* Mislila sam kako je to bitno polazište *performance arta*

Čin kao jedina istina

Zašto si se odlučila za definiciju performansa Jacka Bowmana, koju si i na fotokopijama podijelila polaznicima, a ne, primjerice, za definiciju performansa koju je predložila RoseLee Goldberg a koju prepušta platformi anarhoidnosti, apostrofirajući kako performans onemogućuje precizniju definiciju od jednostavne izjave da je riječ o živoj umjetnosti te da bilo koja stroža definicija negira njegovu protejsku prirodu?

– Izabrala sam izjavu Jacka Bowmana prvenstveno zbog toga što jasno stavlja naglasak na čin/*act* u odnosu na verbalno i vizualno izražavanje. Naime, Bowman ističe: *Čin je istina. Sve što je ikad zabilježeno nije istina. Sve što je ikad rečeno nije istina. Jedino čin.* Mislila sam kako je to bitno polazište *performance arta* koje je potrebno posebno naglasiti kako bi polaznici koji se većinom prvi put uopće susreću s pojmom *performans* stvorili predodžbu o čemu je riječ i na koji način oni sami trebaju pristupiti zadatku.

S obzirom na to da si profesorica likovne kulture, zanima me koliko je u današnjim programima za likovnu umjetnost prisutan performans. Primjerice, Vlasta Delimar u eseju o ovogodišnjem Nipon International Performance Art festivalu (Japan), što ga je nedavno objavila u* Zarezu*, istaknula je da se u japanskim srednjim školama uči o performansu.

– Mislim da je ovo pitanje općenito bolna točka svih nas koji smo profesori likovne kulture. S obzirom na smanjeni broj sati nastave likovne kulture u osnovnim školama, čini mi se da ovaj predmet u našim školama danas više nalikuje na tečaj nego na nastavu koja omogućava sustavno obrazovanje iz nekog područja. Učenici imaju samo četiri sata nastave likovne kulture u osnovnim školama mjesečno! Paradoks je u tome što se to događa u kulturi gdje je vizualni jezik dominantan na svim poljima komunikacije. Shodno tome, ne čudi me što performans, kao i druge suvremenije umjetničke prakse, nisu zastupljene unutar programa, jer stvarno ne vidim fizički prostor za temeljitije bavljenje likovnom kulturom unutar obrazovnih institucija.

U uvodnom dijelu radionice, zajedno s Nadom Beroš, održala si odličan uvod u navedenu izložbu Zlatka Kopljara. Molim te, možeš li opisati svoj prvi susret s fotografijama-sućuti Zlatka Kopljara pred svjetskim centrima ciničke moći na vlasti? Naime, u uvodnom dijelu naglasila si kako si pri prvom susretu s navedenim radovima ostala potresena.

– Fotografije sam prvi put vidjela na Internetu. Naime, u principu sam emotivac i to je moj način komunikacije sa svijetom. Ovaj rad me uistinu dojmio i sretna sam što sam pozvana voditi radionicu vezanu uz ovu izložbu.

Koje su ti se interpretacijske asocijacije polaznika radionice što su ih iznijeli u povodu navedene izložbe i općenito u povodu performansâ Zlatka Kopljara činile posebno zanimljive? Ostalo mi je u sjećanju da su se najdulje zadržali u interpretaciji performansa* K7 *u okviru kojega Zlatko Kopljar leži u hrpi perja i tableta uz zvučnu pozadinu poeme* Howl *Allena Ginsberga, gdje – Kopljarovom odrednicom – "njegov/Ginsbergov pijani glas odjekuje kao indijanska molitva za umrlima" (usp.* Zarez*, broj 89).

– Čini mi se da su bili dosta šutljivi u uvodnom djelu; naravno, kasnije se radionica razvijala prema međusobnom otvaranju. Razumljiva mi je trema od javnog nastupa; ja je također imam, skoro svaki put. Možda su se više otvorili govoriti o performansu *K7* jer je slijedio nakon prvih šest, te su se sudionici malo više opustili i saživjeli s tematikom.

Švedska jela

Isto tako, s najmlađim polaznicima likovnih radionica u Muzeju suvremene umjetnosti, potaknuta radovima Ann Bottcher i Ola Pehrsona s izložbe švedske suvremene scene* Delayed on Time*, organizirala si likovnu radionicu u kojoj su polaznici sagradili i okitili švedsku jelu, služeći se neobičnim materijalima i postupcima. Jesu li i koliko današnji mladi ekološki osviješteni što se tiče božićnih jela, koje nakon što ispune funkciju božićnih dekoracija završavaju na smeću, i kako su osmislili navedenu švedsku jelu?

– Kako se termin radionice našao u novogodišnjem razdoblju, Nada Beroš, kustosica

izložbe i voditeljica pedagoškog programa MSU-a, predložila je jelu kao motiv radionice. U namjeri da djeci omogućimo kreativno izražavanje te stvaralačko djelovanje kroz igru i timski rad, zamislili smo jednu posve čudnovatu i neobičnu, švedsku jelu. Naime, djecu je dočekala mobilna žičana konstrukcija koja visi sa stropa i donekle asocira na formu stošca. Umjesto svjetlucavih kuglica i ostalog novogodišnjeg pribora djeci su za ukrašavanje ponuđeni restlovi tkanina i raznobojna vuna. Djeca, hodajući uokolo, sjeckaju vunicu i tkanine, vežu ih na žičanu konstrukciju i prema vlastitom nahođenju stvaraju raznovrsne odnose oblika i boja. Stavljajući naglasak na obred kićenja i ukrašavanja, vodimo razgovor na temu narodnih običaja i tradicije vezane uz blagdane. Novostvorena alternativna jela izazvala je potpuno oduševljenje malih sudionika radionice i otvorila prostor za promišljanje o uvriježenim društvenim običajima i mogućim alternativama. Teško mi je reći koliko su danas mladi ljudi osviješteni u vezi s jednokratnom upotrebom novogodišnjeg drvca, ali svakako mislim da ovakav tip neformalne edukacije, među ostalim, pridonosi osvještavanju društvenih datosti.

Prostorna instalacija za igru skrivača

Budući da već dulje vrijeme vodiš tematske likovne radionice u povodu izložbi u Muzeju suvremene umjetnosti, koja ti je likovna radionica posebno ostala u sjećanju s obzirom na domišljatost polaznika?

– Spomenula bih niz likovnih radionica koje su održane u sklopu izložbe *Zero – europska vizija – 1958. do danas*. Radionice su namijenjene najmlađima (od 5 do 8 godina), a kao i inače tematski se oslanjaju na izložena djela. S obzirom na to da je riječ o umjetnicima i djelima suvremene umjetnosti, način na koji su djeca reagirala na radove i zadatke bio je iznad očekivanja. Na primjer, vrlo zanimljiva pokazala se radionica koja se oslanjala na radove Agostina Bonalumija, Vaclava Bostika, Enrica Castellanija, Hermanna Goepferta, Adolfa Luthera, Piera Manzonija, Jana Jacobusa Schoonhovena, Günthera Ueckera, čiji je izraz potaknuo sudionike u pronalaženju vlastitih motiva. Isključivo eksperimentirajući s novim materijalima metodom lijepljenja, šivanja, bušenja, vezivanja, razapinjanja materijala jednog preko drugog, rezanja, djeca su zajednički sagradila kompoziciju na kartonskoj podlozi dugačku 4,5 metra. Nastali su neobični monokromni oblici asocijativno vezani uz pejzaže iz mašte. Završena slika poslužila je kao zanimljiva prostorna instalacija pogodna za igru skrivača.

Kako si i sama umjetnica, zanima me od kuda dolazi naziv tvoje lumino-kinetičke instalacije* Mala je ptica prepelica al' obori konja i junaka *(2004.).

– Sam naziv je stih jedne stare narodne pjesme uz koju sam intimno vezana. Naravno, u kontekstu ove izložbe stih funkcionira samostalno. Volim kad stvari istovremeno funkcioniraju na više različitih razina i imaju snagu nositi svu tu značenjsku raznolikost u jednom. Izložba ukazuje na slojevitost stvarnosti kroz 12 minijaturnih lumino-kinetičkih objekata, a ovaj se stih, među ostalim, na duhovit način nadovezuje na priču o malim stvarima koje nose razna, velika značenja. Inače, pjesma je ljubavnog karaktera i nalazi se u knjizi *Čitanka za odrasle* iz 1947. Knjiga još sadrži razne narodne poslovice, zagonetke, pripovijetke i pjesme, a kupila sam je davno u antikvarijatu u Crnoj Gori.

Članica si umjetničke udruge 90-60-90 (Mia Janković, Ana Horvat, Andreja Hotko Pavić, Jasika Vuco, Marijana Stanić, Jurana Linarić, Kristina Kneževič, Ana Kolega, Iris Lobaš, Tanja Tintor), i zajedno ste se 7. travnja 2002. predstavili izložbom pod nazivom* Sirup of Life *u Galeriji Močvara. Jeste li nakon toga prvoga zajedničkoga predstavljanja imali zajedničke akcije i izložbe?

– Taj nastup u Močvari bio je naš drugi zajednički nastup. Prvi put smo se predstavile izložbom *Autoportret* 2001. u Aquarius Art Net Caffeu. Nakon toga djelovale smo individualno i više nije bilo zajedničkih projekata. Trenutačno smo u procesu reorganizacije udruge. S vremenom su interesi i područja djelovanja članova postali bitno različiti, tako da više ne namjeravamo organizirati zajedničke izložbe.

Izdvojila bih performans mladića koji otvara pitanje osobne slobode. Naime, on trenutačno boravi u Odgojnom zavodu u Turopolju i na radionicu je došao u pratnji profesorice Likovne kulture Nataše Ač. Kroz osobno iskustvo autor je uspio otići korak dalje i kroz umjetničku formu performansa postaviti za njega vrlo aktualna pitanja – pitanja slobode i Ključara

Od svetih knjiga do falusa

Kao voditeljica Galerije Močvara, koje si performanse ugostila i koji bi posebno istaknula u sklopu programa Galerije? Tragom navedenoga, koja je sudbina Galerije Močvara u budućnosti s obzirom na nebrigu određenih struktura moći na vlasti za prostorne probleme urbane kulture, ugrožavajući time opstanak Močvare, Attacka, Mame i drugih organizacija.

– Kako program Galerije Močvara nastoji obuhvatiti što različitije forme umjetničkog izražavanja, u protekle tri godine ugostili smo dva performansa – *Self-Burning* Ksenije Kordić te *Tempiranu bombu* (Yaniv Shentser – muzika, Mia Janković – skulpture). Možda bih izdvojila performans *Self-Burning* Ksenije Kordić. Na vrlo provokativan način, doslovno paleći svete knjige – *Kuran*, *Bibliju*, *Bhagavaditu*, umjetnica propituje odnos duha i materije, odnosno transformaciju materijalnog u duhovno i duhovnog u materijalno. Knjige, za koje autorica smatra da su izgradile njezin svjetonazor, spaljene su kako bi napravila nužan prostor za novi "život". Pepeo sagorjelih knjiga autorica miješa s glinom i modelira falus kao simbol promjena, ukazujući na neizbježnost destrukcije u stvaralačkom činu. A što se tiče sudbine Galerije Močvara s obzirom na postojeće probleme, ono što će se događati s klubom Močvara u direktnoj je vezi s Galerijom. Koliko znam, za sada rad se nastavlja.

Koji novi projekt pripremaš u Močvari i koliko taj prostor, s obzirom na svoju specifičnost, ponekad i diktira strukturu izložbi?

– Za 11. svibnja pripremali smo izložbu *Hang the VJ* Marijana Crtalića. Riječ je videoradu koji će biti prikazan u formi vj.inga, a sastavni dio izložbe je i Tribalizer party. Zanimljiva je situacija u kojoj se umjetnici često, izlažući u Galeriji Močvara, i sadržajno referiraju na prostor kluba. Tako i ova izložba na zanimljiv način koristi prostor predviđen za vj.ing za svoj umjetnički rad. No, mislim da je ta interakcija u svakom slučaju dobrodošla, a i pokazalo se da je sama situacija kluba kao izložbenog prostora vrlo intrigantna, da provocira i otvara nove mogućnosti unutar izlagačke djelatnosti. Iako program Galerije nije konceptualno određen, ipak prostor svojom specifičnošću na neki način diktira strukturu izložbi. Naime, za razliku od standardnih galerija gdje i slike jednostavno postavljene na zidove dobro funkcioniraju, postav izložbi u klubu često zahtijeva radikalne prostorne intervencije. Tako, na kraju, izložba svaki put gradi novi prostorni kontekst kako bi rad u potpunosti došao da izražaja. Na primjer, za izložbu slika *Soba* Ane Kolege i Ivane Vidović sagradili smo scenografiju sobe unutar koje su slike izložene. Činjenica je da je riječ o mračnom prostoru, prostoru koji po svojoj namjeni ima određenu strukturu. Na žalost, postoje radovi koji se jednostavno ne mogu uklopiti u ovakvu prostornu koncepciju.

I, na kraju, koje bi performere i performerice iz svoje generacije istaknula?

– Iz moje generacije spomenula bih Kseniju Kordić, Marijana Crtalića i svakako kustoski tim Kontejner (Olga Majcen i Sunčica Ostojić) koji je organizirao brojne nastupe inozemnih performera.

Marijana Stanić (Zagreb, 19. srpnja 1971.) diplomirala je na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, Nastavnički odsjek – kiparstvo u klasi profesora M. Vuce, 2003. Članica je umjetničke udruge 90-60-90 i HDLU-a. Godine 2002. pokrenula je projekt Galerija Močvara u promicanju vizualne kulture uključivanjem suvremene likovne scene unutar standardnog programa klubova mladih, te propitivanje zahtjeva umjetnika i publike kao i pozicije "galerija" u kontekstu suvremenog potrošačkog načina života. Godine 2002. projektom Galerija Močvara uključuje se u CLUBTURE (Savez Udruga Klubtura) koji okuplja neprofitne, izvaninstitucionalne organizacije, klubove i inicijative u kulturi Hrvatske s ciljem osnaživanja neovisne i neprofitne kulturne scene, te organizira izložbe s naglaskom na suvremenim tendencijama u Puli, Osijeku, Splitu, Križevcima, Koprivnici, Dubrovniku i Rijeci. Od 2003. do 2005. zaposlena je kao profesorica Likovne kulture u OŠ Šestine. Od 2004. sudjeluje u muzejskoj pedagoškoj djelatnosti u sklopu Muzeja za suvremenu umjetnost (Zagreb) u okviru izložbi *Zero – europska vizija – 1958. do danas*, *Delayed on Time (Pogled na suvremenu švedsku scenu)*, *Sustav koordinata (Ruska umjetnost danas)*, *Enigma objekta* (Predstavljanje izbora umjetničkih djela iz kolekcije Nacionalnog Muzeja moderne umjetnosti Centra G. Pompidou, Pariz). Od 2001. aktivno se bavi umjetničkim radom, te je izlagala na više samostalnih i skupnih izložbi. Dobitnica je Rektorove nagrade 2002. i Nagrade Zagrebačke banke 2003. godine.

Koreografska zona rutine i samozadovoljstva

Ivana Slunjski

Ograđujući se poznatim Satievim maksimama "nema boljega od lošega publiciteta" ili "oni koji ne mogu shvatiti neka zauzmu stav potpune pokornosti i inferiornosti", Boldin u Satieu unaprijed nalazi pokriće za sve što bi na sceni moglo ispasti loše

Uz predstavu *Erik! A Satie!* redatelja i koreografa Marka Boldina, u izvedbi Ateliera Choréographique, dramaturšku potporu Sanje Ivić, te Platformu mladih koreografa

Retrospekcijom u povijesnu riznicu umjetničkih ostvaraja i pridruženih im *odjelovitelja* gotovo apologetski odjekuje apsurdnost traženja smislenoga, pravednog ili istinosnog izlaza, pritisnutih kolapsom egzistencije. Pa i kad se udaljenost mjeri milenijskim godovima, vremenska se distanca nadoknađuje reperkusijama, a iz repetitivnoga obrasca isplivava pravilnost koja se prepoznaje kao jedan od usudnih fenomena svekolike umjetnosti. Kako likovnosti, tako i glazbe, kazališta ili književnosti. Kako prije stotinu ili tisuću godina, tako i danas. Nad smjelim, dalekovidnim i dalekosežnim i, rekla bih, vidovitim vizijama likuje *osrednjost*, dok se njihovi kreatori proglašavaju *neshvaćenim*, obezglavljenim, konfliktnim, bizarnim velikanima, ali redovno gubitnicima u vremenu svoga stvaranja. Konfuzni i neshvaćeni jednom nogom koračajući rubom propasti, a drugom, povremeno zastajkujući na kompromisnoj oazi umjetničkih odstupanja egzistencijalne naravi, dosljedni sebi postaju iznenadnim vrelom inspiracije budućih epoha i novih generacija umjetnika. No i tada njihova veličina ne doseže zenit jer pripadaju nekom prošlom vremenu, a generacije koje u njima prepoznaju važnost na sebe preuzimaju kôd neshvaćenosti ili, u novoj varijanti, umjetničke nedostatnosti i/ili neopravdanosti. *Hommage* prethodnicima pritom često ne premošćuje historijski zijev suvremenim sentencijama. Redatelj i koreograf Mark Boldin Ateliera Choréographique uz dramaturšku potporu Sanje Ivić, u predstavi *Erik! A Satie!*, koju su na sceni Teatra EXIT utjelovili Linda Begonja, Mladen Vasary, Marijo Škalić i Đorđe Manojlović, ugledao se na život i rad glazbenog osobenjaka Erika Satiea.

Neka vrsta ljudske scenografije

Baš je Satie jedan od kontradiktornih buntovnika kojemu je milije bilo sanjariti negoli skladati, no čije su eskapističke kompozicije unatoč tomu presudno nagovijestile buduće smjernice glazbe. Ograđujući se poznatim Satievim maksimama "nema boljega od lošega publiciteta" ili "oni koji ne mogu shvatiti neka zauzmu stav potpune pokornosti i inferiornosti", Boldin u Satieu unaprijed nalazi pokriće za sve što bi na sceni moglo ispasti loše. Kolaž žanrova od kazališta pokreta, plesa, mime do kabareta i scenskih slika anegdotalno slijedi Satievu biografiju, pa se lako može razabrati njegova sklonost duhovnoj glazbi, jetki cinizam ili stav prema kritici. Prvi prizori bliski kazalištu sjena te iskidani upadi videosnimaka zagrebačkih ulica motivski se naslanjaju na balet Parada (Satie je autor glazbe, Cocteau scenarija, Picasso dekora i kostima, a pokreta Diaghilev) koji je 1917. nasrnuo na publiku krčeći put kubističkim manifestima u glazbi i koreografiji. Kako je sam Cocteau isticao, balet je bio "neka vrsta ljudske scenografije", pokušaj animacije kubističkih slika. Pred šatorom, u ovome slučaju platnom na koje su projicirane siluete tijela u gibanju, glumci mame publiku u unutrašnjost da vide show. Nakon uvođenja u šator glumci dočaravaju Satievu magičnost: Manojlović svira na klavirčiću dimenzija igračke, Škalić klaunovski maše rukama pred prognostičkim kartama, Begonja izvodi kabaretske točke, Vasary čita poslanice Erica Satiea o katoličanstvu i umjetnosti koji zajedno skladno idu ruku pod ruku. Satie se umnožava u četiri Satiea, pa se pretapa u filozofa, skitalicu ili slučajnoga prolaznika. Polagano, hipnotički usitnjeno kretanje komplementira se ritualnim ponavljanjem m alih jedinica odajući Satievu sklonost duhovnosti, religioznoj i mističoj glazbi. Krokijevska nabacanost dosjetki, stihovanih rima i usputnih fraza, primjerice, o kulama bjelokosnim (Satieva poznata glazbena ilustracija stubišta) ili čovjeku kao nakupini mesa i kostiju zbunjuju promatrača nedosljednošću. Dinamika raste prema kraju predstave intenzivirajući se duhovitim komentarima o kritičarskim mozgovima kao robnim kućama u kojima se nađe svega (popraćeno slikom ameboidnoga trepetljikaša) ili pak o vragu koji pleše tango da se rashladi.

Bez zanosa

Glumačke role solidno su izgrađene, ponekad uz inspirativne bljeskove Vasaryja ili plesne proplamsaje Begonje, scene su uredno posložene, sve je vrlo korektno, ali jednako tako i bez nekoga većeg stvaralačkog zanosa ili progresivnijih silnica. Ostaje pitanje što je Satie pobudio u autorima/gledateljima osim slike scenske za/raz/igranosti? Zašto njegovu umjetnost idolatrijski pretpostavljati ovoj današnjoj, a da se pritom ne produciraju korelacijska značenja? Dok malobrojnost publike odmah drugi dan po premijernoj izvedbi pokazuje da se satijevska autorska ekipa našla u kategoričkom tjesnacu umjetničke nedostatnosti, neki se smjeli potezi suvremenika već u startu zatiru i rangiraju kao neshvaćeni. Što su proturječnosti veće, manipulativni prostor pogodniji je plasiranju osrednjosti. Ovogodišnja Platforma mladih koreografa, ili bar onaj dio događanja koje sam iskusila, preciznije predstave stranih koreografa,te niz sola Zagrebačkoga plesnog ansambla *5 do 12*, također, gledano u cjelini, ne izlaze iz okvira osrednjosti (uz afirmativna istupanja pojedinih autora).

Ovogodišnja Platforma mladih koreografa, ili bar onaj dio događanja koje sam iskusila, preciznije predstave stranih koreografa,te niz sola Zagrebačkoga plesnog ansambla *5 do 12*, također, gledano u cjelini, ne izlaze iz okvira osrednjosti (uz afirmativna istupanja pojedinih autora)

Platforma mladih koreografa

Pri spomenu Platforme,konstantne su nedoumice vezane uz kriterije selektiranja, primjerice zašto su autorski radovi Sonje Pregrad ili Maura de Candie prikazani u večeri domaćih koreografa, a Jasne Vinovrški u večeri stranih koreografa, kad zapravo nitko od njih koreografski ne djeluje u Hrvatskoj i nije dio hrvatske plesne scene, premda smo radove Jasne Vinovrški s vremena na vrijeme u prilici vidjeti, uglavnom na Tjednu suvremenoga plesa. Neopravdanosti kriterija moglo bi se progledati kroz prste da je riječ o paravanu pod kojim se ugošćuju ostvarenja vrhunske kvalitete ili iznimne osobnosti koje svojom prisutnošću vizionarski nadahnjuju potencijalne autore budeći u njima želju za kreacijom. Umjesto toga nude nam se imena koja navodno odražavaju najbolja plesna izdanja mladih autora s područja Argentine, Kolumbije, Švicarske ili Venezuele. Daju li oni doista stvarni presjek tamošnjih plesnih događanja ili su samo najbolje što se dalo probrati od nekolicine prijavljenih radova stranih autora? Prorijeđeni redovi gledatelja iscrpljeni u ponavljanju istoga zatvaraju se u incestuoznoj situaciji – u suženom krugu redovne plesne publike – nešto plesača, nešto koreografa, nešto kritičara. Araracuara Charry,kolumbijskoga podrijetla s njemačkom radnom adresom, inspiriran je folklornim motivima, a kratku izvedbu više nosi scenska prezentnost izvođačice negoli predstavljene koreografske sekvence. Upravo je manjak scenske prezentnosti autora Filippa Armatija u *Solu*, čija baza seže jednako u pozadinu glumačkih tehnika koliko i plesnih, doveo do zamora izvedbeno dosljednoga, tehnički potkrijepljenoga, ali rutiniranog materijala.

Atraktivan žanrovski složenac

Ivica Župan

Atraktivna pripovijest u kojoj su sintetizirana iskustva tradicionalnoga engleskog krimića, psihološkog romana, znanstvene fantastike, pa čak i horrora

Zrinka Horvat, *Devet*, Naklada MD, Zagreb, 2005.

Još je John Barth u tekstu *Književnost obnavljanja*, sa znakovitim podnaslovom *Postmodernističko stvaralaštvo*, tvrdio da se umjetnički žanrovi i forme s vremenom istroše, drugim riječima da je umjetničke konvencije u postmoderni potrebno odbaciti, nadvladati, preoblikovati, a sve to kako bi se stvorilo novo i vitalno umjetničko djelo koje će zaokupiti pozornost čitatelja svoga vremena i zadovoljiti njegove recepcijske potrebe. Osim toga, u drugoj polovici šezdesetih godina prošlog stoljeća – otprilike 1967. ili 1968. – književnost se našla u dotad nepoznatoj situaciji – modernistička su se pisma iscrpila, a i cijela Gutenbergova galaksija našla se pred munjevitim medijskim *blickrigom*. Pisac se morao početi prilagođavati novonastaloj situaciji, a u borbi za pozornost čitatelja otkrivati nove postupke i služiti se novim strategijama. Među ostalim, služiti se i sintetiziranjem iskustava raznih, novih i starih proznih izričaja.

Postmoderna je donijela obveze – stvoriti pozornosti vrijedno djelo – ali i određene poticajne slobode. U postmoderni je sve moguće jer ništa nije zabranjeno. Tu je, kako se ocjenjujući muževljevu knjigu *Nova staza do vodopada*, izrazila Tess Gallager, udovica Raymonda Carvera, pisca koji je snažno utjecao na najmlađe hrvatske prozaike, prozni diskurs "slobodan od zahtjeva poezije i proze". U sveopćoj miksaturi srušene su barijere između tzv. elitne i tzv. trivijalne literature, pa su se u književnom miješanju i preplitanju i trivijalni žanrovi uspjeli izboriti za poetološki dignitet.

U postmodernim romanima nazire se, kako tvrdi američki teoretičar književnosti Leslie Fiedler, književni model koji pruža šansu današnjem književnom stvaralaštvu, a to je pisanje koje nastoji "premostiti jaz između ekskluzivnog ili čak ezoteričnoga umjetničkog modernizma i takozvane popularne kulture". Drugim riječima, tzv. visoka kultura – ne želi li posve usahnuti zbog nihilističkih krajnosti (šutnja, praznina), do kojih je dovela modernistička dosljednost u primjeni načela originalnosti, neponovljivosti – upućena je na udruživanje s pop kulturom. U doba moderne, dakle, radilo se o žanrovskoj monolitnosti, rijetko kada o miješanju prosedea dvaju žarnova. U postmoderni te monolitnosti nema, nego je na djelu miješanju paradigmi različitih žanrova.

U slici svijeta što je nudi *Devet* caruju katastrofičnost, diskriminacija slabih i hendikepiranih, moć tehnologija i moć ljudi koji iza krinke znanstvenika i pod geslom da djeluju za opće dobro upravljaju našim životima i skreću ih u pravcima s kojima se ne slažemo i prema destinacijama u kojima osjećamo egzistencijalnu zebnju

Kombinacijom različitih, već okušanih žanrova i postupaka, i mlada književnica Zrinka Horvat nastoji postići uradak koji će zaokupiti pozornost današnjega čitatelja i zadovoljiti njegov ukus i potrebe. U njezinoj pripovijesti *Devet*, što ju je upravo objelodanila zagrebačka Naklada MD, sintetizirana su iskustva tradicionalnoga engleskog krimića (*whodunita*), psihološkog romana, znanstvene fantastike, pa čak i horrora.

Slika svijeta što je nudi pripovijest *Devet*, bizarna je. Gubitak prsta jednog dječaka početak je istrage koja završava mračnom slikom svijeta, u kojemu čak i sunce na trenutak "otkaže", prestane sjati. U slici svijeta što je nudi *Devet* caruju katastrofičnost, diskriminacija slabih i hendikepiranih, moć tehnologija i moć ljudi koji iza krinke znanstvenika i pod geslom da djeluju za opće dobro upravljaju našim životima i skreću ih u pravcima s kojima se mi ne slažemo i prema destinacijama u kojima osjećamo egzistencijalnu zebnju. Međutim, nakon famoznoga 11. rujna ova pripovijest sve nam se manje čini znanstvenom fantastikom, a sve više vjerojatnom/mogućom.

Spisateljica nas korak po korak – škrtim i tužno intoniranim diskursom, jer su takve i sudbine njezinih likova – vodi kroz svoju složenu priču, nikad ne skrivajući da je svaka umetnuta priča zapravo sporedni kolosijek i da je za recepciju njezina ostvarenja presudno usustavljenje i sastavljanje slagalice što je one zajedno čine.

U ovom je štivu napose simpatična svijest da je ovdje – u vrtlozima i labirintima sižeja i nepredvidljivih sjecišta pripovijedanja, svašta pretrpjela – priča nedvojbeno najvažniji aspekt proznoga dijela i da svaku prozu *drži* fabuliranje; ono je presudno; o njemu sve ovisi; ono je temelj na koji se mnogo toga može natovariti; samo kroz dobru priču, za kojom zapravo žudi svaki čitatelj proznog djela, pisac može podmetnuti i sve ostale ambicije, ponajprije svoju konačnu, humanističku poruku.

Da je riječ o djetetu svoga vremena, govori činjenica da se u pripovijesti *Devet* s lakoćom mogu iščitati utjecaji drugih umjetničkih praksi poput filma, videospota, videoanimacije, kompjutorske animacije, a što za posljedicu ima filmičnost, brzu distribuciju i transfer diskursa, izmjenu slika filmskom brzinom… Za ono što je Zrinka Novak ispričala u ovome kratkom romanu, hrvatskom bi proznom piscu – tek desetak godina starijem od nje – bila potrebna barem triput deblja knjiga.

Devet je prepun različitih narativnih strategija, montažnih rezova, uklopljenih sekvencija i flash-backova, tako da se stječe dojam da se nalazimo na području sedme umjetnosti, odnosno u okruženju i ambijentu pokretnih slika. Stoga pripovijest *Devet* sagledavamo i kao poticajan predložak za filmski ili televizijski scenarij.

Samo štivo iznimno je atraktivno. Napeto je, dobra ritma, jasna jezika, prepuna erosa i ritma svakodnevice. Sjajna je i autoričina sposobnost da na kraju svakog poglavlja stvara dodatnu napetost i u čitatelju izaziva znatiželju da što prije dozna o budućim događajima, zapravo ga tjera da pripovijest do sama kraja iščita u jednom dahu.

Tu su i paradoksalan preokret na samom završetku priče, iznenadne promjene očišta i dijaloških sekvencija, sažetost, ekonomija teksta, gdje ni jedna riječ nije suvišna, duhovito i humorno fokusiranje detalja.

Devet je, dakle, relevantan prinos hrvatskoj prozi.

Itinerari za strip, Europu i Valentovo

Rade Dragojević

Splitski novinar i autor napisao je knjigu o stripu u koju je publici podastro nepoznata poglavlja iz povijesti devete umjetnosti, ali i ponešto vlastitih uvida u estetiku tog žanra; ideja urednika knjige *Europljani* bila je dobiti od skupine europskih znanstvenika tekstove nastale na temelju vlastitih iskustava na temu nacionalnih identiteta njihovih zemalja; dvadeset godina od publiciranja svoje prve prozne knjige Milko Valent obilježava ukoričenim izdanjem izabranih priča

Ivica Ivanišević, *Sto mu jelenskih rogova*, VBZ, Zagreb 2004.

Moj kolega s fakulteta Ivica Ivanišević napisao je knjigu o stripu *Sto mu jelenskih rogova*. Ništa neočekivano, s obzirom na to da je godinama publicirao storije o roto-junacima po dnevnom i tjednom tisku, pa se iz te prakse, kako kaže sam autor, sada *ispilila* i knjiga, prva u nas na temu stripa. Da mu je strip više od puke zanimacije, što je bila većini drugih prosječnih konzumenata, dalo se vidjeti još davnih osamdesetih kad smo obojica tesali klupe zagrebačkog Filozofskog fakulteta. U to vrijeme nekako smo došli do priče o Novom kvadratu, kojom prilikom se požalio da mu fali neki specijalni broj časopisa *Pitanja*, u kojemu su svoje table objavili članovi spomenutog stripovnog kružoka. Ja, dakako, nisam ni znao da su *Pitanja* tako nešto objavila, ali sam zato znao kako bih žuđeni broj mogao nabaviti. Časopis je, naime, objavila jedna časna organizacija – Savez socijalističke omladine – u kojoj je jedna moja rođakinja iz Sesveta obnašala neku funkciju. I ja, ni pet ni šest, nego pravac do moje sesvetske aktivistice i zamolim je za taj specijalni broj. Nabavim ga i darujem Ivici Ivaniševiću, a ovaj bude sretan kao malo dijete. Vidim ja, njemu je to mnogo više od razbirige, pa mi onda bude drago da sam nekoga uspio tako razveseliti.

Kažem, meni i drugima stripovanje se uglavnom svodilo na čitanje romana, kako smo zvali te roto-sveščiće, te tu i tamo kupovanje *Stripoteke* zbog Princa Valianta, Ripa Kirbyja i sličnih. Strip mi je postao još manje važan kad je moja majka u jednom svom čišćenju stana sve moje skupljene sveske o *vukovima s Ontarija* i junacima iz *Darkwooda*, a bez konzultacije sa mnom, podijelila seoskoj djeci, jer da sam ja sve to pročitao, pa je, kako je rezonirala, red da ono što imam nesebično podijelim s drugima. Nakon toga moj je stripovski entuzijazam posve opao. Međutim, kod rečenog Ivaniševića on je, kako se čini, s godinama samo jačao. Dok su, dakle za mene *romani* bili prolazna zanimacija, kod mog *šulkolege* to je ostao trajni interes.

U tom svojevrsnom vodiču kroz stripovski svijet autor je našao mjesta i za *pulp* verzije, kao i za visoku umjetnost. Tako Ivanišević obrađuje serijal vječno mladih partizanskih kurira *Mirka i Slavka*, dodaje i svoje oglede o Texu Willeru i Bleku Steni, a piše i o tzv. umjetničkom stripu Danijela Žeželja. Autor je zainteresiran i za svojevrsnu fenomenologiju stripa, pa piše o privatnom životu junaka stripa, o njihovoj ikonografiji, a pita se i zašto oni nikada ne stare te što jedu. Na prevodilačko-lingvističkom planu Ivanišević mozga o tome treba li i, ako da, kako pozapadniti istočne varijante prijevoda jednog *Taličnog Toma*, kako pohrvatiti Vlaju, Raju i Paju Patka ili porodicu Tarana, a da se pritom ne izgubi sva ona draž stripa kojom su bile aficirane starije generacije čitatelja. Tu su i dva razgovora, jedan s Hermanom Huppenom, drugi s Joeom Kubertom, a posebno su zanimljivi tekstovi o cenzorskim intervencijama u stripu i političkim pritiscima na devetu umjetnost. Jednu je cenzorsku rabotu, i to nad Mickeyjem Mouseom, provodila redakcija beogradske *Politike*, a drugu pak Frederic Wertham koji je u doba makartizma u *comic-books* vidio smrtnu opasnost za vrijednosti američkog *way of life*. Također, Ivanišević piše i o zanimljivom odnosu jednog Mussolinija i jednog Palmira Togliattija prema stripu. Prvi je na tome planu odobravao sve osim američkog importa, prije svega uvoza već spomenutog Mickyja Mousea, dok je drugi, komunistički lider, strip kao takav sagledavao samo i isključivo u kontekstu imperijalističke propagande.

Uza sve, osvrnuo se autor i na, kako se to kaže, domaću scenu stripa. I što tu ima? Pa malo povijesti s Maurovićem, malo Matakovićeva *undergrounda*, nešto Žeželja, usputnog prisjećanja na *Plavi Vjesnik*, te jedan tekst o strip fanzinima i tamošnjim junacima. Tu ima, dakako, i mnogo implicitnog žala zašto se domaći strip ne trgne iz letargije i dovine, ako ne – a naravno da ne – do uvjeta kakvi vladaju u jednoj Italiji ili Francuskoj, o Americi da i ne govorimo, a onda barem do nekakve redovitije i tematsko-stilski bogatije produkcije.

Čini se da najveća vrijednost ove knjige leži upravo u upućivanju čitateljstva u nepoznate epizode iz povijesti stripa, davanja cijelog niza informacija koje su široj publici dosad bile nedostupne. Uz uzoran spisateljski stil, koji je Ivanišević demonstrirao i u biografskoj knjizi o Miljenku Smoji, upravo su ovi malo poznati fakti i tek stripovskim fanovima znane stvari, ono po čemu knjiga zavrjeđuje pozornost.

Čini se da najveća vrijednost Ivaniševićeve knjige leži upravo u upućivanju čitateljstva u nepoznate epizode iz povijesti stripa, davanja cijelog niza informacija koje su široj publici dosad bile nedostupne

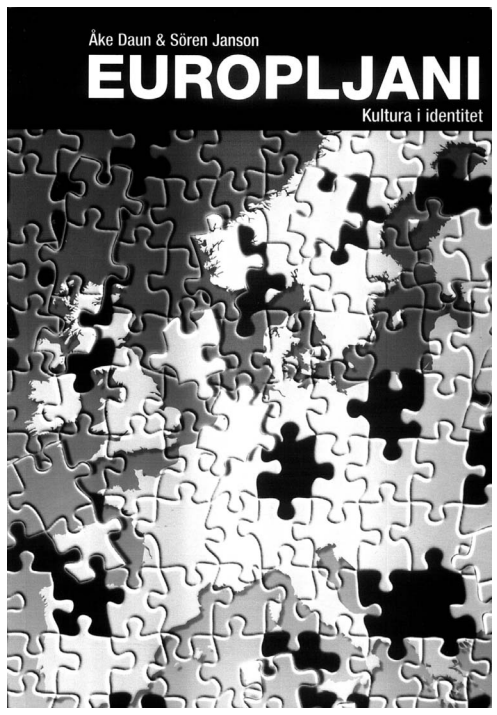

Može li se pisati o identitetu i pritom ne lagati

Ake Daun & Sören Janson, *Europljani. Kultura i identitet*; s engleskoga prevele Ana Heidl i Sanja Kalapoš Gašparac; Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

Irci puno piju, posebno pivo, a još posebnije Guinness. Kad je u pitanju jezik, u Irskoj nitko nije ravnodušan, jezik je minsko polje za Irce. Nizozemci su škrti, odnosno, korektno kazano, oprezni su s novcem. Švođani su hladni i teško se upuštaju u komunikaciju, a Rusi su nepredvidljivi. Sve su ovo manje-više poznati stereotipi o nekim europskim narodima. Međutim, sve je to ujedno i istina, barem tako tvrdi skupina autora okupljenih u knjizi *Europljani*, čime žele reći da identitetska pitanja nisu uopće jednostavna. Ideja dvojice urednika knjige, Dauna i Jansona, bila je zamoliti skupinu europskih znanstvenika da iz vlastitih iskustava napišu nešto o svojoj zemlji, nešto o nacionalnim identitetima i prepoznatljivostima.

U ovim varijacijama o mentalitetima europskih nacija nitko nije bio pozvan da nešto napiše o hrvatskome mentalitetu, kao što nitko nije bio pozvan da nešto napiše ni o mentalitetu bilo koje druge nacije izvan Europske unije. Iznimka su tek neutralna Švicarska i uvijek prevažna Rusija. Za one izvan *limesa* mjesta u ovom *puzzleu* europskih navada nema. A što bi bilo napisano o Hrvatskoj, da je kojim slučajem netko bio pozvan da to pokuša sumirati? Vjerojatno bi se varirale teme o tisućgodišnjem iščekivanju nezavisnosti i tu bi se konektiralo s Ircima i njihovom sličnom sudbinom. Na vizualnom planu sigurno bi se adorirala grafička jedinstvenost kockastih znamenja, opet bi se, po tko zna koji

Kroz tzv. *Negative Heimatliteratur*, svojevrsnu *književnost protiv rodnog mjesta*, sami kritički nastrojeni Austrijanci daju mračan autoportret svojeg *Heimata*

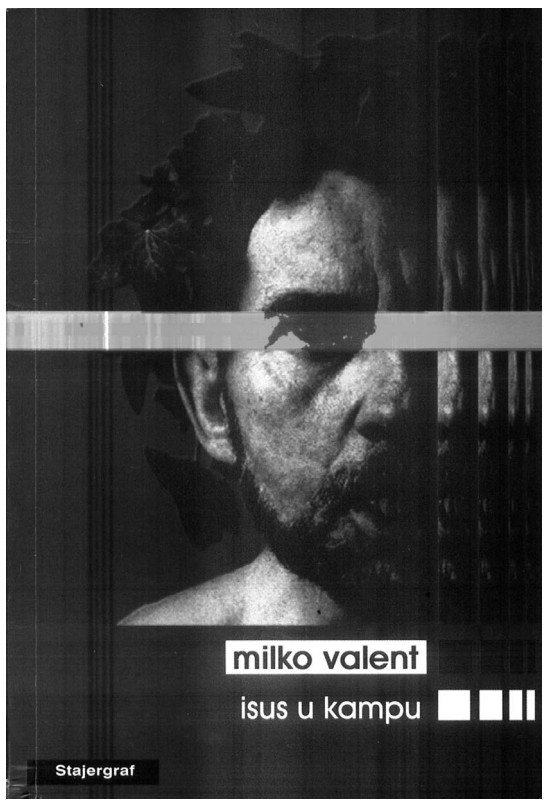

put, ponavljala priča o mediteranskoj Hrvatskoj, a tek netko objektivniji možda bi spomenuo i panonsku i balkansku komponentu. Kao element identiteta nezaobilazna bi bila i priča o jeziku, posebno onaj dio koji se odnosi na sporenja i razlikovanja od srpskog, a ne bi bili preskočeni ni nedavni ratovi koje Hrvatima praktički znače inicijalne događaje za konstrukciju novog identiteta. A možda je ovaj identitetski *kroki* previše služben i premalo inovativan? Možda bi se odabrao samo jedan primjer identiteta po modelu *pars pro toto*, kao što je, recimo, odabrao talijanski kontributor pišući o talijanskom identitetu kroz opis toskanske vile.

O Hrvatskoj bi se moglo govoriti i na način na koji je pisao Konrad Köstlin o Austriji u tekstu pod naslovom *Austrifikacija Austrije. Promicanje razlika*. Naime, nakon konstatiranja pokušaja konstruiranja austrijskog identiteta kroz jezik, koji da je različit od njemačkog, kroz geološku jedinstvenost Alpa, kroz austrijanstvo oličeno u autentičnim jelima i pićima i u uspjesima Franza Klammera i spustaških drugova, autor je konstatirao da cijela ta turistička razglednica ima i svoje naličje. Da ima svoju povijesnu opterećenost, svoje neriješene stvari koje se kao repovi vuku već desetljećima. Najbolji primjeri onih umjetnika i javnih radnika koji samim Austrijancima, a onda i drugima, daju na znanje što je zapravo prava Austrija jesu dramatičar Thomas Bernhard i nedavno Nobelovom nagradom ovjenčana Elfriede Jelinek. Kroz tzv. *Negative Heimatliteratur*, svojevrsnu *književnost protiv rodnog mjesta*, sami kritički nastrojeni Austrijanci daju mračan autoportret svojeg *Heimata*. Ta kritička misao svoje porijeklo vuče još od tekstova Karla Krausa i Sigmunda Freuda, a cijeli taj žanr usmjeren je protiv kulture valcera, *Mozartkugeln*, *Lederhosen* i *Dirndls*, odnosno u svojoj dubini protiv onog malograđanskog fašizma koji je, uostalom, iznjedrio i Hitlera.

Taj tekst dobar je primjer kako je pisanje na temu identiteta zapravo *opasna* rabota, kako se iz žanra turističke razglednice vrlo brzo, samo ako se hoće, može *prešaltati* na kritičko pismo. Onog našeg, na ovu sesiju o identitetu nepozvanog Hrvata-autora, možda bi mogli zamisliti i kao autora koji bi revidirajući prethodni kroki o Hrvatskoj mogao govoriti i kao o zemlji koja je u posljednjih 65 godina sustavno etnički počistila sve svoje manjine (Pavelić je likvidirao sve Rome, većinu Židova i dosta Srba, Tito je sredio folksdojčere, odnosno podunavske Švabe i istarske Talijane, a Tuđman je dokusurio hrvatske Srbe). Mogao bi, recimo, na temu identiteta govoriti o Hrvatskoj u okviru druge Jugoslavije kao o prosperitetnoj zemlji, koja se u tih 45 godina modernizirala, iskorijenila nepismenost i priključila srednjorazvijenim zemljama Europe. Možda bi, ako bi imao volje, moglo pisati i o mitovima 1971, o nepostajanju protukomunističke hrvatske disidencije, o malim ili nikakvim liberalnim potencijalima hrvatske inteligencije itd. Jer sve je to dio identiteta i ako se hoće govoriti o njemu onda ga se treba zahvatiti u cjelini, a ne tek selektirati poželjne sekvence iz *duge, mračne noći* hrvatske povijesti.

Čokolada *Milka* na *Valentinovo*

Milko Valent, *Isus u kampu*, Stajergraf, Zagreb, 2004.

Kad god se nešto piše ili govori o Milku Valentu, piscu rijetke i razbarušene kose, gotovo se uvijek konstatira da je on jedan od rijetkih, ako čak ne i jedini pisac u nas, koji živi isključivo od svog pisanja. I doista, kad na klapni njegovih izabranih priča pogledate gusti popis njegovih uradaka, koji samo što ne iscure s korica, ostanete zapanjeni kvantitetom. Zbirku od tridesetak izabranih priča obujmljuju dva teksta. U uvodu priređivač izbora Darije Toplak priznaje da je i sam svoje literarne početke imao zahvaliti mentorstvu tate-mate Valenta.

Pogovor je pak rad Damira Radića, koji u poduljem tekstu na više mjesta zaključuje kako je Valentovo djelo u nas kritičarski nedovoljno recipirano, pa onda ispada da svojim ambicioznim tekstom namjerava barem dijelom ispraviti taj nedostatak. I Radića bi, baš kao i Toplaka, na neki način mogli nazvati *valentovcem*, i sam u svom, istina, bitno manjem opusu od Valentovog, često tematizira seksualnost, i sam baš kao i Valent zna izazvati medijska reagiranja, recimo svojim libertinskim stavovima o pornografiji i njezinu statusu u društvu.

Međutim, ono što je fascinantno jest ta autorova potreba da sve oko sebe opiše, ispiše, napiše. Radić tako kaže kako su za Valenta "život i umjetnost u stanju intenzivnog međusobnog preplitanja, te da život zapravo i nije ništa drugo nego prošireno polje umjetničke penetracije". Slijedeći dakle tu unutrašnju potrebu za sveispisivanjem, nedavno je Valent u *Gordoganu* javnosti podastro i dio svoje intime, prepisku s jednom prijateljicom koja početkom rata odlazi u Australiju. Moraš doista biti hrabar i tako nešto intimno publicirati, barem se tako čini. Naime, iz prepiske se vidi kako je Valent, baš kao i svi, bio doslovce kontaminiran tadašnjom propagandom s HTV-a, te je pod utjecajem toga u spomenutoj prepisci ispisao cijeli niz dirljivih, pa i bedastih primjedbi. Ali, mi drugi svoje smo sitne naivnosti ostavili u mraku ladica. Čak se pokazuje i kao nacionalno osviješteni Hrvat, što je s likom i djelom tog samodeklariranog pacifista teško povezati. Međutim, upravo se tu potvrđuje postojanje tog nekog unutrašnjeg naboja, unutrašnjeg pogona koji tjera jednog autora da *urbi et orbi* obznani sve što je napisao, jer mu je mislima i idejama jednostavno tijesno, ako se ne raširе po papiru. Ipak, za nadati se, dakako, da i u njega baš kao i u svakog pravog pisca postoji i samodisciplina kao i mehanizam selekcije. E sada, hoće li ga i kada domaća kritika prihvatiti te neka njegova djela valorizirati jednako kao i djela Desnice, Marinkoviće ili Novaka, kako bi to htio Radić, teško je prognozirati. Dotad, dok se dakle ta kritika ne osvijesti, ostaje nam uživanje u Valentovu tekstu.

Neka se monstruozne mutacije slobodno razvijaju

Steven Shaviro

Igranje krajnostima bez njihove mistifikacije Petera Wattsa i duhovite, neizravne, suptilno sablasne i iznenađujuće književne igre Eileen Gunn

Peter Watts, *Behemoth*

Peter Watts zaključuje svoju trilogiju *Rifters* romanom *Behemoth*. *Behemoth* konceptualno ne pridonosi mnogo prijašnjim tomovima te trilogije, no nemilosrdnim detaljima uporno razrađuje logiku paranoje, seksualnog sadizma i katastrofalnu ekološku propast i svijeta prirode i tehnosfere. Watts zamišlja svijet – samo malo udaljen od našeg vlastita – u kojemu organizmi mogu biti genetički ugođeni na prilično precizne načine ili čak laboratorijski stvoreni i sintetizirani, i u kojemu mozgovi mogu biti ugođeni na neurokemijskoj razini, rezultirajući ljudskim bićima koja muči krivnja, grizodušje i samoprijezir ili upravo suprotno, potpuno lišena suosjećanja i savjesti. (Softver također može biti hakiran na gotovo nebrojene načine s kontrolirajućim i/ili destruktivnim posljedicama za čitavu društvenu i komunikacijsku infrastrukturu.) Paradoks je u tome da što naše instrumentalne tehnologije postaju savršenije, preciznije i utjecajnije, to su ishodi kaotično nepredvidljiviji.

Ono briljantno u tome jest što, unatoč negativnosti svoje vizije, Watts nije ni najmanje tehnofob. Odnosno, u trilogiji *Rifters* nema okrivljavanja tehnologije, upravo zbog toga što nema shvaćanja prema kojemu bi "priroda" postojala neovisno o tehnologiji ili nezaražena njome. Drugim riječima: tehnologija i kultura nisu nikada bile ništa drugo nego "priroda", i danas i svagda. Ako postoji izvor ogavnosti u trilogiji, to je gadost ljudskog srca – no ni to nije ništa drugo nego prirodni proces, ako uzmemo u obzir da je u osnovi "osobnost samo još jedan izraz za biokemiju". Watts prihvaća biološki redukcionizam – u svojim autorskim bilješkama ismijava "one vitaliste nalik uskršnjim zečićima koji vjeruju da osobnost dolazi od neke nemjerljive božanske iskre". No, upravo na takvim temeljima on demistificira ugodno uvjerenje – u današnje vrijeme prilično raširenо među tehnofuturistima jednako kao i među ljubiteljima prirode – da ravnoteži sila u složenim društvenim i ekološkim sustavima, kao što je "nevidljiva ruka" Adama Smitha, nekako možemo vjerovati da će stvoriti optimalne ishode, samo ako se mi prestanemo uplitati.

Zaista ne mislim da otkrivam išta novo kada primjećujem da je, na kraju romana, ljudskosti dana – iako jedva – još jedna prilika, "premda je ne zaslužujemo". Teorije kaosa i složenosti potvrđuju prastari osjećaj da je budućnost sama po sebi nepredvidiva – zbog čega roman ne može završiti u konačnosti uništenja isto kao što ne može imati konvencionalan "sretan" kraj. To bi bio prelagan spas za nas. Jedini optimizam koji roman pruža odnosi se na potpuno odbacivanje instrumentalnog zaključivanja, napuštanje popravljanja i prerađivanja, napuštanje kontrole, "(bacanje) samog koncepta *kontroliranog eksperimenta* kroz prozor" i umjesto toga okretanje "ponovnom ispisivanju same kemije života" što će omogućiti monstruoznim i nepredvidivim mutacijama da se same razvijaju, kladeći se tako na "najtemeljniji evolucijski skok još od vremena javljanja eukariotske stanice". Je li to grandiozna afirmacija, više nego dostojna Neitzschea, ili samo još jedna nihilistička samoobmana, roman nam ne kaže – niti bi to mogao. Ono što je najimpresivnije i najdojmljivije u Wattsovoj trilogiji jest da ne izbjegava krajnosti – ali ih i ne mistificira, pretvarajući ih u samo još jednu priču o spasenju.

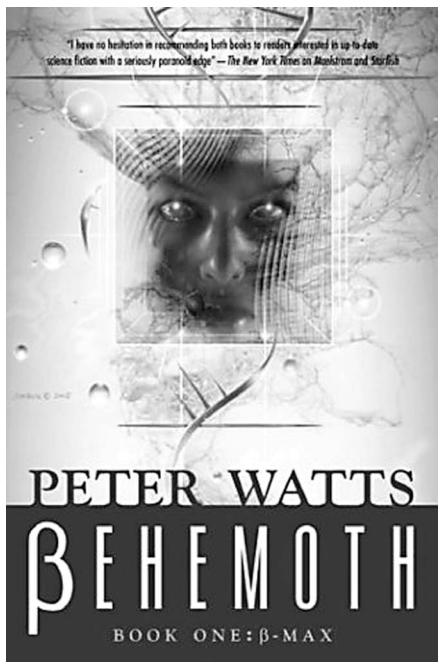

Eileen Gunn, *Stable Strategies and Others*

Eileen Gunn je pisac za pisce; iznimno cijenjena u znanstvenofantastičnoj zajednici, ali ne onoliko poznata kao što bi trebala biti izvan nje. Za nadati se je da će objavljivanje njezine prve knjige, zbirke kratkih priča, *Stable Strategies and Others* to promijeniti.

Priče Eileen Gunn su duhovite, neizravne, suptilno sablasne i iznenađujuće na načine da neprestano mijenjaju perspektive i percepcije. Osim što ih je teško okarakterizirati jer su sve međusobno prilično različite.

Kao dugogodišnjem *niksonologu*, najdraža mi je priča *Fellow Americans*. Ta priča lukavo zamišlja alternativnu povijest u kojoj Richard Nixon napušta politiku nakon što izgubi izbore za predsjednika 1960. godine i izbore za guvernera Kalifornije 1962. te umjesto politike nalazi unutarnji mir i ispunjenje u Novom Hollywoodu kao voditelj televizijske emisije. Prikaz "alternativnog" Nixona je zaista smiješan – on čak uzima i LSD! – no iza toga priča govori mnogo o šezdesetim godinama i skrivenim, tajnim vezama između službene američke kulture, njezine takozvane kontrakulture i načina na koji mediji prihvaćaju sve: tako da mi nismo toliko "društvo spektakla" koliko ono u kojemu je spektakl pripitomljen i sveden na svoju pravu mjeru: događaji su uhvaćeni, homogenizirani i smanjeni da bi stali na mali ekran.

Svaki američki pisac fikcije trebao bi pisati o Nixonu: njegova je priča temelj naše kulture, kao što su mit o Edipu i trojanskom ratu bili u kulturi antičke Grčke. No do danas to nije radilo dovoljno pisaca. Gunn se pridružuje malenoj odabranoj skupini čiji pripadnici uključuju Philipa Rotha (*Our Gang*), Roberta Coovera (*The Public Burning*) i Marka Maxwella (*Nixoncarver*).

> Ono briljantno jest što, unatoč negativnosti svoje vizije, Watts nije ni najmanje tehnofob. Odnosno, u trilogiji *Rifters* nema okrivljavanja tehnologije, upravo zbog toga što nema shvaćanja prema kojemu bi "priroda" postojala neovisno o tehnologiji ili nezaražena njome

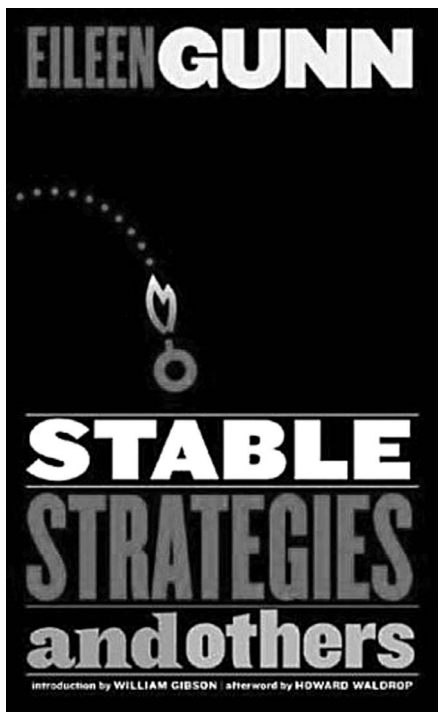

Priča *Stable Strategies for Middle Management* je radikalna postmodernistička prerada Kafkina *Preobražaja*. Nakon što je pripovjedačica bioenergizirana u kukca, ne provodi sve vrijeme u krevetu, ispunjena nemoćnim samoprijezirom poput Gregora Samse, nego misli pozitivno i koristi priliku – kao što nas gurui biznisa poput Toma Petersa uvijek potiču da činimo – služeći se svojim novim tjelesnim stanjem kako bi se uspela na korporativnoj ljestvici.

Nirvana High (supotpisuje je Leslie What) zauzima suprotno, ali neobično komplementarno gledište, dok zamišlja kako je "gubitnička" kultura *grungea* iz Seattlea jednako sastavni dio neobično samoobmanjujuće slike koju Amerika ima o sebi. U svijetu u kojemu Microsoft posjeduje sve Cobain High je posebna srednja škola za paranormalne maloljetne delinkvente i ostale devijantne tinejdžerske osobnosti. Čak i mladalačka nenaklonost i disfunkcionalnost imaju svoje odgovarajuće mjesto u kompleksu zabave.

Meni najdraži odlomak u cijeloj knjizi dolazi iz priče *Nirvana High*; odnosi se na izraz *Entertain Us* (izvorno iz Nirvanine pjesme *Smells Like Teen Spirit*, naravno): *izraz je značio jedno učiteljima a drugo učenicima. Učiteljima je značio "obratite pozornost". Učenicima je značio "prestanite raditi štogod ste zanimljivo radili i počnite raditi ono što mi želimo da radite". Kurtu Cobainu je, naravno, značio "drži se puške u svojim ustima".*

Sve su priče u zbirci *Stable Strategies and Others* dobre. Osim onih koje sam već spomenuo, teme priča kreću se u rasponu od kontakta s izvanzemaljcima (stara znanstvenofantastična tema, dirljivo obrađena u *Kontaktu* a smiješno ljigavo u *What Are Friends For?*) do autorefleksivnog revizionizma (kao u priči skupine autora, *Green Fire,* u kojoj se mladi Isaac Asimov i Robert Heinlein nađu uvučeni u stvarnu znanstvenofantastičnu pustolovinu iz Zlatnog doba SF-a).

Kao i sva vrhunska znanstvena fantastika, priče Eileen Gunn ne predviđaju toliko budućnost koliko čine vidljivima inače skrivene smjerove razvoja naše sadašnjosti.

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Cogito incognito

Vladimir M. Vukićević

Poštovani prijatelji, ja sam Vladimir M. Vukićević iz Podgorice (sex Titograd). Rođen sam 1984. godine. Studiram pravo u Podgorici. Kao osmogodišnjak sam prisustvovao skupu na kojem se pjevala pjesma *Sa Lovćena vila kliče oprosti nam Dubrovniče* - nisam posebno zadovoljan zbog toga. Vi ste sjajni. Spašavate. Hvala vam. Nadam se da ću jednog dana posjetiti vašu redakciju - ipak je *Zarez* snažniji na papiru nego na monitoru. Tehnika.
Živjeli i vi i Ray Charles i Danilo Kiš i Alen Bokšić.

1.

Potreban je ogroman napor i snaga za
pravi početak - bez razmišljanja,
gledanja kroz prozor i ostalih sranja.
Filozofija je tuđ teren. Napušten i zauvijek zaboravljen.
Milet. Tales iz Mileta. *Kraj igre*.
Težak početak, jer sve je zapisano i spaljeno.
Knjiga gori.
Kuće su spaljene.
Nevini zakopani
mrtvi popišani, a utvare oslobođene.
Prva stranica govori o
važnom konsenzusu Velikih o
Malim, nevidljivim i bezopasnim.
Zašto?!
Bez uznemiravanja, mladiću!
Molio bih za malo ozbiljnosti!
Ipak je ovo Tvoj Početak!
Ući u Nju ili se okrenuti paranoji?!
Vječna pitanja.

Njegovi /Njeni stihovi su hermetični,
napisao bi voljeni Program.
Otvorimo ih, oslobodimo ih od njih samih,
dođimo do Kraja. Dotaknimo Slobodu!
Umjetnost je Sloboda!
Politička parola.
Realno! Samo naprijed!

Potom - traže riječi.
Fond riječi!
Kao da je to Fond PIO ili Fond potrošnje.
Gosp. Fond je
pizda!
(Hvala ti Dražene, ali sam se ono veče
žestoko
isplakao. Vratiću ti.
Vratio sam ti.)
Vratio si mi.

Uvod, razrada i zaključak.
Konflikt rađa dramu.
Glupi plan.
Druga scena. Treći čin.
Teški splin.

Bijeli krug na crnoj površini je Mjesec.
Oko Sunca kruže planete.
Zemlja se okreće oko svoje ose.
Kvadrilion zvijezda.
Magnetno polje.
Polovi, iglo i grupa Eskima koji ne znaju za dukat ili dolar.
Ja sam dobro i hvala na pitanju. Treniram da budem...

Ja i Vi se razumijemo u potpunosti.
Vratiću se.
Dosta za Početak, ipak je bilo
bez razmišljanja i
gledanja kroz prozor.
Važno je da ne kvari novi dan.

Šoljica tople kafe, šal i holandska cigara.

2.

Uprkos svemu nije se moglo i Virus je napao sve. Virus voli.
Ljubav.
Čujem poznatu muziku sa
bulevara ljepote i mogućnosti
svih kupovina i zakona tržišta.
Prevara.
Prodaja je način života, kažu.
Čujem.
Natpis sa puno emocija: *Volim te!*

Tražili su dugo vid zaštite *Sopstva.* Mnogi i dugo vremena.
Sveta mjesta - možda. Buenos Aires, Bolivija ili Hokaido.
Trougao meridijana.
Kvadrati

3.

Putujem brzinom Puta.
Ivan mi govori da je tri puta
veća
od brzine svjetlosti.
Dokazana Teza.

Ne znam. Knjiga kaže, konfinira.
Metamorfoze:
pretvorio sam se u insekta.
Ludi valjak i devet mrava.
Ešer

Prate i grizu. Reže psi.
Tople guzice i plaža za potpun uspjeh.

Pobijedio je. Zadovoljan je ljudima koji ga
opslužuju.

Produžena je rasprava o sreći.
Bojana je predložila Ravnodušnost. Odbila je i bilo je
Bolno.

Izvan vidljivog je pregaženi dan. Pogriješio sam.
Nespretnost i nevinost je
Dječaka
odvela u pogrešan smjer.
Zelena boja s Hoknijevog platna. Travnjak i hladne prskalice.
Vodu, molit ću. Hladnu, dobro hladnu.
Sjećanje na stvarnost...

4.

Nebo ispod nebodera.
Metal i željezo koje nam govore o uspjehu.
Progres.
Sjetio se svog sendviča - gore u visini
dok je zidao
sto i više ni sam ne zna koji po redu.

Bilo je hladno zbog položaja i nije gledao prema
Dnu.
Uh, bio bi to Žestok Pad, izgovorio je tvrdim radničkim glasom.
Ostao je gladan, srećan i živ.

Prašina na ostrvu mogućnosti guta Vinost.
Nema krivih u priči bez kraja.
Nestaju ljudi u letu, u vazduhu.
Izgubljene iluzije
u pogledu ka očima smrti.

Ostalo je samo nebo i
Ništa.

5.

Došao je sa dobrim namjerama i sa kamenim pogledom.
Osluškujući svaki njihov korak
spazio je emocije i strast - fanatizam.
Tekst se rađao lako i čekao oslobađanje.
Let ptice.

Ispijali su kafu i čitali novine
Vodeći razgovor o Sreći. Pratio ih je.
Zatvorena vrata, lift u kvaru i
repetitor obolio od dosade.
Pokušavali su umiti vazduh.

On je i dalje trčao kroz smog
sve više gazeći preko mrtvog trotoara.
Razišli su se i otišli toplim kućama - na sigurno.
Bio je mrtav.

Čovjek koji je poginuo od dosade...

6.

Nekoliko trenutaka odlučuje o prošlosti
Pokvareni čipovi modernog doba
Granice traže iste ljude - krvave i bez memorije
Kristalna dnevna epopeja bez heroja.

Kinesko slovo i lavirint Svijeta i Vijeka
Pokušaj pobjede nad nesrećnim i zlim
Slučajevi - niz foto negativa,
A sa ulice - kroz prozor- dopire huk *pobune*

Nema predaje, nema predaje...

7.

Sa gramofona lebde kroz vazduh zvuci *Radiohead*a
Noć koja nije odigrala
Priču. Nije zaključila.

Muzika Sfera - osluškujem je, ali i brzo zatvaram
Prozor.
Postaje hladno. Zima mazi. Persijska.
Sve je imalo žestokog
uticaja na dalji
Tok
Stvari.
Svijest - nesvijest, otvoreno - zatvoreno.

Pokušavam dohvatiti Koncept Tkanja

Ona me budi, naziva *posebnom osobom*…
Krv je topla. Vazduh je hladan.
Pravilni oblici nepredviđenih
Slučajeva u
Noći bez početka.

Ona me budi

8.

Njena slika mi nije pred očima. Žao mi je, ali pamtim
Duh.
Olimpya.
Leni R.

Tražio je Konce
Veza.
Platon mu je u prolazu dao
Ruku.
Kako putovati kroz Svijet, ostati
neporažen/netaknut.

Uhvatio sam pticu - rekao je.
Mudraci nemaju osjećaj nelagodnosti i
Ideje su čiste.
Univerzalna priča:
otvorene kapije Grada, a on gubi cijeli dan/noć.
Danju-noću, danju-noću…

Tražio je Konce
Novo Ništa se raskida sa unutrašnjošću
Vrha Niti.
Lice majstora je sa fotografije
dalo snagu za povratak
Dalje…

Netko mora biti žena u ovoj kući

Andrea Pisac

Mrlja od deterdženta na Ogijevoj ispranoj svjetloplavoj košulji bila je triput veća od masnog traga večere kojeg se trljanjem pokušavao riješiti. Nije radio ništa sumnjivo. Sve mu je to Sonja jednom objasnila. Kojeg god porijekla prljavština, nema ničeg boljeg od likvija, i to prije pranja u veš–mašini. Ipak, u zadnje mu se vrijeme činilo da je sve čega se dotakao potpun promašaj.

Kuhinjski namještaj jedva je izvirivao ispod prljavih tanjura, tri vrste čaša – voda, vino, žestica – i lonaca koji su tužno odmakali zagorenu hranu u svojoj rostfrei unutrašnjosti. Na samom rubu frižidera – da to Sonja vidi, poludjela bi – Ogi je nasadio svoju omiljenu pepeljaru od gline i održavao *joint* u stanju tinjanja. Kad je završio mukotrpno uklanjanje masnoće, skinuo je košulju i prebacio je preko rasklimane kuhinjske stolice. Tek je tada shvatio koliko je nelogično bilo ne skinuti vražju stvar ranije. Mozak mu se polako gasio i zatvarao u sebe. Nije mogao podnijeti još jednu samokritiku. Povukao je dugačak dim i zadržao ga u sebi više od pet sekundi. Zatim je izdahnuo. Dim se otkotrljao u sliku Sare Kay koja je visjela iznad frižidera. Staklo se zamaglilo i lik blesave djevojčure koja se muvala po kuhinji, dok ju je narančasti mačak promatrao iz fotelje, načas je nestao. Eh, kad bi još mogao puhnuti i u ovo suđe pa da nestane, pomislio je. Puhnuti u sve. Čak i trenutak ništavila bio bi dovoljno dobar večeras. Iz sive *tupperware* zdjele gledali su ga smežurani listovi zelene salate. Odlučio je riskirati ovaj put i proliti taj napoj u zahodsku školjku. U normalnim okolnostima, Sonja mu je objasnila da se komadi salate moraju odvojiti od tekućine i baciti u smeće. Zahodska školjka ne može podnijeti ništa tvrđe od ljudskoga govna. Čak je i tu trebalo biti oprezan – barem što se tiče količine guz-papira. Ogi je shvatio da čim se primi pražnjenja zdjela, savjest će mu naložiti da sredi suđe do kraja. Koliko god se tupo osjećao, obavljanje kućanskih poslova shvaćao je kao respirator koji ga, iako neuvjerljivo, drži na razini ljudskosti. Čistoća je, štoviše, božanska odlika. Dok god se osjećao krivim zbog nereda koji ga je okruživao, depresija nije bila tako strašna. U svaku je ruku uhvatio po jednu posudu u kojoj su plivali razmočeni ostaci hrane i uputio se prema kupaonici. Ogi je bio mršav. Vukući se bezvoljno kroz hodnik sa svojim teretom, izgledao je poput srednjovjekovnog monaha. Tijelo mu je bilo kvrgavo – na nekim mjestima kosti, a na drugima tanki vretenasti mišići provirivali su kroz napetu kožu. Bez košulje koja bi mu je sakrila sivu, umornu put, izgledao je starije. Mnogo starije od Sonje.

– Sonja! Šta radiš? – viknuo je ispred zatvorenih vrata kupaonice.

– Kupam se – odgovorila mu je odbojno.

– Mogu ući?

– Trebaš nešto? – pitala je nezainteresirano.

– Pa, da se riješim ovih jebenih ostataka večere – rekao je i nogom odgurnuo pritvorena vrata.

Sonja je ležala u kadi zatvorenih očiju. Voda je bila zelena od geranij soli koju je u neograničenim količinama bacala u svoje kupke ne bi li postigla rijetko stanje opuštenosti. Kosu nije močila. Obješena frizura koju se mučila napraviti prije večere stajala joj je na glavi poput pokisle vrane. Zaboravila je skinuti srebrne naušnice – vrhunski filigranski rad kupljen prošle nedjelje na sajmu antikviteta na Britancu. Sada su se namakale u njezinoj privatnoj bari čija voda joj je dosezala do brade. Lice i tamnosmeđi lak za nokte bilo je jedino što je Ogi vidio – sve drugo gubilo se u izmaglici uzburkane vode i njegove zagađene svijesti. Kad je čula pljusak odmočene hrane strovaljene u školjku, otvorila je naglo oči, a na licu joj se pomiješao izraz umora i prijezira.

– Dobro, je l' to mora baš sad? – pitala je ne povisivši glas.

– Bolje sad nego da ostane za sutra ujutro – opravdao se Ogi.

– Pokušavam se oporaviti od izigravanja domaćice. Ide mi na živce ovo tvoje savjesno pospremanje. Mislim da večere višu nisu za mene. Ubijaju me ljudi koji tupe jedno te isto cijelu večer.

– Šta ja znam – slegnuo je ramenima Ogi – mislim da je Bruno pretjerao s onim svojim brodovima.

– Da pretjerao? Tako može govorit samo čovjek koji nikada u životu nije morao raditi. Jebe se njemu. Tatica je kupio tri-četiri jedrilice pa sinčić renta. Kužiš, takve ljude ne muči je l' rade šta smisleno ili ne. Dok god ima para – zapalila se Sonja.

– Lako je tebi sad govorit – prekinuo ju je Ogi. Njegovi blijedi obrazi obrasli u trodnevnu bradu odjednom su se napunili krvlju dok je pokušao obraniti poziciju trenutnog dangube.

– Pa govorit je možda lako – objasnila je. Nožnim je prstima pokušala dohvatiti turpijicu za okorjelu kožu na petama, ali nije uspjela. Plastični predmet skliznuo je u kadu. Sonja je razočarano uzdahnula. – Šta misliš da je lako bilo dobit ovaj posao? – pogledala ga je oštro.

– Nisam tako mislio, maco.

– Šta si onda mislio? – upitala je dubokim glasom i prstima zabrinuto opipala mokre naušnice. – K vragu! Zaboravila sam ih skinuti. Sad će potamnit u vodi.

– Daj, ja ću ti ih skinut – približio joj se i drhtavim prstima krenuo prema njezinim ušnim resicama.

– Šta si mislio? Je li? – navaljivala je Sonja dok je mirno sjedila u kadi uspravljenih leđa. Na licu joj se pojavila grimasa, kao da je potajno objašnjavala keramičkim pločicama da ne podnosi kad joj se približi s tim svojim ukočenim rukama s kojima ne zna gdje bi. Ogi se, istina, dugo snalazio među sitnim srebrnim kopčama. Od nespretnog petljanja po njezinim ušima, koža joj se osula sitnim žmarcima. Ovako s leđa, bez razmjene pogleda, Ogi ju je poželio. Udubina između njezinih lopatica bila je orošena sitnim toplim kapljicama. To ga je prijateljski pozivalo na bliskost.

– Stavit ću ih tu na mašinu – pokazao joj je. – Možda najbolje da nam napravim čaj.

– Ne mogu vjerovat da ti je krivo što sam konačno našla posao koji volim radit i koji nas, *nota bene*, trenutačno izdržava. – povikala je Sonja dok je Ogi već vukao noge prema kuhinji. – Sad čaj, nakon sveg onog jebenog alkohola večeras, promrmljala je sebi u bradu. – Možda bi trebala bit ko ona Brunina?

– Čovječe! Šta misliš o čemu on priča s njom? Žena je totalna praznina – nasmijao se Ogi vrativši se na vrata kupaonice.

– Oprosti – napućila je Sonja usta imitirajući Korneliju – žena je slikarica.

– Žena je kurac! – nije se suzdržao Ogi – baš me zanima je l' bi mogla živjet od kista. Da nema mužića, vukla bi se po štandovima i bila sretna da nekom uvali remek-djelo za 100 kuna.

– Reći ću ti samo jedno – postavila se Sonja u kadi – žena ne zarađuje za sebe, ali bome ne mora ni za koga drugog.

– Ljut sam zbog ove primjedbe, Sonja!

– Ne tiče me se.

– Zašto ti uvijek moraš počet vrijeđat?

– Ti vrijeđaš, dragi moj. Ako već moraš bogu krast dane trenutno, mogao bi imat malo više poštovanja prema meni i mom poslu.

– Ma jebe se meni za tvoj posao – viknuo je Ogi spreman za svađu. Letargija kojom ga je trava ispunila netragom je nestala.

– Eto vidiš. Nije te briga.

– Nije to. Meni je samo glupo da oboje ne možemo radit. Jebote, Sonja, šta ti ne vidiš u kakvom sam *bedu* jer niš ne radim?

Sonja se skvrčila u kadi i čučnula. Odčepila je odvod napola da izbjegne redovnu poplavu u kupaonici. Pažljivo je namještala čep usklađujući ga s klokotom vode. Jedan je položaj bio pravi – i samo ga je ona znala. Rukom je posegnula za ručnikom i na brzinu se zaklonila od Ogijeva pogleda – kao da je stranac. Nije se brisala, nego onako mokra, s ručnikom oko pazuha, krenula je prema kuhinji. Iza nje su se povlačile lokvice vode. Ako bi stala, na parketu bi ostao trag čitavog stopala. Da je to Ogi učinio, poludjela bi.

Na stolu su stajale potrošene Zlatorog limenke, tri prazne boce domaće viške vugave i do pola ispražnjena litra travarice. To ju je dodatno uzrujalo. Htjela je stati sa svađom i pritisnuti u sebi ono mjesto koje bi joj skinulo gunđalačku grimasu s lica. Dozivala je nježnu sebe iznutra. Činilo joj se da je pretjerala s prodikama i koliko god Ogi bio pijan, znala je da će se sjećati njezine zlobe. Ali, puknula je. Nezadovoljstvo ju je potpuno svladalo.

– Vidim ja dobro u kojem si ti *bedu*! – zajedljivo je rekla. – Po količini alkohola koju dnevno zapiješ.

– Da nema alkohola, već bi odavno skrenuo.

– Znam već tu priču. Uvijek postoji razlog – zanovijetala je dok je bacala limenke u veliku plastičnu vrećicu.

– Čovječe, svako bi skrenuo da mora živjet s ovakvom vješticom kakva si ti.

– Suosjećam s tobom, jadniče moj mali. Da popijemo još jednu prije spavanja onda?

proza

– S tobom se čovjek nikad ne može opustit – opravdavao se Ogi. Iznosio je detalje svog duševnog brodoloma i pratio je u njezinu mahnitom hodanju između kuhinje i dnevnog boravka. Nije ju mogao ispustiti. Sonja je bila jedina osoba koja je prigovarala zbog njegovog pijančevanja. Jedina osoba zbog koje je pio. Ostalima se nije imalo smisla žaliti jer, kao što je govorio, s njima se veselio.

– Dobro da si to sad spoznao. Još ima vremena za razvod. Mladi smo.

– Ti si postala totalna kučka otkako si dobila taj jebeni posao u ambasadi.

– Ne, dragi, samo sam počela živjeti svoj život.

– Na račun mog – zavapio je Ogi bespomoćno.

Prolazio je koščatim rukama kroz kosu i u nevjerici vrtio glavom. Znao je da govori gluposti, ali kako je inače mogao doprijeti do nje? Činilo mu se da će ovo gomilanje uvreda, kada postane dovoljno apsurdno, morati dovesti do njihovog poništavanja. Molio se da nešto pukne sada. Izgledao je umorno i blijedo. Stajao je svega korak od Sonje, iza njezinih leđa, dok se ona rješavala preostale hrane s tanjura. Opet ga je izazvala. Mrzio je tu njezinu osobinu. Osjećao je kako pada u usku i zagušljivu rupu i sve bi dao da mu se ruke mogu pokrenuti i zagrliti je. Ali nije je bio vrijedan, mislio je, takav nikakav i slab. Preslab da prestane piti i vrijeđati.

– Pusti to, Sonjić. Ja ću oprati suđe.

– Ma ne perem – rekla je tiho – samo hoću ovo izbacit da ne smrdi.

Zavezala je žutu vrećicu za smeće i izvukla je nespretno iz kante. Nije joj se više dalo baviti tužnim tragovima pijančevanja. Okrenula se i naslonila na kuhinjske elemente.

– Ogi – rekla je nježnije – stvarno mi nije jasno zašto ne možeš razgovarati s urednikom. I prije nego je završila, vidjela ga je kako pesimistično vrti glavom i toči još jednu dozu rakije prije spavanja. – To što si napravio u Afganistanu, to mora imati svoju težinu.

– Ima, takvu da sad za nikoga više ne mogu pisati. Ne uklapam se više u koncepciju. Preopasan sam.

– Ne razumijem, pa to je bio pothvat stoljeća. Sve novine bi se trebale trgat za tebe.

– Šta ja znam – uzdahnuo je Ogi zureći u svoja stopala.

– Naravno da znaš – ohrabrila ga je – samo su ti alkohol i neradica zamutili mozak. Moraš se trgnut, k vragu. Ti nisi tatin sin koji može dangubit po birtijama i u tome nać smisao života.

– Imaš pravo, Sonjić. Moramo se prestat družit s takvima. Ovo večeras je bio vrhunac. I uvijek mi zovemo – pobunio se Ogi. – Kad su ikad Bruno i Kornelija nas pozvali na neku od tih jedrilica?

– Ma boli me kurac za njih, da ti pravo kažem – nabrušeno je ispalila Sonja. – Ni ne očekujem to od njih. Vidjet ćemo hoće li Andrew održati svoje obećanje.

– Nisam ni sumnjao da će ti to biti najvažnije. Fućkaš prijatelje. Čim se pojavi neki stranac, neki kurčevi doktor znanosti u potrazi za istočnoeuropskim iskustvom, odmah zasliniš – povikao je Ogi. Nije ju mogao gledat više.

– Ti zbilja nisi normalan. Možda bi bilo najbolje da odeš spavat.

– Pa reci je l' nije tako?

– Kako? – zaskvičao je Sonjin glas.

– Slinili ste jedno po drugom – kreveljio se Ogi oponašajući britanskog profesora. – O, Sonja, vi imate vrlo precizne uvide u trenutačnu situaciju u Hrvatskoj, pa da, to je zato što na poslu ovo ili ono, možda bismo mogli o tome raspravit na nekoj kavi.

– Ogi – stala je Sonja – odvest ću te u krevet. Ti očito moraš spavat.

– Ne, sad ćemo to raspravit do kraja – otrgnuo je njezinu ruku sa svoje podlaktice i stao nasred hodnika spreman na produbljivanje dvoboja.

– Ti trenutačno nisi u stanju obuć pidžamu, a kamoli raspravljat.

– Ja vidim samo jedno, Sonja, samo jedno, a to je da Ogi kuha, Ogi stavlja tanjure na stol, Ogi poslužuje piće...

– Da, u tome je Ogi najbolji. U posluživanju pića.

– Pa, netko mora biti domaćin, kad ti nećeš. Jebote – zakolutao je očima i ispustio nekontrolirani smijeh – netko mora bit žena u ovoj kući. Mislim, nemoj me krivo shvatit. Kad se radi o dekolteu, onda ti paše uloga žene.

– Kriste – prošaptala je Sonja i pustila ga da završi.

– Ali za stolom nema nikog pametnijeg od tebe. Politika, društvene znanosti, kultura, samo daj. Sonja je tako *fucking* upućena. Mi drugi izgledamo ko najveći bijednici. Vidiš da i gospodin Britanac svršava na to.

Sonja je bez riječi zagrlila Ogija i dugo ga nije puštala. Sve je večeras bilo tako pretjerano. Groteskni hrvatski skorojevići s jahtama, Andrew čija pažnja joj je godila, ali koji je zapravo samo tužan ćelavi stranac u potrazi za egzotikom i Ogi, k vragu, Ogi koji se udavio u piću. Zato je i otišla u kadu, da bude malo sama i da izbjegne svađu za koju je predosjećala da bi se mogla desiti. Predala se osjećaju krivnje koji joj je nadirao do grla. Nije željela biti sebična i optuživati ga. Prije večere je rekla, obećajem, danas ne, hajmo danas biti dobri jedno prema drugom. Dovoljno nas već svijet tlači, ne moramo dodavati ulje na vatru. Znala je da je opet zeznula stvar. Jedino što preostaje je ispraviti greške, nadoknaditi uzetu pažnju i ljubav. Uzela je Ogijevu ruku i odvela ga u krevet. Skinula mu je hlače, čarape koje je opet obukao u raspar, i spremila ga ispod flanelastih pokrivača. Zatim se i sama skinula. Ogi ju je stiskao tako čvrsto da je jedva disala. Držao joj je glavu tijesno priljubljenu uz svoj vrat. Ponavljao je da je sad opet sve kako treba, sve je kako treba, kada su zagrljeni, nepobjedivi su. Zašto onda opet zaborave? Iz dana u dan, svijet uvijek nekako uspije nagristi osjećaj zajedništva. Sonja ga je držala za prsa. Tako je malo trebao. Alkohol i nju. Nakon nekoliko minuta pod prstima je osjetila kako mu se mišići opuštaju. Tiha ga je mantra povukla na dno svijesti. Lagano ga je pogurnula na bok da spriječi glasno hrkanje. Prije nego se i sama pustila, Sonja se sjetila Ogijeve optužbe. Kako to da je sada manje žena nego prije? Zašto se sve promijenilo od sudbonosnog datuma? Ona je našla posao, Ogi ga je izgubio. Osjećala se kao da se riješila nekog kolektivnog prokletstva, nekog sve-ženskog problema. Samo, sada se osjećala krivom zbog njega. Mislila je da je slab. A to nije lijepo. Stari joj je jednom rekao, baš te briga što ljudi misle, udaj se, odradi svoje prema društvu, a onda tjeraj svoj film. To ti je kao zdrav kompromis s nama muškarcima. Koji kaos, pomislila je, koje jebeno licemjerje. Dajte mi ulogu da je igram. Neću se buniti. Ali ne sad, sad je kasno, šapnula je i zamolila san da je uzme.

Sonja se uvijek rano budi jer ima slab mjehur. Mnogo prije nego je vrijeme ustajanja, ona se polubudna dogega do kupaonice i napamet sjeda na dasku. Ponekad, ako je Ogi čuje, zamoli je za čašu vode. Njih su dvoje savršen par. Ranom zorom, on ulijeva, a ona izlijeva tekućinu iz sebe. Rade kao stara podmazana ura. Ogi kaže da mu je jasno zašto je stalno žedan – alkohol ga dehidrira. Ne brine ga to. Ali Sonja nema pojma zašto njezin mjehur ne može zapremiti puno tekućine. Zapravo, ona vrlo često pati od bakterija i infekcija koje se gnijezde u njezinom uro-genitalnom području. Negdje je pročitala da svi fizički ženski problemi imaju veze sa ženstvenošću na duhovnoj razini. Nešto poput, *kako gore-tako dole* teorija. Još joj to nije jasno. Već se navikla na svoju boljku. Ono što ju je uzdrmalo sljedeće jutro nakon večere bio je Ogi koji je spavao na kauču u dnevnom boravku. Izgledao je normalno, nije rigao, sve je bilo pod kontrolom. Ponekad ti alkohol ne da spavat, objasnio joj je jednom. Ušla je u kuhinju i u čudu stajala zgrčenih prstiju na hladnim pločicama. Suđe je bilo oprano i spremljeno. Nigdje ni traga jučerašnjim bakanalijama. Druge žene bile bi sretne da ih muževi rješavaju kućanskih poslova. Da spremaju a da im se ne kaže. Da naprosto ne mogu spavati ako suđe nije oprano. Ali Sonja je pokrila rukama lice i ozbiljno se zabrinula. Na horizontu se lomila tanka linija crvenog sunca. Nikako se nije željela vratiti u svoj krevet. U svoj život.

Andrea Pisac je rođena 1975. u Bjelovaru. Filozofski fakultet završila u je Zagrebu. Objavljivala je u *Libri Liberi*, *Plimi*, *Quorumu*, *Zarezu*, itd. Godine 2001. objavila je knjigu priča *Odsuće*.

Egotrip

Šešula Chat

Željko Jerman

Ajme, a da svi skupa nismo malo poludili, pa nam je to kontaktiranje prešlo u "ovisnost". Eto, pišem ove retke i svako malo odem luknut na Outlook Express, jel stigo koji novi e-mail ... (a i sami smo se već zapitali – "smo mi skrenuli"(?)... ok. je prijateljsko mejlanje, ali da čim ustaneš ideš prvo na komp, a kada se spremaš spavati i jedva gledaš od umora... ponovno svratiš – jel još došo nečiji dopis?)

Sipešević Kruno mi pošalje mejl iz svoje radne (ne rodne!) Njemačke, u kome kaže da se jako mutno sjeća kako je fotografirao Broza Josipa i mene u slavnoj korčulanskoj birtiji komplicirana imena, koju jednostavnije zovemo Kod Matka. I dodaje mi svoje mišljenje o *Lijepoj tuđoj Domovini*, e, ovako:

"Dragi Jermane, bilo je napeto kao u Chendlera; zapetljano kao u Borgesa, sve si bolji i bolji. Nadam se da ćes jednoga dana sve te *Egotripove* udomiti u jednu knjigu. Inače ne konzumiram droge osim alkohola, ali kad čitam egose to ti je kao LLSSDD (dupla doza)". Hvala stari moj, hvala i na "psihodeličnoj" ilustraciji inspiriranoj tripom... a kada jednoga sunčanog jutra dođe zgoda da se tiska knjiga, inzistirat ću u editora da baš ta slika bude na naslovnici!

Inače – kako završim i pošaljem kolumnu u redakciju, tako umah proslijedim mejl u Dojčeraj Stipetu i njegovoj (dosta) boljšoj polovici, poznatoj mlađoj slovenskoj umjetnici Niki Špan koja ih također voli čitati (pretpostavljam da joj on pomaže u tumačidbi izvjesnih mojih kovanica, tako sročenih da i neki Hrvati trebaju prevoditelja!). A kako se zatrpavamo mi Šešulani mejlovima, velim kompi Kompu da obsluži samo jednu adresu i to (jerbo smo muške svinje) – njegovu...

Smijale su nam se lastavice...

Ama pretjerivam, tako smo se dogovorili na našem svakodnevnom "Šešula Chatu", kojeg čini već više puta spominjana "moja posada"... pa je "četiranje" dobilo, kao i cijela branša, ime po brodici *Šešula*. A čini mi se, da je sve jedne nedavne godine začeo Ivan Faktor, nazvavši Bojaninog bratića Dubravka Bzika (mog vrijednog mornara) "prvim časnikom", pak je on postao "drugi časnik", iako je ustvari na plovilu direktor fotografije(!), a poklem su svi postali nekakvi oficiri, ma ki god je na brod doša samo da pokuša popravit jednu od sto falinga! (Spet zezanje, hehe... nije baš tako... svi artisti i drugi frendisti ki su se vozikali s nami, postali su nešto!). Ampak, nije moglo biti tako, sve dok nije nabavljena "prava" Šešula, a i dok svi nismo nabavili (sem prvenstvenog časnika, koji ne bu nikad ni nabavil) – gospodu Kompa(riste)! Pak je počelo zapravo sa Stipetom skoro pravi, pravcati Chat, makar ne baš onakav kakav postoji na netu. U nas se piše kada tko hoće, može, voli i tak slikovito. Naše su sobe liberalne i pune svakojakih tema, a i nakrcane MegaBajtićima svih mogućih i nemogućih fotosa, montaža, kombiniranih tehnika, i opet, tak slikovito... međutim nema da nema odgovora, pa i taman na najbanalnije poslanice!

Aber; sada sam izvidio! U spremištu pod nazivom "Šešulani" posjedujem 606 message(s), 0 unread, a u trenutnom skladištu mejlova ima ih barem još stotinjak! Ajde da zaboravim sve pizdarije ovog prokletog Banana – Perec Sranja u kome nam ne daju da (pre)živimo, pa da se malo ufurkamo u čudovišni svijet četa! A s obzirom na moju sklonost dokumentarizmu, evo i aktera... pa, naveo sam skoro sve osim rijetko prisutnog Faktora, koga stoga nadoknađuje naveliko supruga Blanka, Jedine, te Zekića... Ksenije i Ivice, koji su samo prošlog ljeta "šešulali" s nami, moje pleme Jerman – Švertasek tek upoznali, no valje smo se zbliskali! Uzgred, kada je nevera uradila danmar Zeko mi je drugi dan ponajviše pomogao... tko nema barku pojma nema koliko to znači! Pa već malo poslije "mora" stigne ovaj "Zajkec mejl": " ...a pripremamo i niz komičnih etida-skečeva za zabavljanje lastavica, da nam se smiju i pri slijedećem bliskom susretu. Javljat ćemo se kako koji skeč bude gotov, a o castingu se dogovorimo prije slijedećih jadranskih susreta...". YES... kroz ŠEŠULA CHAT smijale su nam se lastavice, tražili smo da se odmrzne potočić i da zečeki dobe mrkvicu, kopali po starim fotoalbumima i kutijama, preko neta skupa slavili Božić, Novu godinu, Uskrs... Nimalo perverzno konzervativni kreteni iz pred televizijskog doba... uostalom, ponekada i mi zabrazdimo u tu eru dok su gradom drva prodavali kočijaši, kada smo španali nogač ili igrali se graničara na ulici sa tek dva – tri prekida u sat vremena (kako bi propustili tada rijetke "limuzine"). Nu, ŠEŠULA CHAT se odvija među prijateljima i neusporediv je sa netastim Chat predsobljem koje vrvi kretenizmom i šašavim nadimcima, a gdje odem kada se hoću malo nasmijati zagubljenim dušama. Evo nekih primjera blesavih "korisničkih imena": vještica 34, velečasni, spici_and_sweet, SNJEGULJICA, TOBIAS-A_BEECHER, TRAŽIM_TRUDNICU, o_hara, trenermorskihpasa, Utvara_iz_Pakla, Din–Don, Mali_mrav, mama 39, USPALJENA, Fajter_von_Petrinja, Zgodna 13, Snt Filo_tush, baby–tanga, crocodile, Par Srbin i Hrvatica, maji jujaj, onda (nacrtana hobotnica) pa ime: sexy_girl, Vincent_van_Gogh, Madame Noir, Vanilia, Haus Maus, edith 8, Luna_Over 39, Pjesma_u_ledu, Trag–u–beskraju, i tako dalje... sve čisto ludilo! (o prepisci koja se vodi da ne pričam...). Nekome uistinu mora biti jako, jako dosadno, netko mora stvarno biti strahovito usamljen, da se poda takvom vidu komunikacije; ulazi u predsoblje i Chat sobe te melje gluposti sa sasvim nepoznatim osobama... ali u našem slučaju (Šešulana, ne) "Chat" je zafrkantska poštapalica, a Internetom prevladavamo kilometražu koja nas razdvaja.

Kisa pisa ovdje u Düsseldorfu

"A da malo prekopamo po folderu Šešulani, morti najdemo nešto simpa – dosjeti se herr Kompmann – da napokon iskoristimo taj silan materijal". Ockej (uvijek je pametniji od mene... kaj bi ja bez te mile kantice(?), slovca ne bi znao sročiti!). Pa, da počmem od jednog svog mejla napisanog u rujnu prošle godine (kada smo započeli intezivna dopisivanja), uz fotos jedne predivne zgrade (skraćeno):

"Kuća mojih snivanja... UZA SAMO MORE... na škojiću Vrniku, zapuštena do daske, kakti spremište klesara... ali kako Ameri sve kupuju u i oko Korčule, ta se poluruševina više ne da kupiti hrvatskim novcem. Tu sam sanjario još početkom 90-tih god. učiniti veliki otvoreni atelje u kome bi moglo raditi 5-6 umjetnika u prizemlju... Ispred kuće mislio sam urediti terasu, kupalište... sve prirodno od kamena... k tome bi trebalo dodati nešto kao lukobran... i bila bi prava mini luka za 2-3 brodice... Kada bi barem znao ima li određenog vlasnika, ili je državno... pa da damo zahtjev za korištenje..." (al sam bio i ostao idealista – naivista)!

Onda početkom studenoga 2004. stiže od Blanke, hrabre Šešulanke ovo: "Haj Jermane (podsjeća li te ovo možda na nešto hahahaha)!!! Evo me kod kuće – vježbam za penziju!!! Što će reći, sada sam penzioner – vježbenik"! Bogati, kako me ne bi asociralo na neuspio pokušaj da odem u invalidsku penziju, bolnicu Rebro, socijalnu psihijatriju, olfa gutanje tableta pa ispljuv u umivaonik i brzo pranje zubiju, da bi sa još par simulanata mogao poć na pivo... i još puno toga! B.F. jošte čeka penzijicu, a ustaje kao da ide na posao i svako nam jutro mejlom javlja: "Dobro jutro"! No, nedavno je preteknuo Stipe 29.4.05. 7:14h

– 'Dobro jutro želim svima, ko u džepu para ima, a ko nema... e, jebi ga, zaboravio sam kako ide dalje, baš kad se počelo raditi o meni... kisa pisa (sa "´") ovdje u Düsseldorfu...". E, ovo mu u zagradi znači s kvačicom, jer neki nemaju na tastaturi kvačice, pa onda ja naslovim mejl i kasnije pišem "kisa pisa" (s kvacicom)... (primjerice)... a od tih kvačica nastala je totalna zajebancija... kao zurim (s kvacicom), podrzavam (s i bez kvacice) i spet tako dalje, i nanovo bi mogao ponavljati i ponavljati kao što smo ponavljali u prethistoriskoj Demurovoj akcionoj elementarnoj kazališnoj predstavi: "Ponavljam".

Kad bi itko znao što je more, gledao bi ga uvijek, sve do zore

Ajme, a da svi skupa nismo malo poludili, pa nam je to kontaktiranje prešlo u "ovisnost". Eto, pišem ove retke i svako malo odem luknut na Outlook Express, jel stigo koji novi e-mail ... (a i sami smo se već zapitali – "smo mi skrenuli"(?)... ok. je prijateljsko mejlanje, ali da čim ustaneš ideš prvo na komp, a kada se spremaš spavati i jedva gledaš od umora... ponovno svratiš – jel još došo nečiji dopis?). A kada se nitko ne javi, ne jebem poslovne ni ine ostale mejlove, već se prebacim na nepostojeći Chat sa svojim prvim časnikom Mikecom! Uzmem njegovu kakti knjigu poezije i valjam se od smijeha, ka da ga vidim kako se po osrednjoj buri diže iz kabine, pa spikamo. Jebote, koja duhovna čeketarka, ne mo_ žeš lipšu zamisliti! "Već smo tu(?)... bravo Jermane" – govori Miko nakon 2 ure mog bojevanja sa sjeveroistočnim vjetrom, dok je on lipo pun piva spavao u kabini. Živi "četnički Chat": "Da, bem ti tatu Zagorca! Diš se i uzmi čaklju da uloviš bovu! Blizu smo, a u pičku materinu i ta rasvjeta iz našeg šetališta sv. Nikole! Blenda mi i nikaj ne vidim! Odi na provu i davaj mi znakove ak je skužiš". A moj se Miko učas razbudi i po uzvaljanom brodiću dočepa pramca, primi za ogradu i daje znakove (jer i da čujem ne bih ga čuo) – livo, desno, uspori (a koji kurac mogu bit sporiji uz divlje more, kada nas i tako fura ko da smo na regati!)... mogu samo upola brzine ići natraške, te tek tada zapravo idemo usporeno naprijed! "Bem ti sve KO – svece, naročito Todora" (onog koji je u korčulanskih i ateista ko u Splitu sv. Duje... op.a.)... vičem ja njemu kada sam primijetio da smo prošli pokraj bove, a on je nije uspio začakljat! E jebo net prema toj situaciji; sad punim gasom Yanmar motora nazad, i evo Miko ulovio bovuljak, uspio ga izvaditi iz mora i vezati za pramčanu bitvu, dok sam ja i dalje polugasno nazaj održavao Šešulu na mjestu! A ondak smo, učinivši sve šta triba da brodić bude usidren odahnuli uz cigarete, pa, pošto smo na slobodnom vezu stotinjak metara od obale, buč – skočili u more i doplivali do ispred naših kućica i odjurili se obrisati i presvući... te za desetak minuta otpirili va grad, da se pohvalimo kako smo prošli buru kada se nitko nije usudio poć vanka, uz naravno, pivce za živce! A boduljani misle da smo 2 x 2 LUDI! Što oni znaju o nama? Kakva je to pizdina burica prema onoj kod Senja? I kaj oni veju o tome da sam Ja po mami iz tog kraja i prošao taj (mnogo jači) vjetromah s čamcem od 4 i pol metra, a kako nebi sada ovaj u pravom brodiću od 6 i pol metri.... s jakim unutrašnjim motorom i uz (ipak) dobrog prvog časnika (ma koliko da pije, a tko uostalo na moru ne pije?), ponekad se ne drži "reda vožnje", zajebe svog kapu... tj. mene...

Pa Chet na stihove prvog oficira "šešulanske armije" i evo izvadaka... govorio sam mu o poeziji, puno, puno, međutim, ne mogu ni od Marteka napravit pjesnika, kamo li od Mikija, poradi ludila penzioniranog brodogradilišnog radnika ("Hej Blanka, kak ti je sad... preteko nas Miko, ali valjda nije bez veze... ne one prave nego u njegovoj glavi!). Bziku, čudno prezime za Korčulu, je tatek Zagorec, i doli špreha i kuha ko da je gori, a pok. mama Korčulanka i tu se zbiva divno miksanje hrvatskog Sjevera i Juga, koje bu valjda blokiralo građanski rat, nalik onom americkom! A sada stišani stihi, bez imalo vrijeđanja prvog časnika

(inserti): "Kad bi itko znao što je more, gledao bi ga uvijek, sve do zore... / ... Zato more živi vječno, da se čudimo o tebi vječno"... "Bura puše tako čisto, sve čisti i pročiščava / i ulice našeg divnog grada. / Dok se prozori tresu od nje...". KAJ TO ni super? Iskreno, naivno i polupismeno, ma koliko se trudio neki blesavi dominikanac da izvuče iz radnika pjesnika. Ama evo još i to što mene dira, ali znam da se, jasno, da izraziti na drugačiji, nepatetičan i suvremeniji način... "UMRLOJ MAJCI / Majku svoju izgubio sam ja, / radost svoju nemam sad. / Evo bliži se majčin dan... / Kitu proljetnog cvijeća na grob joj staviti./ I tako je nikad i nikad ne mogu zaboraviti...".

Nepolitičan i antiprost

&. Mili Šešulani... kada nam do Lastova Miki pojede sve sendviče a do Mljeta popije svu pivu, nemojmo biti u krivu i sudit ga ko većina "normalnih" tzv. korčulanskih građana. AJOJ... opet sam odjebo temu – KORČULA CHAT! Da vidim kaj ima novog!... "Za SDP i HSS 28%, Za HDZ 17%, Za HNS-LS 9% , Za HSP 14%, Za neku drugu stranku/koaliciju 10%, Neću glasovati 22%".

O pička ti materina kantasta! Sada sam siguran da te jedan Karpov može pobijediti u šahu a ja jednostavno (nadam se) zdravim ljudskim mišljenjem! Ko te pita za ove jebene debile? I kaj mene briga tko će od svih tih majmuna pobijedit!.... Razumi idiote – kompast, da su svi oni odvratni isti pederi! I to u najgorem smislu tog izraza! UŽAS!!! Gadi mi se pričat od Gradskog do Balet kurca črknutog!!! Nadam se da kapiraš sve jebene politkantske pizdarije koje smo si zaheftali! I da ti se gade do daske! Ne, jer bih imao nekaj protiv vas, gospodo tetkice.... nego UBIT treba svakog, koji na vladajućoj poziciji radi štetu bez obzira na spol, vjeru, nacionalnost i slično. I to je odvratno "četničko" četiranje... Al. ko vam jebe mater, idem ja u pravi Chat, koji nema veze s (pre)vladajućom bagrom... a i obećao sam si, da ću biti nepolitičan i antiprost, ter konačno vedriji!

"Dobro jutrooooooooooo, baš htjedoh napisat: sunčano, Drava lagano teće k Dunavu, ptičice pjevaju... mir i tišina... šipak; katedrala zazvonila, dobro da je 6 a ne 8..."

(Blanka, Šešulanka, oficirka rakije i cigareta, zaboravila si napisat ono o nosu, osmici i sranju!)... zato evo snimke iz "Zombača", da ipak bude veselo!

Noga filologa

Lokalni izbori – Pompeji 79.

Neven Jovanović
filologanoga@gmail.com

Živjeti za Zagreb – Zagreb u srcu – Izaberimo grad – Treći put za Zagreb – Zeleni za Zagreb. Pompejanske su predizborne poruke bile izrazito šablonizirane

Što ostaje nakon izbora? Trg prepun zgaženih plastičnih čaša; podočnjaci i nikotinsko trovanje tv-reportera; plakati u raljama entropije. E sad, zamislite da ti plakati, igrom slučaja, prežive dvije tisuće godina; zamislite šezdeset i sedmu generaciju vaših potomaka (to su vaši pra- puta šezdeset i pet unuke i unuci) kako gleda te plakate i češe se po glavi.

Pansu za ed(ila), m(olim) v(as) b(irajte). Dostojan je

Gledano iz Zagreba 2005., konglomerata milijun stanovnika razdiranih uobičajenim silama i protusilama novog-starog-divljeg kapitalizma na pozornici džepne polukolonijice, lokalni izbori pate od manjka identiteta. Biračkom tijelu nije posve jasno ni za koje dužnosti biraju – a kamoli koga biraju, zbog čega, i čemu bi uopće izlazili na birališta.

U Pompejima 79. stvar izgleda drukčije.

Kao što znate, taj je rimski grad ispod Vezuva najbliža aproksimacija vremeplova koja nam stoji na raspolaganju. To je, doduše, vremeplov u obratnom smjeru: cijela šnita prošlosti doputovala u naše vrijeme zahvaljujući četiri metra debelom sloju vulkanskog kamenja i pepela. Istina, bez živih ljudi – ali s obiljem njihovih tragova. I znakova.

"Dovoljno je jednom proći Via dell'Abbondanza (glavnu ulicu Pompeja)", priča popularna knjiga, "i odmah će pozornost privući veliki crveni i crni natpisi na fasadama kuća i lokala. Što znače, ovdje i drugdje, te poruke čije su boje još uvijek toliko jarke da mogu potjecati samo iz razdoblja između 62. (kada je Pompeje pogodio jak zemljotres) i 79?"

To su pompejanski "plakati" za lokalne izbore.

Gaja Kuspija Pansu za ed. zlatari jednoglasno prep(oručuju)

Kao italski djelić Rimske Republike i Rimskog Carstva, Pompeji su imali lokalnu samoupravu poprilično sličnu upravi grada Rima. Pompejanski su izvršni organi par *duovira* i par *edila.* Kako zaključujemo iz tragova i znakova, edili su se brinuli uglavnom za komunalne interese zajednice; za ceste, tržnicu, održavanje javnih i sakralnih zgrada, održavanje reda i mira u gradu i okolici. Nasuprot njima, duoviri (točnije, *sudski* duoviri, prema svojoj prvotnoj funkciji) bili su političko vodstvo grada: upravljali su građanskim, vjerskim i financijskim poslovima – to će reći, iznajmljivali gradsku imovinu, nadzirali mjere i utege, organizirali vjerske festivale i ceremonije, gradili kazalište i amfiteatar, podizali spomen-stupove na glavnom trgu, vodili građanske i imovinske sudske postupke (one manje važne; veliki su u nadležnosti cara).

Pompeji su imali i gradsko vijeće, "stalež dekuriona" od stotinu članova, čije su odluke gradski magistrati morali provoditi; slično rimskom Senatu, u vijeće su često ulazili bivši magistrati – ali

i drugi zaslužni građani ili patroni grada "na državnoj razini".

Poput svih javnih službi u rimskoj državi, ni upravljanje Pompejima nije bilo profesija, niti je donosilo plaću; antički svijet upravljanje zajednicom ne smatra poslom, nego *počašću* (neformalni dobici su, dakako, uvijek mogući). Pa ipak – i bez obzira na izdatke koje su tražile predizborne kampanje, besplatne igre i gozbe – biti član lokalne uprave u Pompejima je bilo iznimno važno. Ako je suditi po reklami. Na ulicama Pompeja ostalo je, naime, 2800 očuvanih predizbornih natpisa; 1500 samo iz posljednje izborne sezone Pompeja, u proljeće 79. (izbori su bili svake godine, jer je mandat rimskih dužnosnika redovno trajao samo dvanaest mjeseci).

Marka Kaselija Marcela, valjanog edila, velikog pokrovitelja igara

Pompeji nisu imali javnih površina predviđenih za oglašavanje. Reklame i poruke (ne samo predizborne, nego svih vrsta) postavljale su se – to jest, na zidove se slikalo, s obzirom na to da Rimljani ne poznaju papirnate plakate – posvuda. Zapravo, postavljanje natpisa bilo je važan politički čin, javni dokaz opredjeljenja: ustupajući prostor svoje fasade, *vlasnici kuća* iskazivali su podršku kandidatu.

Pred zid bi došli izvođači natpisa (bilo je to sezonsko zanimanje), obijelili podlogu vapnom – brišući usput po potrebi propagandu ranijih godina – te lijepo uglačali površinu i na njoj kistom izveli natpis. Ponekad su se time bavili pojedinci, a ponekad ekipe s podjelom poslova: jedan bi pripremao podlogu, drugi slikao natpis, treći svijetlio fenjerom ako se radilo noću. Sve to znamo iz tragova – iz potpisa koje su izvođači ostavili na svojim radovima, kao vlastitu malu reklamu za sljedeću sezonu.

Same pompejanske predizborne poruke za nas su šokantno šablonske i minimalističke: osnovu čine ime kandidata, funkcija za koju se natječe (skraćenicom), i ekvivalent frazi "glasajte za", do te mjere uobičajen da se navode samo prva slova: O V F, *oro vos faciatis,* "molim vas birajte", uz potkrepu jednako stereotipnih formula V B, *virum bonum,* "časnog čovjeka", ili D R P, *dignum rei publicae,* "dostojnog javne službe": telegrafski niz C. LOLLIVM FVSCVM AED D R P O V F svi su pismeni Pompejanci znali protumačiti kao "Gaja Lolija Fuska za edila, dostojnog javne službe, molim vas birajte". Nema slika kandidata; nema pamtljivih slogana; sva je vizualna atrakcija u (promjenjivoj) veličini slova. Nema, dakako, ni imena političkih stranaka koje ističu kandidata; drukčije nego u Zagrebu, u Pompejima je politički angažman bio privatna stvar – kad je netko i preporučivao kandidata glasačima, bile su to privatne osobe, ili "udruge građana": stručne, vjerske, kvartovske.

Važno je, također, da ne govori *sam kandidat,* kao što sugeriraju neki *naši* klasični predizborni plakati, s velikim portretima i sloganom uz rub. Pompejanskim biračima govori *netko* o kandidatu, netko za njega jamči, i to netko s imenom i prezimenom. Pa i kod samog kandidata važnije je ime i prezime – važnije je tko je, iz koje je obitelji (nekoliko se utjecajnih prezimena neprestano javlja u popisima pompejanskih dužnosnika) – nego što će učiniti tijekom svog mandata. "Dostojan javne službe"; ovo je fraza, no u njezinoj je pozadini shvaćanje da kandidatu glasovi birača ne donose samo moć (nju

ionako posjeduje, čim se može uključiti u političku utrku), već i *ugled,* prestiž. Treba se pomučiti pa to zamisliti iz moderne perspektive – bilo one malograđanske "začepite nos i glasajte", ili one kruhoboračke "sad sam u fotelji, sad je raspašoj".

Popidija za duovira. Grafiče, probudi se

U moru šabloniziranih pompejanskih poruka, naravno, posebno padaju u oči kurioziteti. Ima, naime, i odstupanja: na jednom mjestu kandidat donosi dobar kruh, na drugom red u javnim financijama, podsjeća se na reputaciju trećeg kao priređivača igara i spektakala (koji su u Rimu u pravilu "pokloni" građanima, financirani iz vlastita džepa priređivača). Dvojica se reklamiraju u stihovima; neke izrijekom podržavaju žene, pa i barske dame; glasanje za neke predstavlja se kao protuusluga; neki natpisi opominju vlasnike zidova da se probude, da učine "ono što treba". A ima i satiričnih poruka, gdje kandidate preporučuju lopovi, pospanci ili cugeri.

Ali to je dvadesetak natpisa – prema dvije tisuće. Ukazuju li iznimke na iznimne kandidate, iznimne kampanje, ili na promjene trenda? Ili su, jednostavno, ove "iznimke" očuvane slučajno, dok su druge "iznimke" izgubljene? Ne znamo. Iznimke možete čitati u svim antologijama pompejanskih natpisa, tamo gdje ćete uzalud tragati za predizbornim porukama u "čistom", suhoparnom obliku. Preferiramo dvadesetak nasuprot dvije tisuće; što to govori o našem doživljaju antike? Ili prošlosti općenito?

Kao što se koncentriramo na otklon, a prelazimo preko uniformnosti, tako dajemo i prednost *poznatome* naspram *nepoznatog.* Ovo je samorazumljivo, reći ćete; kako bismo i mogli razmišljati o nečemu što ne znamo, koja je od toga korist? Kvaka je u tome što se između "nepoznatog" i "poznatog" nalazi siva zona; kvaka je u tome što, dok razmišljamo samo o poznatom, neka pitanja nećemo ni postaviti.

Recimo, pitanje na koje je mene navelo razmišljanje o pompejanskim predizbornim kampanjama: koliko su Pompeji imali stanovnika? Pitanje naizgled trivijalno – ta očuvan je cijeli grad! – a odgovori iznenađujuće variraju. Jedni kažu, dvadeset tisuća; drugi kažu, deset. To je kao da tvrdite da u Zagrebu ima milijun stanovnika – ili ih je *dva* milijuna. Jednom su Pompeji veličine Daruvara ili Makarske; drugi su put kao Daruvar i Makarska *zajedno.* Dobro, o ovome još i možete naći podatke. Problemi počinju kad se zapitamo *koliko je u Pompejima moglo biti birača.*

Gaja Julija Polibija za ed. – Ti s feralom, drži skale

Iz rimskog izbornog sustava odmah treba isključiti žene, robove i djecu. Pretpostavimo da je žena bilo 50 posto – ali koliko je bilo robova? Koliko je bilo djece?

O Pompejima postoji brdo knjiga; znanstvenih, popularnih, ilustriranih, fikcije. Ništa manje nema ostalog pisanog i slikovnog materijala – Internet, filmovi, televizija. No, demografska struktura jednog od najbolje poznatih antičkih gradova ostaje skrivena duboko pod vulkanskim naslagama ove pisanosti i slikovnosti. Toliko duboko da je dobro obaviješten laik, poput noge filologa, jednostavno ne može pronaći.

Onda, nagađajmo. S vrha glave. Danas je više-manje prihvaćeno da je u Pompejima oko 79. živjelo deset tisuća ljudi; neka je na četvero slobodnih dolazio jedan rob; neka su polovicu od tih 8000 slobodnih činili maloljetnici – birača, tj. slobodnih punoljetnih muškaraca, u Pompejima je bilo 2000 (premda se tisuću čini vjerojatnijom brojkom; u predmodernim društvima djece ima znatno više od odraslih). Dakle, sva je ova predizborna borba bila usmjerena na pridobivanje simpatija tisuću do dvije tisuće ljudi. Toliko birača ima, recimo, današnja općina Velika Ludina u Sisačko-moslavačkoj županiji.

Ti prijeko da biraš Artorija

Međutim, potraga je na vidjelo iznijela još nešto: "Pompejanski grafiti o kojima je riječ pokrivaju, izgleda, razdoblje od devet godina; tijekom tih devet godina svi su se kandidati za duovirat natjecali bez protukandidata" (James Rives, "Civic and religious life" u *Epigraphic evidence: Ancient history from inscriptions,* ur. John Bodel, London i New York: Routledge, 2001). Bez protukandidata. Ni to nećete naći u popularnim knjigama.

Čemu su onda služili izbori u Pompejima?

"Grafiti, očito, nisu funkcionirali poput izborne propagande u naše doba (...) oni su, naprosto, bili oblik samo-promocije, pribavljajući možda dugoročni prestiž kandidatovoj obitelji." Tako Rives – po meni, pomalo neprecizno (jer nije *samopromocija* kad vas hvali netko drugi). No *ova* interpretacija, ako je točna, pretvara živahnu lokalnu scenu u antičku verziju Staljinova Sovjetskog Saveza, gdje su izbori važniji kao iskaz lojalnosti *birača* nego kao sud o valjanosti odabranih. Ako je interpretacija točna – ako nije riječ o pojednostavljivanju.

Ali nisam to htio pokazati kad sam počinjao ovaj tekst. Onda sam o Pompejima neodređeno razmišljao kao o *alternativi* Zagrebu, nešto kao: dvije smo tisuće godina daleko, ali još nam je lakše razmišljati o *osobama* nego o strankama; otud težnja da se lokalni izbori (nepravilno) predstavljaju kao izbori za gradonačelnicu ili gradonačelnika. Ili: što su lokalne zajednice u današnjem velegradu? Postoje li one uopće, osim administrativno? Kako sam povezan sa svojom gradskom četvrti – ako ne poznajem *nijednog* od nositelja izbornih lista za nju?

No pompejansko jednoumlje, na koje sam slučajno nabasao, vodi u drugom smjeru.

Ako ne znamo čemu su služili izbori u Pompejima – znamo li čemu služe u Zagrebu?

Jasno mi je samo ovoliko: na to pitanje očito nema *jednog* odgovora.

Pompejanske predizborne poruke

Lucija Popidija Amplijata za ed(ila); Pakuvije preporučuje
Gaja Kuspija Pansu za ed. m(olim) v(as) b(irajte). Bira ga Trebije, klijent, uz suglasnost velepoštovanog Gradskog vijeća
Gaja Kuspija Pansu za ed. m.v.b. Purpurije s Parisovcima *(tj. obožavateljima Parisa, popularnoga glumca)*
Gneja Helvija Sabina za ed. d(ostojnog) j(avne) s(lužbe) Amandije sa svojom prep(oručuju)
Holkonija Priska za duovira, valjari jednoglasno prep. *(valjanje je bio važan stupanj obrade u tehnologiji proizvodnje platna; Priska podržava valjarska udruga)*
Gaja Julija Polibija za duovira mazgari prep. *(mazgari su za prijevoz važni poput današnjih vozača kamiona)*
Julija Trebija za ed. brijači prep.
Gneja Helvija Sabina za ed. trgovci češnjakom prep.
Popidija Rufa za ed., ribari, birajte
Salustija Kapitona za ed., krčmari, birajte
Aula Vetija Firma za ed., piciginaši, birajte *(u izvorniku stoji "igrači loptom"; Rimljani redovno ne preciziraju igru)*
Marka Kaselija i Lucija Albucija za ed. m.v.b. Stacija i Petronija prep. Takve građane našem gradu za sva vremena
Ceja Sekunda za duovira suca, Aselina prep. *(Aselina je vlasnica jednog bara)*
Gneja Helvija Sabina za ed., Marija prep. *(barska dama kod Aseline; ime je židovsko)*
Lucija Popidija za ed., Ismurna prep. (barska dama kod Aseline)
Prokule, izvrši obavezu prema svome Frontonu
Popidija Sekunda za ed. m.v.b. Rufine, podrži ga, i on će tebe
Rustija Vera za duovira suca. Vere, biraj, on je tebe
Gaja Julija Polibija za ed. m.v.b. Donosi vam dobar kruh
Brutija Balba za duovira Genijalis prep. On će dovesti financije u red
Marka Cerinija Vaciju za ed. m.v.b. kasnocugeri jednoglasno preporučuju
Vaciju za ed. preporučuju spavalice jednoglasno
Vera za duovira suca m.v.b. – Silazi
Holkonija Priska za ed., Klodije, biraj – Gazda Sej, svaka ti čast što si posudio stolac

Austrija

Pornografske slike Bečke moderne

U bečkom muzeju Leopold 13. svibnja otvorena je izložba naslovljena *Gola istina*, koja predstavlja odabrane radove Egona Schielea, Gustava Klimta, Oscara Kokoschke, Antona Koliga i Richarda Gerstla. Umjetnička djela koja današnjeg posjetitelja neće ni najmanje uznemiriti, oko 1900. godine izazvala su u javnosti velike skandale u tadašnjem konzervativnom Beču – jer je osnovna tema izložbe prikaz nagih tijela. U mladim godinama Schiele je često slikao prostitutke, a kasnije su se u njegovu atelijeru okupljale mlade djevojke iz uglednih bečkih obitelji, koje su mu pozirale. Zbog jedne maloljetne djevojke koja je, zaljubivši se u mladog Schielea, pobjegla od kuće te došla u njegov atelijer, Schiele je završio u zatvoru pod optužbom njezinih roditelja da ju je obeščastio. Gustav Klimt je za predvorje bečkoga sveučilišta naslikao tri djela, alegorije na filozofiju, pravo, filozofiju i medicinu, no zbog prikaza jedne nage trudnice njegovi su mu nalogodavci promptno otkazali suradnju.

U muzeju Leopold izloženo je više od sto osamdeset radova – ulja na platnu, crteža, plakata i gvaševa – koji se mogu razgledati do 22. kolovoza.

Egon Schiele, 1911.

Njemačka

Goetheova i Schillerova pisma

Prijateljstvo Johanna Wolfganga von Goethea i Friedricha Schillera u središtu je izložbe otvorene 12. svibnja u Weimaru. Prigodom 200. obljetnice Schillerove smrti, Zaklada weimarske klasike izložila je pedesetak od ukupno stotinu predajom sačuvanih pisama njemačkih pjesnika. Pisma potječu iz 1794. i 1805. godine. Vrijedni originali dokumentiraju raznolikost razmjene misli dvaju veoma različitih umjetnika, koja je njihovo stvaralaštvo zaokupljala u jednakoj mjeri kao i zbivanja u njihovim obiteljima. Naziv izložbe *Sretan događaj* potječe od Goethea, koji je zapravo slučajan susret sa Schillerom 20. lipnja 1794. u Jeni, nakon sastanka Prirodoslovnog društva, opisao tim riječima. Nakon Schillerove smrti 1805., Goethe je kazao da su pisma najljepša uspomena koju na ima na Schillera.

U središtu je weimarske izložbe dijalog o djelima i zajedničkim projektima. Međusobno sudjelovanje u pisanju književnih djela (Goethe je svoj povratak pisanju *Fausta* morao prije svega zahvaliti Schilleru, koji mu je neprestano davao poticaj) u prvom je planu. Zajedničko djelo *Xenien*, zbirka satiričnih distiha o suvremenoj književnosti, sastavni je dio njihove korespondencije. Također je izloženo Schillerovo pismo napisano prigodom Goetheova rođendana, 23. kolovoza 1794. Rukopisi i osobni dokumenti Schillera i Goethea svjedoče o raznolikosti tema i ideja o kojima se raspravljalo u pisanom dijalogu pjesnika.

Weimarski arhiv u vlasništvu ima gotovo 1000 od ukupno 1015 dokumenata.

Schillerovo pismo Goethu,1794.

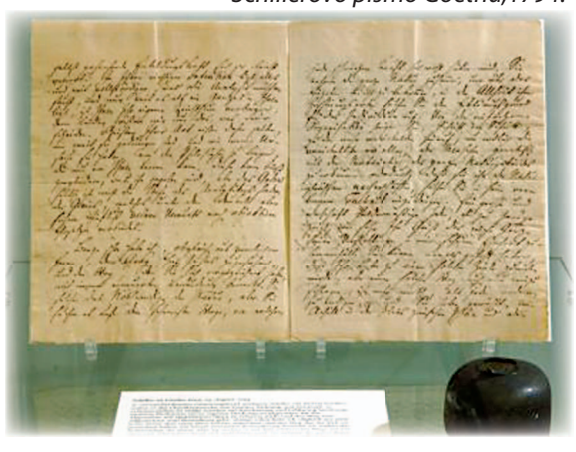

Njemačka

Inauguriran memorijalni centar u Berlinu

Memorijalni centar i spomenik posvećen žrtvama holokausta otvoren je 10. svibnja u Berlinu – šezdeset godina nakon sloma nacionalsocijalizma i sedamnaest godina od rođenja prvobitne ideje. Wolfgang Thierse, predsjednik Bundestaga, koji je inaugurirao Memorijalni centar, za njemački je radio kazao kako *spomenik žrtvama holokausta treba podsjećati na najgori od svih nacionalsocijalističkih zločina, na uništenje europskih Židova. Vjerujem da će ovaj memorijalni centar biti prihvaćen među mladima, no zasigurno neće dobiti podršku cjelokupnog društva*. Novi memorijalni centar rad je američkoga arhitekta Petera Eisenmana, a sastoji se od 2711 sivih, kamenih blokova raspoređenih u redove. Budući da su postavljeni na neravnoj površini i različitih visina, iako jednakog promjera, stvara se dojam valovite površine. Izgled spomenika asocira na žitno polje, ali i na grobnice. Nalazi se na nekadašnjoj ničijoj zemlji između Istočnog i Zapadnog Berlina, u blizini Brandenburških vrata i zgrade Reichstaga, te stotinjak metara od nekadašnjeg podzemnog bunkera u kojem je Hitler proveo posljednje dana života. Njegova je gradnja trajala oko dvije godine a stajala je osamnaest milijuna eura.

Ideja za gradnju spomenika žrtvama holokausta javila se neposredno prije pada Berlinskoga zida. Prvobitnu ideju o gradnji spomenika pokrenula je 1988. građanska inicijativa okupljena oko publicistkinje Lee Rosh. Protivnici memorijalnog centra tvrdili su da je njegov izgled odveć apstraktan i napadali odluku da se sagradi na mjestu na kojemu je sada podignut. Ujedno je nekim protivnicima zasmetala činjenica da će Memorijalni centar biti sagrađen u spomen Židovima, a ne svim žrtvama nacističkoga terora. No, nesporno je da spomenik, podignut odlukom Bundestaga, pokazuje spremnost da se Njemačka suoči s vlastitom prošlošću. *Nijedna druga nacija nije spomenik žrtvama najvećeg zločina iz vlastite povijesti postavila u središte grada*, izjavio je Wolfgang Thierse. Ispod memorijalnoga centra smješteno je tzv. informacijsko mjesto na kojem se nalazi popis s imenima 3 i pol milijuna ubijenih Židova koji je ustupio Memorijalni centar Yad Vashem iz Jeruzalema.

Gioia-Ana Ulrich

Sjedinjene Američke Države

Pronađena 32 Pollocka

Na Long Islandu početkom svibnja pronađene su trideset dvije slike Jacksona Pollocka (1912. – 1950.) – u jednome skladištu umjetnikova prijatelja Herberta Mattera, fotografa i filmaša te supruga apstraktne slikarice Mercedes Matter. Dosad nepoznata umjetnička djela pronašao je Matterov sin Alex, a procijenjena su na oko deset milijuna dolara. Nastala su između 1946. i 1949. godine, u razdoblju kada je Pollock razvio svoj osobni slikarski stil, tzv. drip painting, s kojim se proslavio.

Neke slike Alex Matter namjerava darovati muzejima, a ostatak će vjerojatno poći na dražbu.

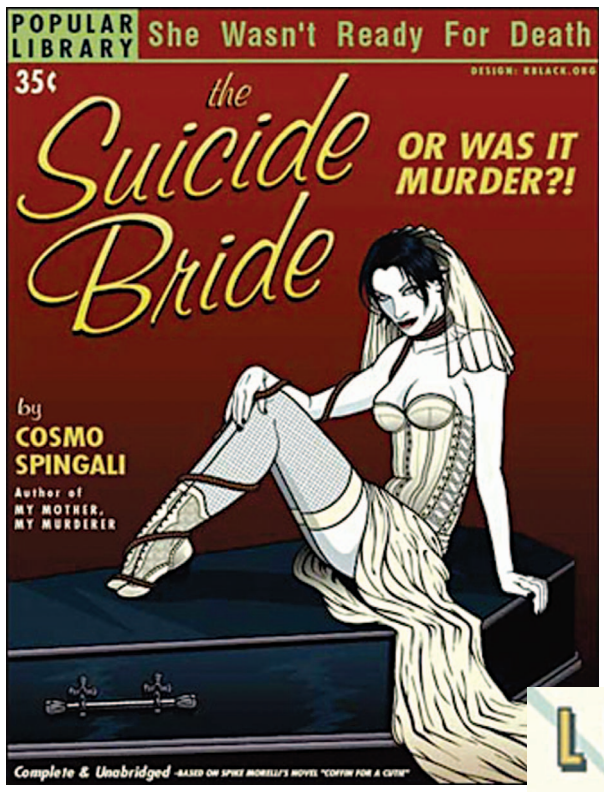
POPULAR LIBRARY
She Wasn't Ready For Death
35¢
the Suicide Bride
OR WAS IT MURDER?!
by COSMO SPINGALI
Author of MY MOTHER, MY MURDERER
Complete & Unabridged

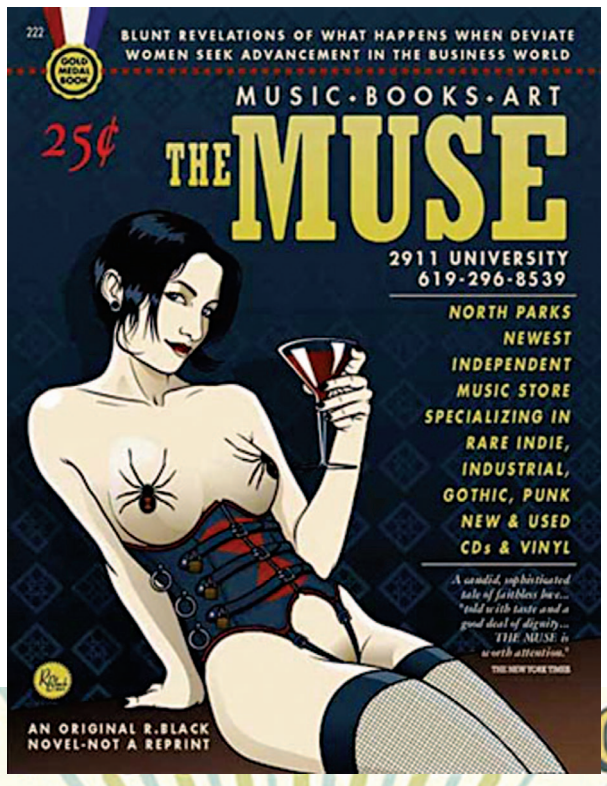
BLUNT REVELATIONS OF WHAT HAPPENS WHEN DEVIATE WOMEN SEEK ADVANCEMENT IN THE BUSINESS WORLD
MUSIC • BOOKS • ART
25¢
THE MUSE
2911 UNIVERSITY
619-296-8539
NORTH PARKS NEWEST INDEPENDENT MUSIC STORE SPECIALIZING IN RARE INDIE, INDUSTRIAL, GOTHIC, PUNK NEW & USED CDs & VINYL
AN ORIGINAL R.BLACK NOVEL-NOT A REPRINT

THE
EXPLOITED
SEPT 19TH
ALL AGES
$25
IN ADVANCE!
TOTAL CHAOS • DR. KNOW
CLIT 45 • CHEAP SEX
ABASH HALL
THE MUSE 2911 UNIVERSITY AVE 619-296-8539

R. Black

MICHAEL GRAVES OF THE MISFITS
GOTHAM ROAD
MISFITS TRIBUTE BAND
PLAN 9
w/TH
HYPERCENTER
21ST AUG
21+
$10
8PM
ADVANCE TICKETS @ UNSPUN RECORDS .COM
DNA LOUNGE
375 ELEVENTH ST

BRYAN POLLARD'S

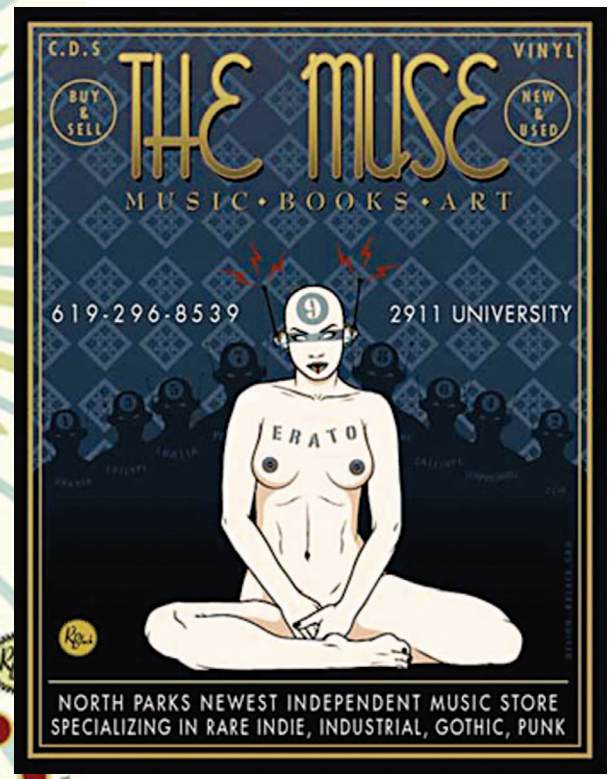
C.D.S
VINYL
BUY & SELL
THE MUSE
NEW & USED
MUSIC • BOOKS • ART
619-296-8539
2911 UNIVERSITY
ERATO
NORTH PARKS NEWEST INDEPENDENT MUSIC STORE SPECIALIZING IN RARE INDIE, INDUSTRIAL, GOTHIC, PUNK

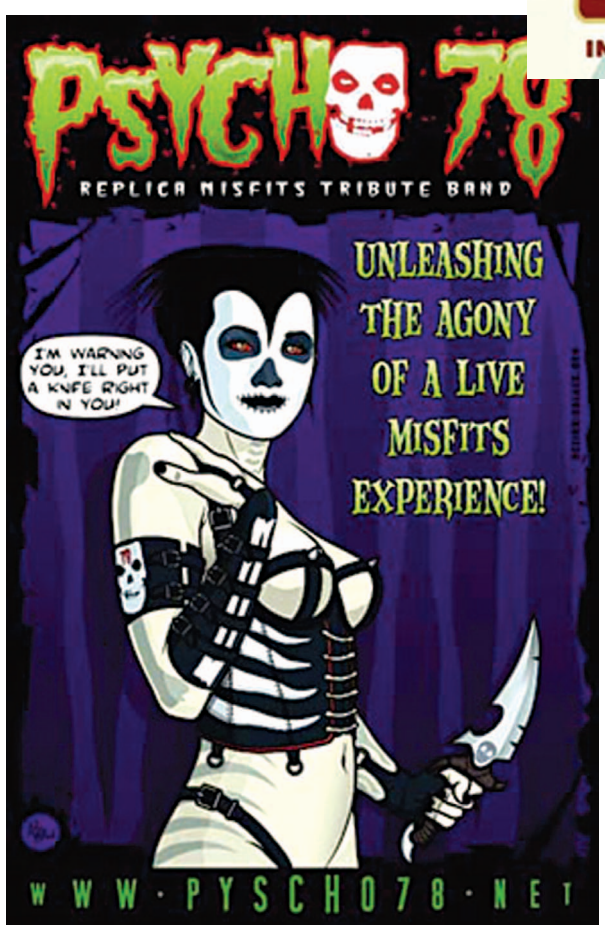
PSYCHO 78
REPLICA MISFITS TRIBUTE BAND
UNLEASHING THE AGONY OF A LIVE MISFITS EXPERIENCE!
I'M WARNING YOU, I'LL PUT A KNFE RIGHT IN YOU!
WWW.PYSCHO78.NET

REVOLVER
FM

& BASS • HOUSE • HARD STYLE • NU NRG
SACRIFICE
OCT 31st
$8
$10
ALL AGES
SACRIFICE
DJ SNOOK
WWW.PARAGONCONCEPT.COM

cmyk